T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN KURULMASININ FİKRİ TEMELLERİ (1929-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER AYMALI

İSTANBUL 2005

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN KURULMASININ FİKRİ TEMELLERİ (1929-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER AYMALI

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR.SÜLEYMAN BEYOĞLU

İSTANBUL 2005

ÖZET

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından Osmanlı Devleti tarihteki yerini almış ve yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.Millet egemenliğine dayalı yeni Türk Devleti, saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi bir dizi inkılap hareketine girmiştir.Ancak Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından ülkeyi kurtarmış olan kadro arasında ayrılıklar ortaya çıkmıştır.Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yapılmış olan inkılapların yerleşmesi ve yenilerinin de hızla yapılabilmesi amacıyla otoriter bir yönetime yönelmesi bu ayrılığın gerekçesini teşkil etmiştir. CHF karşısında 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla örgütlenen muhalefet kısa süre içerisinde Şeyh Sait isyanı sebep gösterilerek kapatılmıştır.Böylece 1925'ten 1930'a kadar CHF ülkede tek parti olarak kalmıştır.

1925'ten 1930 yılına kadar birçok alanda inkılaplar devam etmiştir.Ancak CHF siyasi alanda gösterdiği başarıyı,ekonomik alanda gösterememesi ve tek partili Meclisin işlevini yerine getirememesi CHF'nın karşısında denetimi sağlayacak bir partiyi zorunlu hale getirmiştir.Bununla beraber ülkede çok partili siyasi hayatın da temellerinin atılması ve yerleştirilmesi çabası olarak, Atatürk 1930 yılında SCF'nı Fethi Okyar'a kurdurmuştur.Ancak 1930 yılında bu amaçla Atatürk tarafından Fethi Okyar'a kurdurulan SCF'nın halktan yoğun bir ilgi görmesi ve CHF'nın iktidarı kaybetme ihtimalinin belirmesi ile SCF dört ayını dolduramadan kendini feshetmek zorunda kalmıştır. SCF'nın kapanmasında CHF'nın muhalefete tahammül edememesi ve Atatürk'ün dışındaki CHF ileri gelenlerinin baskısı büyük olmuştur.

SCF deneyiminden, inkılapların halka benimsetilemediği ve CHF'nın halkla bütünleşemediği gerçeğini çıkaran CHF kadroları, SCF sonrası dönemde halkla bütünleşme çabaları doğrultusunda, Halkevleri ve Halk Hatipleri gibi

kurumlar oluşturacaktır. Çok partili hayatın rejimi tehlikeye düşüreceği düşüncesiyle tek parti sistemi SCF'nın feshedilmesinden itibaren 1930'lu yıllarda süratle kurumlaştırılmıştır. Avrupa'da demokrasinin gözden düşerek yerini tek partili yönetimlere bırakması da CHF'nın tek parti yönetimini kurumlaştırmasında etkili olmuştur.

Bu dönemde CHF ileri gelenleri, özellikle Faşizmin otoriter yapısını ve disiplinini, Komünist sistemin halk terbiyesini kendine örnek alarak yeni bir yönetim biçimi oluşturma çabası içerisinde parti devlet birlikteliğini gitgide güçlendirmiştir. Atatürk tek partili bir yönetimi katlanılması gereken geçici bir dönem olarak görmesine karşın bu dönemde CHF'nın ileri gelenlerinin tek partili bir yönetim biçimini savundukları görülmektedir. Bu çerçevede 1935 yılında CHF Büyük Kongresinde parti ilkeleri devlet ilkesi olarak kabul edilmiş, 1936'da İsmet İnönü'nün genelgesiyle parti devlet birlikteliği sağlanmış, 1937'de de parti ilkeleri Anayasaya girmiştir. Böylece Türkiye'de parti ve devlet bütünleşmiştir.

SUMMARY

Right after the victory of the Ottaman State in the İndependence War it took its place in the history and established the state of the Turkish Republic. The new Turkish State which was bound to national governing attempted some kind of revoluionary activites such as the abolisment of the sultanate the declaration of the Republic,the abolishment of the calipate. However,the permanent staff that saved the countr during the İndependence War faced a kind of seperation. The main cause of this seperation was the tendency of the CHF to an autharitarian government in order for the revolutions to be settled and the implementation of the new revolutions rapidly. The opposition got organized in the namr of TPCF against CHF and TPCF was closed down in 1924 awing to the Şeyh Sait Riot. As a result CHF remained the only party in Turkey between 1925 and 1930.

Between 1925 and 1930 revolutions were kept going on. However CHR wasn't effcient in economy as it was in politics and it couldn't fulfil the functions of the parliament as a single party; thereface a party to control CHF became a must. Consequently Atatürk had Fethi Okyar establish SCF for that specific purpose. SCF faced an intense interest and CHF was face to face with losing the outority, thus SCF had only been in existence for three monts. Upon the therat of multicameral system of government on the system the unicameral system of government was immediatly instituionalized after the cancellation of SCF in 1930. besides , the democrasy last its party and left its place to unicameral system of government also in Europe and that had a great impact an the institutinalization of the unicameral system of government.

The staff of CHP reached the conclusion that CHF couldn't manage to integrate with the public by lookin at the SCF experience and they decided to

establish same institutions such as Public Houses and Public Speakers during the period after SCF in attmept for integtarion with the public.

Again in this period, the leaders of CHF tried to form a new system of governing by taking throuthority and discipline side of the patriotism and public training of the communist systm as examples for themselves and impowered party-state cooperation gradually. İn the CHF Congress in 1935 the principles of the party were admitted as state principles and in 1936 İsmet İnönönü provided party-state cooperation through a notice, in 1937 principles of the party were included in the Constitution. Consequently, the cooperation of party and state were maintained in Turkiye.

ÖNSÖZ

Türkiye'de tek parti dönemi (1923-1945) son zamanlarda üzerinde sıkça çalışılan önemli bir dönemdir. Bu çalışmada, tek parti yönetiminin kuruluş ve yerleşme döneminde yapılan çalışmalar fikri temelleri ile de ele alınarak, bu yönetim tarzının sebepleri ve amacı ele alındı.

Giriş ve 4 bölümden oluşan çalışmanın, giriş kısmında, çağdaş siyasal sistemler ele alındıktan sonra, siyasi partiler ve tek parti sistemleri,amaçları, ortak özellikleri, farklılıkları noktalarında değerlendirildi.Ayrıca Türkiye'nin tek parti yönetimi diğer tek parti sistemleri ile karşılaştırmalı olarak incelendi.

I.Bölümde, II.Meşrutiyet dönemi siyasi hayatı genel olarak ele alındıktan sonra, Milli mücadelenin başarıya ulaşması ve ardından C.H.F içinde ortaya çıkan ayrılıklar, TPCF'nın kuruluşu ve kapatılışı, 1927 kongresi ve yeni reformlar ele alındı.

II.Bölümde,Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş sebepleri, CHF önder ve yazarlarının SCF'na bakışları, SCF'nın kapanması ile beraber tek parti yönetiminin kuruluşunun fikri temelleri, dönemin gazete, dergi ve devlet adamlarının açıklamaları çerçevesinde incelendi.

III.Bölümde, SCF'nın kapatılması ile beraber, Atatürk'ün ülkeyi tek partili düzene hazırlaması ve burada özellikle tek partili yönetimlerin sakıncalarını değerlendirmesi ele alınarak, tek parti yönetimin kuruluş çabalarından, Türk Ocakları'nın kapatılması ve yerine Halkevlerinin kurulması, 1931 CHF Kongresi, Basın Kanunu ve Üniversite Reformu ele alındı.

Tek parti ideolojisinin oluşumu başlığı altında olan IV.Bölüm de, başta M.Kemal Atatürk olmak üzere CHF önder ve yazarlarının Halkçılık ve Devletçilik ilkelerini yorumlayışları ve bu ilkelerin tek parti yönetiminin

yerleştirilmesinde ne gibi bir temel oluşturduğu üzerinde duruldu. Yine bu bölümde, 1935 Kongresi, 1936 yılındaki parti-devlet birlikteliğini sağlayan genelge, 1937 yılında parti ilkelerinin anayasaya girişi ele alınarak, dönemin CHF kadrolarının ve yazarlarının parti-devlet kaynaşmasına bakışları ele alındı.

Üniversite eğitimim boyunca, özen göstererek bizi yetiştiren Sayın Hocam Doç.Dr.Cezmi ERASLAN'a, kaynak taramasında bana yardımcı olan dostum Mehmet KÖMÜRCÜ'ye, aynı zamanda tez danışmanım olan, çalışmam süresince çalışmamı planlayan ve yol gösteren Sayın Hocam Prof.Dr.Süleyman BEYOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Ömer AYMALI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Ömer Aymalı'nın " Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulmasının Fikri Temelleri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Prof.Dr.Süleyman Beyoğlu Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Doç.Dr.Cezmi Eraslan İstanbul	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd.Doç.Dr.Bülent Bakar Marmara	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...14../..07.../ 2005 tarih ve ...18.... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emine Gürsoy-NASKALİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
SUMMARY v
ÖNSÖZ vii
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR xi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASİ HAYATINA KISA BİR BAKIŞ 23
1.2. A-RMHC'DEN CHF'YE 26
1.3. TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI 30
1.3.1.TAKRİR-İ SÜKUN'A GİDİŞ 38
1.3.2.GAZETELERİN VE TPCF'NIN KAPATILMASI 40
1.4.YENİ REFORMLAR VE 1927 KONGRESİ 43

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI 46
2.1.1.KURULUŞ SEBEPLERİ 46
2.1.2..SCF'NIN KURULUŞU VE ÖZELLİKLERİ 49
2.1.3. BELEDİYE SEÇİMLERİ VE KAPANIŞ 54
2.1.4.KAPATILIŞ SEBEPLERİ 56
2.1.4.1.CHF VE MUHALEFET 57
2.1.4.2.SCF VE İRTİCA 58
2.2. CHF ÖNDERLERİ VE YAZARLARININ SCF'NA BAKIŞI 59
2.3. MENEMEN İSYANI 59
2.4.CHF ÖNDERLERİ VE YAZARLARININ İDEOLOJİ ARAYIŞI 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.TEK PARTİ YÖNETİMİNİN KURULUŞU 70
3.1.1.TÜRK OCAKLARINDAN HALKEVLERİNE 72
3.1.2.CHF İLKELERİNİN NETLEŞMESİ VE 1931 KONGRESİ 77
3.1.3.BASININ DENETİM ALTINA ALINMASI 80
3.1.4.ÜNİVERSİTE REFORMU 83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. TEK PARTİ İDEOLOJİSİNİN OLUŞUMU 87
4.1.1.DEVLETÇİLİK 87
4.1.2.HALKÇILIK 93
4.1.3.KADROCULAR 98
4.1.4.İNKILAP TARİHİ DERSLERİ 103
4.1.4.1. RECEP PEKER 104
4.1.4.1.1.İNKILABIN MANASI 104

4.1.4.1.2.HÜRRİYET İNKILABI 105
4.1.4.1.3.SINIF İNKILABI VE VAZİYETİMİZ 106
4.1.4.1.4.SİYASİ PARTİLER VE ÇEŞİTLERİ 107
4.1.4.2. M.ESAT BOZKURT 107
4.2.1935 CHF KURULTAYI 108
4.2.1.PROGRAM 109
4.2.2.TÜZÜK 110
4.2.3.RECEP PEKER'İN KURULTAY KONUŞMASI 110
4.3. PARTİ DEVLET BİRLEŞMESİ 111
4.4. CHF YAZARLARININ TEK PARTİ YÖNETİMİNİ DEĞERLENDİRMELERİ 114

SONUÇ 117
BİBLİYOGRAFYA 120
ÖZGEÇMİŞ 131

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
ASD.	: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
A.Ü.S.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

ÇAĞDAŞ SİYASAL SİSTEMLER VE TEK PARTİ SİSTEMLERİ

Yunanca'daki Demos-Kratos sözcüklerinin birleşmesinden ortaya çıkan demokrasi sözcüğü, halkın yönetimini esas alan bir yönetim biçimini ifade etmektedir.Ancak, halkın halk tarafından yönetimi olarak ifade edilen demokrasinin tam bir tanımını yapmak zordur. Bununla beraber, demokratik sistemin olması için gerekli bazı koşullar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Ülkede serbest seçimlerin olması, temel hak ve özgürlüklerin sağlanması, kişilerin seçme ve seçilme haklarını serbestçe kullanabilmesi, çoğunluğun aldığı kararların azınlıkların haklarını kısıtlayamaması[1].

Demokrasinin tarihi gelişimine baktığımızda, demokratik idareyi ilk olarak eski Yunanda site adı verilen şehir devletlerinde görmekteyiz. Site adı verilen şehir devletlerinde ortaya çıkmış olan demokrasi biçimi, halkın yönetime doğrudan, aracısız katıldığı bir sistemdir. 20 yaşını bitiren her erkek (vatandaş olması şartıyla) "eklesia" adı verilen şehir meclislerinin doğal üyesi sayılıyordu. Şehir meclislerinde birbirinden farklı, askerler, din görevlileri, işçiler gibi birçok grup vardı. Şehir ile ilgili her türlü karar burada alınırdı[2].

Kent demokrasisinin yıkılmasından sonra, demokrasi ve özgür düşüncenin yeniden ortaya çıkışı yüzyıllar almıştır. Ortaçağ boyunca Avrupa'ya egemen olan feodalitenin yıkılmasıyla birlikte demokrasi düşüncesi tekrar canlanmaya başlamıştır[3]. Avrupa'da siyasal demokrasi, tarihi süreç içerisinde sınıflar arası mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.1215 yılında İngiltere'de krala kabul ettirilen, vergi koyabilmek için Aristokrasinin onayını alma zorunluluğu, krala karşı kazanılan ilk başarıdır[4]. 1215'ten itibaren krala

---

[1] Toktamış Ates, *Demokrasi*, Ankara 1994 ,s.119
[2] Ateş, *a.g.e.*,s.36
[3] Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler*,Ankara 2003, s.241
[4] Kışlalı, *a.g.e.*,s.251

karşı verilen mücadele 17.yy'da İngiltere'de krallık görünümü altında bir siyasal demokrasiyi ortaya çıkarmıştır[5].

Bununla beraber, coğrafi keşifler sonucu Amerika kıtasının bulunması ile Avrupa'da özellikle İngilizler tarafından kıtanın kuzeyi işgal edilmeye başlandı.Hızlı bir göçle beraber Amerika'da nüfus artışı ve yerleşim arttı.Aynı zamanda burada İngiltere'ye bağlı koloniler kuruldu., İngilizlerin 7 yıl savaşları ile açık veren bütçesini kapatmak için vergileri arttırma kararı kolonileri harekete geçirmiş ve 4 Temmuz 1776'da bağımsızlık bildirgesi yayınlanmıştır. Bağımsızlık bildirisinde insanların doğuştan eşit, özgür ve bağımsız olduğu, insanların bu haklarının hiçbir şekilde ellerinden alınamayacağı belirtilmektedir[6]. Ancak, insan hakları, eşitlik, özgürlük, parlamento ve demokrasi kavramlarının tüm dünyaya yayılması Fransa'daki ihtilalin sonucunda olmuştur. Başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada bu kavramlar önem kazanmış ve yerleşmeye başlamıştır.

Siyasal demokrasi 18.yy'da bu şekilde ortaya çıkıp 19.yy'da tüm Avrupa'da güçlenirken, buna karşılık olarak işçi sınıfının haklarının genişletilmesi ve toplum içindeki yaşam seviyesi arasındaki uçurumların ortadan kaldırılması anlamına gelen sosyal demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır.

Ancak sosyal demokrasinin, siyasal demokrasi içerisinde başarılamayacağı, bunun için egemen sınıfların kaldırılıp sosyal demokrasi kuruluncaya kadar bir proleterya diktatörlüğünün olması gerektiği düşüncesinin Avrupa'da yaygınlaşması, siyasal demokrasinin Avrupa'da gerilemesini doğurmuştur. Komünizim tehdidi altındaki egemen sınıflar siyasal demokrasi yöntemlerinin komünizmi önlemeye yetmeyeceğini anlayınca yeni çözüm yolu arayışlarına girmişlerdir. Faşizm işte bu şekilde ortaya çıkmıştır. Komünizm sosyal demokrasiyi kurmak için siyasal demokrasiyi ortadan kaldırmak düşüncesindeydi. Faşizm ise, sosyal demokrasinin oluşmasını engellemek için

---

[5] Kışlalı, *a.g.e.*, s.255
[6] Ateş, *a.g.e.*, s.264-269

siyasal demokrasiyi ortadan kaldırır. Her iki şekilde de siyasal demokrasi ortadan kalkar. Siyasal demokrasi bu şekilde 20.yy'ın ortalarına kadar neredeyse tüm Avrupa'da gerileyecek ve yerini otoriter ve totaliter yönetimlere bırakacaktır[7].

KOMÜNİZM

Komünizm, 19.yy'da başlayan sanayi inkılabıyla beraber, küçük işletmelerin yerini büyük işletmelere bırakması ve bunun sonucunda da işçi sayısının artması ile Avrupa'da taraftar toplamıştır. Özel işletmelerin sahiplerinin yani burjuvazinin servetlerine servet katması, ancak bunun tersine üretimi yapan işçi sınıfının herhangi bir şekilde refah seviyesinin artmaması ve üretim araçlarının mülkiyetine ortak olamaması, Avrupa'da işçi sınıfı ile burjuvaziyi karşı karşıya getirmiştir[8].

Marxizm'e göre, devlet de bu üretim, dağıtım ve paylaşım biçimini korumak üzere örgütlenmiştir. Burjuvazi ise bu ayrıcalıklı konumundan kendi isteğiyle vazgeçmeyecektir. İşçi sınıfı ile Burjuvazi arasındaki bu çelişki giderek daha da büyüyecek ve bu düzen bir patlamayla, bir işçi ayaklanmasıyla son bulacaktır.Kapitalist sistemin yıkılmasıyla tüm üretim araçları toplumsallaşacak ve herkesin olacaktır. Paylaşım da "herkesten yeteneğine göre alma, herkese ihtiyacı kadar verme" ilkesine göre yapılacaktır[9].

Marxist devrim 1917 de Rusya'da ortaya çıkmıştır. Rusya'daki 1917 ihtilali,işçi sınıfının katkılarıyla ancak, özellikle Çarlık ordusunun I.Dünya savaşı nedeniyle, maddi ve manevi açıdan tükenmiş olmasından yararlanarak gerçekleşmiştir[10]. Lenin'in gerçekleştirdiği, Bolşevik ihtilali kendisinin ölümünden sonra, Stalin tarafından güçlendirilmiştir. Hızlı bir sanayileşme sürecine giren Rusya, Stalin döneminde her türlü muhalefeti ortadan kaldırarak, merkeziyetçi bir yapı ve katı bir diktatörlüğe dönüşmüştür[11].

---

[7] Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Çeviren: Teoman Tunçdoğan, İstanbul 1986, s.21-25
[8] Kışlalı, *a.g.e.*, s.277
[9] *Aynı eser*, s.278
[10] *Aynı eser*, s.286
[11] *Aynı eser*, s.279-280

Rus siyasal yapısının temelini Komünist tek partisi oluşturur. Komünist partisi, komünist toplum kurulması için yapılan mücadelede işçilere öncülük yapar. Komünist partisinin klasik partilerle hiçbir ortak yanı yoktur. Çünkü tek partidir ve parçayı ifade etmez. Tek parti sistemi yeni tipte bir demokrasidir. Tek parti her seçim çevresinde seçime tek adayla girer. Bu da aslında bir seçim olmaktan çok bir onay mekanizmasıdır. Bu şekilde oluşan bir parlamentoda da muhalefet yoktur. Parlamento böylece işlevsiz bir kurum olarak ortaya çıkar[12].

FAŞİZM

Faşizm kelimesi "demet" anlamına gelen İtalyanca "Fascia" sözcüğünden gelmektedir. İlk olarak İtalya'da ortaya çıkan faşist rejim, eşitliksizçi ve ırkçı bir ideolojidir[13].

Faşizme göre, insanlar doğuştan eşit yaratılmamıştır. Bazı insanlar yönetmek bazıları ise yönetilmek için vardır. Bu yapı herkesin yararınadır. Zayıf, niteliksiz insanların devleti yönetmesi durumunda insanlık bundan zarar görür. Bu nedenle egemenlik halkın olamaz. Egemenlik hakkı en üstün kişinindir, tek şefindir. Faşizme göre, insanlar eşit olmadığı gibi ırklar da eşit değildir. Nasıl ki bazı insanlar yönetmek için yaratılmışlarsa bazı ırklar da yönetilmek için yaratılmıştır. Faşizm karamsar bir ideolojidir. Normal insan kötü ve yetersizdir. Bu yüzden onu yönlendirmek ve doğru yolu göstermek gerekir. Bunun için de baskı zorunludur[14]. Faşizmin otoriter yapısı da burada başlamaktadır. İnsanlar eşit olmadıklarından ve doğruyu yanlışı ayırt edemediklerinden bunu yapacak ve düzenleyecek otorite devlettir. Bireyin devlet karşısında herhangi bir hakkı yoktur. Birey devlet içerisinde erimeli, tüm maddi ve manevi değerleri ile devlete tabi olmalıdır. Bu anlayış da tek partili, antidemokratik, antiparlamenter ve totaliter bir faşist devleti ortaya çıkarır. Tek parti sistemi toplumdaki tüm çıkar

[12] Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 118
[13] Kışlalı, *a.g.e.*,s.294
[14] Kışlalı, *a.g.e.*,s.295

çatışmalarını önleyecek, sınıf mücadelelerine son verecektir. Ekonomik alanda olduğu gibi siyasi alanda da düzen ve biriliği sağlayacaktır[15].

Faşist devlet sisteminde devlet bu haliyle en önemli değer olarak ortaya çıkmaktadır. Faşist devlet toplumdaki tüm güçleri sıkı bir disiplin altına alır. Ahlaki, dini, sosyal ve ekonomik faaliyetlere müdahale eder. Faşist tek parti rejimi her konuda total bir yönetim anlayışı öngörür. Parti, devletin iradesi, ruhu, beyni ve aklıdır. Aynı zamanda ulusal gücün tamamını temsil eder. Faşist tek parti rejiminde, muhalefet yoktur. Mussolini'nin "Biz muhalefetsiz bir korporatif meclis istiyoruz. Biz muhalefet istemiyoruz. Ayrıca muhalefete ihtiyacımız da yok. Sağlam bir siyasal rejimin kurulması için muhalefet gerekli değildir. Bizim kurduğumuz rejim mükemmel bir rejim olduğundan muhalefete de gerek yoktur[16]. Ayrıca, faşist tek parti rejiminin uygulandığı faşist devlet düzeninde ulusal egemenlik ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri ve parlamenter sistem reddedilir[17].

I.Dünya savaşından sonra ilk kez İtalya'da ortaya çıkan faşist devlet yönetimi, daha sonra Portekiz'de, İspanya'da, Avusturya'da farklı biçimi ile Almanya'da ortaya çıkmıştır.

DİKTATÖRLÜK

Genellikle tüm baskı rejimleri diktatörlük olarak değerlendirilir[18]. İngiliz diktatör Cromwell'in söylediği "on yurttaştan dokuzu benden nefret mi ediyor? Eğer sadece onuncusu silahlıysa bunun bir önemi yok" sözü diktatörlüklerin felsefesini oluşturur[19].

Duverger, diktatörlükleri, Sosyolojik ve Teknik diktatörlük olarak ikiye ayırır. Sosyolojik diktatörlükler; inanç buhranları ve sosyal yapı buhranlarının sonucunda doğarlar.Sosyal çalkalanmaların sonucu savaşların ertesinde ortaya

---

[15] Ayferi Göze, *Liberal,Marxist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, İstanbul 1980, s.151
[16] *Aynı eser*, s.154
[17] Ayın eser, s.152
[18] Kışlalı, *a.g.e.*,s.270
[19] Maurice Duverger,*Diktatörlük Üstüne*, Çeviren:Bülent Tanör, İstanbul 1965,s.5

çıkarlar.[20] Teknik diktatörlükler ise bir ülkenin başka ülkelerin topraklarını işgal etmeleri ile o bölgede kurdukları diktatörlüklerdir[21].

Sosyal diktatörlükler, büyük sosyal genellemeler ortasında, savaşlar ertesinde, derin iktisadi sarsıntılarda ortaya çıkar. Bu yapısal bunalımlar diktatörlüklerin ortaya çıkması için "uyarıcı" niteliğindedir. Bu yapı buhranları bir toplumun çeşitli unsurlarının eşit olmamasından meydana gelir. Yaşam seviyesinin yükselmesi, sınıflar arası değişiklikler, örf ve adetlerde farklılaşma sonucunda, eğer siyasi ve kamusal yapı da aynı biçimde gelişmezse, toplum ile idare arasındaki dengesizlik artar. Bu durumun seviyesinin artması ile kurumlarda derinden ve ani bir altüst olma ihtiyacı artar. İhtilalci bir öz taşıyan böyle bir durum ister bu değişimi yapmak, isterse de onu önlemek isteyen bir diktatörlüğe yol açar[22].

Teknik diktatörlüğe ise Duverger, şu örneği vermektedir; Bir maceracının cesaretli, disiplinli ve her şeyi yapmaya hazır insanlardan bir milis topladığını, birlikte bir gemi de kiraladıklarını, topluca modern silahlara sahip olmayan birkaç bin yerlinin oturduğu pasifik'in bir adasına çıktıklarını farz edelim. Bu ilkel topluluk eski talihinden memnun olsa da... bu yabancılardan nefret etse de, yeni gelenler onun üzerinde bir diktatörlük kuracaklardır[23].

Tarihte iki dönemde diktatörlük salgını vardır. İlki Akdeniz site devletlerinde ortaya çıkmıştır. Diğeri ise 1789 Fransız ihtilali ile başlamıştır. Önce Avrupa'da arkasından da Amerika'da ortaya çıkmıştır.1920 ile 1945 arasında ise, Lenin, Musolini, Hitler, Franko, Solenar gibi şahıslarla kendini göstermiş, 2.Dünya savaşından sonra da Asya, Ortadoğu ve Afrika'ya yayılmıştır[24].

---

[20] *Aynı eser*, s.12
[21] *Aynı eser*,s.45
[22] Duverger, *a.g.e.*,s.12-13
[23] *Aynı eser*, s.45
[24] *Aynı eser*, s.15

Diktatörlüklerin oluşmasında, insanların can ve mal güvenliği arayışlarının rolü çoktur. "Baskı rejimleri, özgürlükleri kaldırmanın nedeni olarak genellikle "ülkenin yüksek çıkarlarını" gösterirler. Ancak bu yüksek çıkarlar nedeni ile yapılan baskının sonu hiçbir zaman gelmez"[25]. Diktatörlüklerin en önemli zayıf yanı ülkede "adam kıtlığı" yaratmasıdır. Her şeyin tepeden inme bir şekilde yürürlüğe girmesi, insanları ülke sorunlarına karşı ilgisiz hale getirir.Bu da ülke yönetiminde büyük işler yapacak insan yetişmesini engeller[26].

Diktatörlüklerin iç mantığını ise Turhan Feyzioğlu şu şekilde açıklamaktadır: "Bu rejimlerin tehlikesi şuradadır ki idareyi elde tutanlar, er veya geç kendi şahıslarının veya partilerinin menfaatini memleket menfaati ile bir görmeye başlarlar. Diktatörün şahsen namuslu bir adam olması, baskı rejiminde namussuzluğun yapılmasını önlemeye yetmez. Çünkü diktatör bilir ki, yolsuzlukların ve skandalların açığa çıkması, ispat edilmesi, rejimi tehlikeye düşürür"[27].

SİYASİ PARTİNİN TANIMI

Siyasi partiler, modern siyasal sistemlerin en önemli unsurlarından biridir. Modern anlamda 19.yy'da ortaya çıkmış olan siyasi partiler aynı zamanda demokrasiyi yaratmış partilerdir[28].

Çağımızda modern sistemlerin temeli olan siyasi partiler nasıl tanımlanmaktadır? Burada Tarık Zafer Tunaya'nın yaptığı siyasi parti tanımını verelim. "Parti, muayyen bir siyasi program üzerine birleşmiş kimselerin, bu programı bilhassa normal seçim yollarıyla gerçekleştirmek gayesiyle kurmuş oldukları cemiyettir"[29]. Tunaya'nın yaptığı bu tarif genel anlamda partinin tanımını vermektedir. Ancak yine de siyasi partilerin tanımı üzerinde tam bir

---

[25] Kışlalı, *a.g.e.*,s.275
[26] *Aynı eser*, s.275
[27] Aktaran, Kışlalı, *a.g.e.*,s.275
[28] Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, Ankara 1977,s.1
[29] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*,İstanbul 1952,Tıpkı Basım 1995, s. 3

görüş birliği yoktur. Bazı yazarlara göre ise ancak birden çok partinin bulunduğu yarışmacı veya plüralist sistemlerde gerçek anlamda siyasal partiden bahsedilebilir. Sartori'ye göre "parti" kavramı bölüm ve parçayı ifade ettiği için tek parti gerçek anlamda parti sayılamaz. Yine Sartori, partilerin fonksiyon açısından "kamuoyunu" ifade etmek olduğu, fakat "tek partilerin" kamuoyunun serbest ifadesini bastırmak olduğu düşüncesiyle bunların parti sayılamayacağını belirtmiştir[30]. Neumann da "bir tek parti sistemi, terimlerde çelişki demektir. Ancak hiç değilse bir tane daha yarışmacı grubun varlığı, bir siyasal partiyi gerçek parti haline getirir demektedir[31].

Özbudun ise, siyasi partileri, "halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar" olarak tanımlamaktadır[32]. Böylece halkın desteğini kazanmak suretiyle tek partiler, totaliter veya ihtilalci partiler de bu parti tanımına girmektedir[33].

Bu görüşler çerçevesinde siyasal partileri; belli bir program üzerinde birleşmiş kimselerin, halkın desteğini sağlayarak, normal seçim yollarıyla devlet yönetimini ele geçirmeyi ve sürdürmeyi amaçlayan kuruluşlar olarak tanımlayabiliriz.

TEK PARTİ SİSTEMLERİ

Bir ülkedeki siyasi partilerin sayıları ve bir arada bulunuşları, o ülkenin parti sistemini belirlemektedir. Parti sistemlerini çeşitli açılardan ele almak mümkündür. Fakat çağdaş siyasal bilimciler tarafından genel olarak kabul gören tasnif Duverger'in sayı esasına dayanan tasnifidir. Bu tasnifte parti sistemleri, tek parti, iki parti ve çok parti diye üçe ayrılır. Duverger'e göre, parti sistemleri her

---

[30] Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım* (1923-1945), Ankara 1992, s.22
[31] *Aynı eser*,s.2
[32] *Aynı eser*, s.4
[33] Özbudun, *a.g.e.*,s.4

ülkenin kendi gelenek, tarih, dinsel etkileşim gibi kendilerine özgü şartlarıyla, hem de ideolojik, sosyo-ekonomik ve teknik etkenlerle belirlenir[34].

Fakat Duverger'in, tek parti ve çok parti sistemlerini geniş kategorilerde ele alması ve birbirine benzemeyen parti tiplerini iç içe alarak yorumlaması birçok araştırmacı tarafından, farklı tipteki partilerin ayrımının net bir şekilde ortaya çıkmadığı noktasında eleştirilmektedir[35].

TEK PARTİ SİSTEMİNİ OLUŞTURAN KOŞULLAR VE NİTELİKLERİ

Otoriter sistemler veya diktatörlükler tarih boyunca görülmekle birlikte parti diktatörlükleri 20.yy'ın yeni siyasal sistemi olarak görülmektedir.[36] Tek parti rejimi, demokratik rejime zıt bir düşüncesinin üründür. Tek partiler, ülkenin tümünü temsil ettiği iddiasındadır. Ve bundan dolayı hiçbir alanda kendilerine rakip tanımazlar[37].

Duverger, tek parti sistemini açıklarken Batı Avrupa'daki tek parti diktatörlüklerinin demokratik bir ortamda seçim yoluyla gelerek tek parti sistemini kurduklarını belirtir[38]. Ancak parti diktatörlükleri yalnızca, Batı ülkelerinde çıkmış değildir. Doğu ve Afrika'da da tek parti sistemlerine rastlanmaktadır. Batı ülkelerinde görülen tek parti sistemlerinin öncesinde yarışmacı partiler vardır. Ancak Sonraki aşamada, savaş, kriz ,devrim veya siyasetin çözüm üretememesi gibi sorunların tek parti rejimlerinin ortaya çıkışlarında ve kurumsallaşmasında etkili olduğu söylenebilir[39].

Batı ülkelerinde görülen tek parti rejimleri genellikle yukarıda değindiğimiz gibi savaşlar, krizler sonucu belirli bir ideoloji çerçevesinde ortaya

---

[34] Maurice Duverger , *Siyasi Partiler*, Çeviren: Ergun Özbudun, İstanbul 1993, s.272
[35] Özbudun, *a.g.e.*,s.111
[36] Duverger, *a.g.e.*, s.335
[37] Tunaya, *a.g.e.*,s.5
[38] Duverger, *a.g.e.*,s.335
[39] Aynur Soydan, *Avrupa'da Tek Parti Yönetimlerinin Yükselişi ve Türkiye Modeli (Atatürk Dönemi*), İstanbul Üniversitesi'nde İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, s.16

çıkmıştır. Ancak bu sebepler az gelişmiş ülkelerdeki tek parti rejimlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Tek parti sistemini ortaya çıkaran şartlar üzerinde çeşitli teoriler söz konusudur. Bunlardan biri çok partili rejimin, toplumsal sınıfsal yapının bir eseri olduğu, toplumsal ve sınıfsal farklılıkların olmadığı bir toplumda farklı partilere ihtiyacın olmadığı görüşüdür. Tek parti sistemine ilişkin bir diğer görüş ise karşıtlık temelinde tartışılır. Buna göre, tek partilerin ortaya çıkış sebebi, toplumdaki türdeşlik değil, aksine birbirinden farklı eğilimlerin birleştirilmesi çabasıdır[40].

Huntington ise tek parti sistemlerinin toplumsal temellerini ne türdeşlikte ne de türdeş olmayışta görmekte, yalnızca ikileşmenin bu durumu yaratacağını vurgulamaktadır. Böylece "tek parti sistemi, ikiye bölünmüş bir topluma siyasal elitin bir toplumsal güç yoluyla diğeri üzerinde egemenlik kurma, bunu düzenleme ve meşrulaştırma araçlarının bir ürünüdür" demektedir. İkileşme toplumsal ve ekonomik gruplar; ırksal, dinsel ya da etnik gruplar arasında olabilir[41].

Gelişmekte olan ülkelerde ise tek parti sisteminin ortaya çıkışı genellikle iki sebepten kaynaklanmıştır. Bunlar bağımsızlık savaşları öncesindeki koşullardır. Sömürge veya işgal yönetimlerine karşı kazanılan savaşın sonunda, başarıyı kazanan hareketler siyasal parti biçimine bürünerek kendini devletle özdeşleştirirler. Buna bağlı olarak doğmatik, uzlaşmacı olmayan, tekçi bir karakter kazanır[42].

Bu ülkelerin çoğunda hukuken olmasa da fiilen tek parti hakimiyeti ortaya çıkmıştır. Var olan küçük partiler ise zaman içerisinde hakim parti

---

[40] *Aynı eser*, s.18
[41] *Aynı eser*, s.11-12
[42] *Aynı eser*, s.31

karşısında varlıklarını sürdüremezler, ya kendiliğinden ya da otoriter bir itişle ana kitle partisi ile birleşerek tek bir milli cephe meydana getirirler[43].

Gelişmekte olan ülkelerde tek parti yönetimlerinin yaygın bir diğer sebebi ise bu ülkelerin gerçekleştirmeye çalıştıkları dönüşüm ya da inkılaplarla varılmak istenen hedeflerdir. Bu ülkeler öncelikle geri kalmış toplumların modern dünyaya ait bir ulus haline getirme çabasındadır. "Onlar, Avrupa'nın klasik reformlarını ya hiç yapmak durumunda olmadıkları ya da çok daha az bir güçlükle yapabildikleri bir şeyi bir kaç yıl içinde gerçekleştirmek, yani yerel, kabilesel ya da feodal cemaatlere bağlılık yerine, öncelikle siyasal ulusa bağlılık yaratmak zorundadır[44].

La Palombara ile Weiner de yine bu görüşü savunmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde tek partili yönetimlerin siyasal kadro tarafından savunulmasının sebebi "hızlandırılmış tarih" yaşamak arzusudur. Gelişmiş ülkelerin seviyesine gelebilmek için, kısa sürede reformların yapılması amaçlanır. Bundan dolayı bu yönetimler, çoğulcu demokrasinin yarışma ve rekabet esasını genellikle katlanılmaz bir lüks olarak görmektedirler[45]. Avrupa'nın yüzyıllar içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşümü bu partiler bir kaç yıl içine sığdırmaya çalışmaktadır.Hızlı bir modernleştirme süreci için tek partinin mobilizasyonunun gerekliliğine inanılır ve muhalefete tahammül edilmez.

Tek parti yönetimlerinin Avrupa'da ve başka coğrafyalarda kuruluş sebeplerini genel olarak bu şekilde belirttik.Bununla beraber, tek parti rejiminin karakterini, niteliklerini de şu şekilde ifade edebiliriz: Tek parti rejimleri, plüralizmden farklı olarak , ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu sistem türdeş de değildir. Bir değil birden çok tek parti sistemi vardır[46]. Tek partiler genellikle diktatörlük ve totaliterliğe bağlanarak tamamlanmaktadır. Tunaya'ya göre bu

---

[43] Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*,Ankara 1976, s.189
[44] Soydan, *a.g.e.*,s..23
[45] Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),* Ankara 1999, s.14
[46] Duverger, *a.g.e.*,s.336

ifadeler tüm tek parti yönetimlerini ifade etmez. Çünkü, hukuki, fiili, temelli tek parti rejimleri olmakla birlikte geçici olanları da vardır[47].

Tek partiler fikir partisi olmaktan çok disiplinli bir aksiyon partisi, bir mücadele vasıtasıdır[48]. Tek partide pratik teoriden önce gelmiştir. Hatta arkadan hiçbir teorinin gelmemiş olduğu durumlar da vardır. Bazı devletler, örneğin Türkiye ve Portekiz, tek parti sistemini iktidar teorilerine sokmaksızın uygulamaya koymuşlardır[49].

Tek partiler otoriterdir. Doktrin ve hareket programının en mükemmel olduğuna inanır. Bunun için farklı bir programı kabul etmez. Karşısında başka partilerin kurulmasını da bu sebeple kabul etmez. Millet nasıl bir bütünse,tek ise parti de tek olmalıdır[50]. Tek parti rejimlerinin amacı, yeni elitler meydana getirmek, yeni bir yönetici sınıf yaratmak, ülkeyi örgütlendirecek yetenekle siyasal liderleri bir araya getirmek ve yetiştirmektir. Çünkü kitleler kendi kendilerini yönetemezler parti seçkinleri eğitir[51].

Sonuç olarak,tek parti ile ilgili şunu söyleyebiliriz: Tek partiler "Devletin, siyasal tarafsızlık ilkesini terk ederek, yerine bir ideoloji devleti oluşturmuşlardır"[52].

TEK PARTİ SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Özellikle azgelişmiş ülkelerde yaygın bir yönetim sistemi olan tek partilerin hepsini aynı kategoride incelemek doğru değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tek parti rejimleri tek tip değildir. Siyasal partilere ilişkin öncü çalışmalardan birini yapmış olan Duverger, tüm tek parti sistemlerini, bir arada, bir başlık altında incelemiştir. Ancak tek parti sistemine ilişkin çalışmalar arttıkça alt sınıflamalar yapılmaya başlanmıştır. Ve böylece tek parti

---

[47] Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku Ders Notları*, İstanbul 1966, s.204
[48] Tunaya, *a.g.e.*,. s.66
[49] Duverger, *a.g.e.*,.s.336
[50] Tunaya, *a.g.e.*, s.66
[51] Duverger, *a.g.e.*,s.337
[52] *Aynı eser*,s.343

sistemlerinin birbirlerinden hangi konuda farklılaştıkları veya hangi noktalarda ayrıldıkları daha iyi belirginleşmektedir. Bu şekilde yapılmış sınıflamalardan biri Sartori'nin yaptığı sınıflamadır. Sartori, tek parti sistemlerini hegemonyacı, hakim ve gerçek tek partiler olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır[53].

A-Hakim Tek Parti : Bu sistemde birden fazla parti yasal olarak mücadele etmektedir. Ancak karşısındaki partiler küçük ve zayıf olduklarından sürekli bir şekilde yönetimde kalmaktadırlar. Özünde plüralist bir sistemdir.

B-Hegemonyacı Tek Parti: Bu sistemde iktidar mücadelesi ne biçimsel ne de gerçek anlamda yoktur.Hegemonyacı partiler ancak kendilerine uydu olacak partilere izin verirler.Bunların hegemonyacı partilerle eşit koşullarda mücadele etmeleri söz konusu değildir.

C-Gerçek Tek Partiler: Hakim ve hegemonyacı parti sistemlerinin yanında birçok siyasal partiye ne hukuken ne de fiilen yer veren gerçek tek parti sistemleridir.Gerçek tek parti sistemi de totaliter ve otoriter ve pragmatik olmak üzere üç kategoriye ayrılır.

a-Totaliter Tek Parti

Toplum üzerinde devlet baskısının en yoğun olduğu sistemdir. Bireyi, toplumu, devleti ve dünyayı kendi ideolojisi çerçevesinde açıklar ve bunu topluma dayatır. Kendi dışında herhangi bir siyasal partiye izin vermediği gibi tüm sosyal ekonomik etkinliği denetler ve şekil verir.

b-Otoriter Tek Parti

Bu parti sistemleri, bütün toplumu kapsama hedefinde değildir.Toptancı değil, dışlayıcı niteliktedir. Bu sistemde önderin karizması gibi bir takım etkenler de rol alabilir. Alt gruptakiler siyasal alanın haricinde özgürdürler[54].

---

[53] Özbudun, *a.g.e.*,s.112
[54] Tunçay, *a.g.e.*, .s.4

c-Pragmatik Tek Parti

Bu tip parti yönetimleri ideolojik anlamda ve toplumu dönüştürme noktasında zayıf bir sistemdir. Bu sistemde zorlama hemen hemen yoktur. Dış gruplara karşı güdülen siyaset özümleyicidir. Alt gruplara karşı hoşgörülüdür.

Tek partilerin sınıflandırılması ile ilgili farklı tipolojiler mevcuttur. Tarık Zafer Tunaya bu bağlamda yeni bir sınıflama getirmiştir: vesayet partisi. Bazı tek parti rejimleri ,geçici olduklarını ve demokratik ve medeni bir düzene varmak için köprü olduklarını ilan etmişlerdir.Geri kalmış memleketlerde daima bu duruma rastlanmıştır. Böyle bir tek parti de bir çeşit vesayet rejimidir. Memlekette başka partiler olsa bile, kendisi hepsinden güçlüdür ve onları bir yöne sevk edici önder durumundadır. Yine bu sistemlerde başka partiler ve belli hürriyetler anayasada kurulmalarına ve kullanılmalarına bir hukuki engel bulunmadığı halde kurulmazlar ve kullandırılmazlar. Bu suretle hukuki olmayan fiili bir tek parti rejimi vücut bulmaktadır. Bu rejimde hakim bir Vesayet Partisi önderlik eder. Bu partinin tek partilerde gördüğümüz niteliklerin birçoğuna sahip olduğu bir gerçektir. Ne var ki totaliter olmamakta, olamamaktadır. Ve demokratik bir sistemin hazırlayıcısı olduğu için kendi sonunu kendisi hazırlamaktadır. Tunaya, Çin'de Kuomin partisi, Türkiye'de CHP ve Hindistan'da Kongre partilerini bu çerçevede değerlendirmektedir[55].

TEK PARTİNİN FONKSİYONLARI

Tek parti sistemleri yukarıda belirttiğimiz üzere kendi içerisinde farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Fonksiyonları açısından tek partiler bir çok noktada birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin totaliter parti rejimleri yeni bir adam yaratmayı amaçlasınlar ya da amaçlamasınlar her türlü alt grup özerkliğini yıkma eğiliminde bulunurlar[56]. Otoriter tek parti rejimleri ise aksine bir denetim sistemidir. Bu yöntem türü toptancılık değil, dışta bırakıcılıktır. Ancak yine de

[55] Tunaya, *Siyasi Müesseseler*..., s.208-209
[56] Tunçay, *a.g.e.*,s.4

tek parti sistemlerinin ortak olduğu bir çok nokta vardır. Ve bunların fonksiyonları şu şekilde ifade edilebilir[57] :

Milletin siyaseten birleştirilmesi: Bu birlikte, asıl amaç halkın tek partiye göre birleşmiş bir topluluk haline getirilmesidir. Toplumu parti ideolojisi etrafında birleştirmek en önemli amaçtır. Böylece tek parti terbiyecidir. ve halkı kendi ideolojisi doğrultusunda yetiştirmek için dernek, büro veya klüplerle bunu başarmaya çalışır. Tek partinin asıl görevi budur. Devlet siyasetini hamlelere göre ayarlamak, planlamak ve canlandırmak, bu ve bunu gerçekleştirecek kendi ideolojisine bağlı kadroları yetiştirmek. İdareci eleman yetiştirmek ve bunun için de Lider, Führer, Şef, Duçe, İhtilalciler ve sair isimlerle anılan kadroyu oluşturacak okullar kurmak.Bu eğitim yuvalarında siyasi propaganda ilim haline gelmiştir. Devlet organlarının ideolojinin gerektirdiği faaliyeti yapmadıkları takdirde onların yerine harekete geçmek ve boşluğu doldurmak tek parti kadrolarının amacıdır. Bu faaliyetlerle tek parti, siyasi seviyesi yüksek olmayan memleketlerde başarılı olabilmektedir.

KEMALİZM VE TÜRKİYE'DE TEK PARTİ YÖNETİMİ

Kemalizm, "kökleri Tanzimat'a kadar uzanan Batılılaşma hareketlerinin Kurtuluş Savaşı sonrasında aldığı "radikal" bir biçimdir"[58]. Osmanlı Devleti'nin Batı'yı yakalama ve tekrar üstün duruma gelme çabası olarak ortaya çıkan Batılılaşma hareketleri siyasi, idari birçok alanda kendini göstermiştir. Ancak yapılan reformlar eski kurumları kaldırarak yerine yenilerini yerleştirme olarak değil de eski kurumların yanına yeni kurumları yerleştirme olarak gerçekleşmiştir. Bu durum da ülkede geleneksel ve Batılı olmak üzere ikili bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise bu ikili yapıya son verilerek hızlı bir şekilde reform sürecine girilmiştir. İşte bu çerçevede Kemalizm ödünsüz bir Batılılaşma programı olarak kabul edilmektedir[59].

---

[57] Tunaya, *a.g.e.*,s.71
[58] Levent Köker, *Modernleşme,Kemalizm ve Demokrasi*,İstanbul 2004,s.211
[59] Mete Tunçay, "Türkiye'de Siyasal Düşünce Akımları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,VII*, s.1924-1928

Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemine tanıklık eden Cumhuriyet kadrosunun önlerindeki en önemli hedef ise bağımsızlık ve çağdaşlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaçlara ulaşabilmek için ise, 1920'lerden 1935' li yıllara kadar olan dönem içerisinde Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Milliyetçilik, Devletçilik ve İnkılapçılık gibi Kemalizmin temel ilkeleri ortaya çıkmıştır. 10 Mayıs 1931 tarihli CHF Büyük Kongresinde parti ilkeleri olarak kabul edilen bu ilkeler, 1935 yılındaki Büyük Kongrede Kemalizm olarak tanımlanmış, 1937 yılında da Teşkilat-ı Esasiye Kanununa dahil edilerek devlet ilkeleri haline gelmiştir[60]. Kemalizmin temel ilkeleri 1931 yılı CHF programında şu şekilde açıklanmıştır[61].

A-Fırka, Cumhuriyetin, milli hakimiyet mefkuresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka, bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder. (Cumhuriyetçilik)

B-Fırka, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar. (Milliyetçilik)

C- İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması fırkaca büyük esastır.

Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz. (Halkçılık)

---

[60] Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Hayatında CHP Mevkii*, Ankara 1965,s.116

[61] Bu program 1935 yılı CHF Programında ufak değişikliklerle, dili sadeleştirilerek aynen kabul edilmiştir.1931 yılı CHF Programından Aktaran; *Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist Tek Parti ve CHP'nin Altı Oku,III,* İstanbul 1995, *s.35-37*

(1931 yılı CHF Programında ilkelerin tanımlandığı 2.kısmın 1.maddesinden ayrı olarak 2.maddede "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir" denilmektedir.

Ç- Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için memleketin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde- bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır. (Devletçilik)

D- Fırka, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir. Din telakkisi vicdani olduğundan, fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür. (Laiklik)

E- Fırka, milletimizin birçok fedakarlıklarla yaptığı inkılaplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar. (İnkılapçılık)

Kemalizmin temel ilkeleri her ne kadar bu şekildeki tanımlamalarla CHF Programında yerini almışsa da bu ilkelerin ayrıntılı bir biçimde resmi yorumu yapılmamıştır[62]. Bu durum da Kemalizmin nasıl bir ideoloji olduğu noktasında birbirinden farklı görüşleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinde önemli bir yeri olan tek partili yönetim şeklinin, Kemalizmin ortaya koyduğu bir yönetim modeli mi olduğu

[62] Buna karşın bazı bireysel yorumlar yapılmıştır. Bunlar için bkz.TekinAlp, *Kemalizm*; M.Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*; Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılabın İdeolojisi*; Sadri Etem, *Türk İnkılabının Karakterleri*.

yoksa geçici ve demokratik düzene varmada bir köprü rolü mü oynadığı yönünde birbirinden farklı görüşler mevcuttur.

Türkiye'de tek parti yönetimi, özellikle tek partiden çok partili yaşama geçişin başarılması açısından özel bir ilgi konusu olmuştur. Siyasal rejimler üzerine çalışma yapan Duverger, Huntington, Moore gibi bir çok araştırmacı Türk tek parti yönetimi üzerinde durmuşlardır.

Örneğin Huntington, teorikte tek parti sistemlerinin toplumsal ikileşmenin ortadan kalkması ile son bulacağını, Türkiye'de olduğu gibi sistemin, bir plüralist rejime dönüşeceğini belirtmektedir[63].

Siyasi partiler üzerinde çalışma yapan araştırmacıların başında gelen Duverger Türk tek parti sistemini şu şekilde nitelemektedir: "CHP'nin başta gelen özelliği, demokratik ideolojisindedir. Bu ideoloji hiçbir zaman faşist ya da komünist kardeşleri gibi bir tarikat ya da mistik empoze etmemiştir. Kemalist devrimin özü pragmatiktir. Öte yandan Türk Tek partisinin yapısında Totaliter bir taraf yoktu. Bu yapı ne hücrelere ve milislere hatta gerçek anlamda ocaklara dayanıyordu, partiyi yöneticilerin üyelerinden daha büyük önem taşıdığı komite partisi olarak dahi kabul edebiliriz. Türk tek parti sistemi hiçbir zaman tekele resmi bir nitelik vermemiş; onu, sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri ve liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrutlaştırmaya çalışmamıştır[64].

Tarık Zafer Tunaya da, Duverger gibi, Türk tek parti rejiminin geçici ve demokratik düzene varmada bir köprü rolü oynadığını belirtmekte ve Türk tek parti sistemini vesayet partisi olarak tanımlamaktadır[65]. Taner Timur da, Türk tek partisinin siyasi ideolojisinin çok partili demokrasiye açık olduğunu, bunun Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile kendisini gösterdiğini ancak buna rağmen, Atatürk'ün son yıllarında özellikle, İtalya ve Almanya'daki faşist

---

[63] Özbudun, *a.g.e.*,s.121
[64] Duverger, *a.g.e.*,s.358-363
[65] Tunaya, *Siyasi Müesseseler*...s.208-209

rejimlerin etkisiyle parti ve devletin birleşmesinin yaşandığını belirtmektedir[66]. Özellikle, Duverger ve Tunaya'nın Türk tek parti rejimini ifade etmekte kullandıkları vesayetçi rejim kavramı genel olarak Türk araştırmacılar tarafından temel alınmıştır. Ancak bu görüşlere karşıt olarak, Kemalizmin otoriter ve modernleştirici olmakla beraber geçici bir rejim olmadığı, nihai amacının Batılı anlamda bir demokratik sistem içermediği, sınıfsızlık temelinde başka bir ideoloji olduğu yargısı da mevcuttur.

Tek parti yönetiminin kuruluşu ve yerleşmesi aşamasında bir çok kez ifade edilen bu görüş, dönem içerisinde Tekinalp tarafından yazılmış olan Kemalizm adlı eserde de vurgulanmaktadır. Tekinalp, Kemalizmin ortaya çıkardığı tek partili yönetim sisteminin Türk mucizesi olarak göründüğünü belirtmektedir. Milletin tümünü temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi'nin en demokratik yönetim biçimini sağladığını ifade eden Tekinalp, bu yönetim tarzının Avrupa'nın karmaşık ve başarısız liberal sisteminden farklı olduğunu vurgulamaktadır[67]. Aslında Tekinalp'in bu ifadeleri dönemin Cumhuriyet Halk Partisi önderleri ve yazarları tarafından çoğunlukla belirtilen ifadelerdir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkenin tümünü temsil ettiği, ülkede Batıdaki gibi sınıf tezadının olmadığı, bunun içinde farklı partilerin varlığının gerekli olmadığı, demokrasinin ise bir kargaşa rejimi olduğu ve devlet otoritesini sarstığı gibi ifadelere dönem içerisinde sıkça rastlanmaktadır.

Türkiye'de tek parti yönetimi üzerine yapılan çalışmalarda da bu şekildeki yorumlar vardır. Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi ilişkisini inceleyen Levent Köker, Batı çoğulculuğunun temelindeki sınıf yapısının siyasi partileri ortaya çıkardığını, halbuki Kemalizmin Halkçılık ve Devletçilik ilkeleri ile sınıfsız bir toplum oluşturma çabasında olduğunu belirterek, bu durumun da CHP'den başka partilerin varlığını gereksiz kıldığını ifade etmektedir. Köker, Kemalizm'de tek parti yönetimini meşrulaştırabilecek hiçbir öğenin bulunmadığı düşüncesine de karşı çıkmakta ve şöyle demektedir: "Kemalizm'de bir tek parti

---

[66] Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası,* İstanbul 1993, s.110
[67] TekinAlp, *Kemalizm*, Hazırlayan: Çetin Yetkin, İstanbul 1998, s.94

rejimini meşrulaştıracak hiçbir kalıcı öğenin bulunmadığı savının aksine, Halkçılığın ve Devletçiliğin boyutları, çok partili Batılı bir demokrasiye izin vermeyi güçleştiren kalıcı öğelerdir. Devletçiliğin salt bir iktisadi politika ilkesi olmanın ötesinde "siyasi fikir nazımlık" görevini de içermesi, Kemalizmin Türk toplumuna gelecekte erişmesini tasarladığı hedefler arasında, iktisadi kalkınmayı, ulusal–merkezi devletin güçlendirmesine öncelik verdiğini, demokratikleşme ile "bireysel özgürlük" idealinin konjonktürel dalgalanmalara tabi ikincil bir konuma sahip olduğunu gösterir niteliktedir"[68].

Taha Parla da, CHP'nin ideolojisini incelediği eserinde Kemalizmin amacının Batılı demokratik bir düzene varmak olmadığını, başlı başına dünyayı, hayatı yeniden yorumlayan farklı bir ideoloji olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Kemalizmin, idari şeklinin tek partili bir yönetim olduğunu, sanılan aksine bunun 1930'ların siyasi, iktisadi ve dış etkenlerden kaynaklanmadığını, bu ideolojinin Atatürk'ün 1920'lerdeki ifadelerinde olduğunu belirmektedir[69].

Türkiye'deki tek parti yönetimine bakışlar genel olarak bu şekilde ifade edilebilir. Bununla beraber, dönem içerisindeki gelişmelerin ve uluslararası konjonktürün de tek partili yönetime geçişte önemli bir rolü vardır.

Bu dönemde, özellikle Terakkiperver ve Serbest Fırka gibi muhalefet partilerinin ömrünün uzun olmaması, CHF'nı ülkede tek parti haline getirmiştir. Cumhuriyeti kuran parti olarak, CHF'nın kendini devletle özdeşleştirmiş olması, yapılan her türlü muhalefeti rejime yönelik bir muhalefetmiş gibi algılaması, bu muhalefet partilerinin yaşayamamasının en önemli sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda çok partili siyasi hayatın rejime zarar vereceği düşüncesi, ülke için en iyi idarenin, milletin tümünü kapsayan CHF önderliğindeki tek partili bir yönetim olduğu yönünde bir anlayışı da ortaya

[68] Levet Köker, *a.g.e.*, s.236
[69] Taha Parla, *a.g.e.*,s.22

çıkarmıştır. Ancak bu tek partili yönetimin ideolojisi ne olacaktır? 1930'lu yıllarda CHF önder ve yazarlarının üzerinde en çok durduğu konu budur.

Türkiye'de tek parti yönetiminin ortaya çıktığı ve kurulmaya başlandığı dönemde dünyada, özellikle Türkiye'nin kendine örnek olarak aldığı Avrupa ülkelerinde tek parti yönetimlerinin yaygınlaştığı görülmektedir. 1930'lu yıllarda Avrupa'da Faşizm, Nazizm, Stalinizm gibi tek partiye dayanan diktatörlükler güçlenmişti. Avrupa'nın büyük bölümü tek partili idarelerin elinde idi. Bu dönemde demokratik ülke olarak bir kaç Avrupa ülkesi bulunmaktaydı. Bunlar İngiltere, Fransa, İsviçre, İskandinavya, Finlandiya ve Çekoslovakya'dır[70].

Avrupa'da demokrasinin gözden düşmesi ve yerini tek partili yönetimlere bırakması, arayış içerisinde olan CHF önder ve yazarlarının bu ülkelere yaptıkları seyahatlerle Türkiye'yi de büyük ölçüde etkilemiştir. Falih Rıfkı Atay, Sovyetler Birliği'ne ve İtalya'ya yaptığı gezilerde buradaki yönetimlerden etkilenmiş ve bir çok noktada bu rejimlerin Türkiye'ye örneklik edebileceğini belirtmektedir. Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu insan tipine, Faşizmin de disiplinli rejimine hayran kalmaktadır[71]. Recep Peker, İtalya ve Almanya gezilerinin ardından bu ülkelerdeki Tek parti rejimlerinin benzeri bir yapılanmayı önermektedir.[72] Söz konusu yönetimler otorite, disiplin gibi kavramları yücelterek, siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılanmalarında hayata geçirerek fark edilir bir gelişme yaşamaktadır. Birçok reformu gerçekleştirmiş bir yeni devlet olarak Türkiye'de otorite, disiplin ve birlik önemsenmektedir. Ancak Faşizm ve Nazizm felsefesindeki gibi otorite otorite için değil, rejimin yerleşmesi amacıyla için öngörülmektedir[73].

Avrupa'da güçlenen otoriter ve totaliter sistemlerin Türkiye'ye etkileri kısa süre içerisinde kendini göstermiştir. 1930'lardan itibaren, tek parti yönetimi

---

[70] Sina Akşin, "Atatürk Dönemi Demokrasi", *AÜSBF Derg*isi, Ankara 1992, s.245-252
[71] Bkz.Falih Rıfkı Atay , *Moskova-Roma*, İstanbul 1932
[72] Hasan Rıza Soyak , *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul 1973, s.57-59
[73] Soydan, *a.g.e.*,s.89

denetim işlevini yasal düzenlemelerle sürekli güçlendirmiş, 1935 yılından sonra da parti devlet birlikteliğini sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRK SİYASİ HAYATINA KISA BİR BAKIŞ

XVIII.,XIX'yyda Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girmesi,"Bu devlet nasıl kurtulabilir" sorusunu gündeme getirmiştir.Bu çerçevede I.Meşrutiyet öncesinde yaygınlaşmaya başlayan Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük akımları ortaya çıkmıştır[74].

1908 yılında İttihat ve Terakki'nin baskılarıyla ilan edilen Meşrutiyet'in ana hedefi "bütün Osmanlıların kardeşliği" prensibi çerçevesinde ülkenin yönetilmesi ve farklı unsurların ayrılmasını önlemekti[75].

II.Meşrutiyet döneminde siyaset sahnesinde bu fikir akımları siyasal parti örgütlenmesi şekline girmiştir. II.Meşrutiyet dönemine, 1889 yılında İttihad-ı Osmani adıyla kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, önce dernek, daha sonra da parti olarak damgasını vurmuştur. İttihat ve Terakki 1908-1912 arasında önemli bir siyasal güç 1913'ten 1918'e kadar tek parti niteliğine bürünmüştür[76]. II.Meşrutiyeti ilan ettiren İttihat ve Terakki bu dönemde güçlenirken diğer siyasal hareketler de bu dönemde partileşmeye başlamıştır.[77] İttihat ve Terakki'nin karşısına çıkan ilk parti 14 Eylül 1908'de kurulan Ahrar Fırkası'dır. Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi yapısının yerine ademi merkeziyet ve ekonomi prensibi olarak da Liberalizmi savunmaktaydı[78].

Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki'nin ilk çatışması 1908 seçimlerinde olmuştur. İttihat ve Terakkinin prestijinin çok yüksek olması Ahrar adaylarından yalnızca bir mebusun meclise girmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak Ahrar

---

[74] Tarık Zafer Tunaya , *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960, s.175
[75] Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Cumhuriyeti Dönemi Türkiye Ansiklopedisi I,* İstanbul 1983, s.22
[76] Tanör, *a.g.e*.,s.25
[77] Bu siyasal hareketler şunlardır : Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Ahrar Fırkası,İttihadı Muhammedi Fırkası,Mutedil Hürriyetperveran Fırkası,Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası,Osmanlı Demokrat Fırkası,Osmalı Sosyalist Fırkası, Ahali Fırkası,Heyeti Müttefikai Fırkası; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Partiler*, s.174-315
[78] Tevfik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara 1995, s.107

Fırkası seçimleri kaybetmesine karşılık meclis içerisinde 40-50 milletvekilinden oluşan bir muhalefet çekirdeği ile yakından ilişkisi bulunuyordu[79].

İttihat ve Terakki'ye karşı kurulan bir diğer önemli parti de 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Meclis-i Mebusan içerisinde bulunan partili partisiz tüm muhaliflerin kurduğu bir siyasi parti olan Hürriyet ve İtilaf İttihat ve Terakki'nin gittikçe artan otoriter yapısına karşı kurulmuş bir fırkadır[80]. Kısa bir süre içerisinde geniş bir toplumsal taban bulan bu fırka 1912 seçimlerinde ilk kez İttihat ve Terakki ile karşı karşıya gelmiştir. "sopalı seçim" diye adlandırılan bu seçimlerden İttihat ve Terakki büyük bir zaferle çıkmıştır. Meclisin neredeyse tamamına yakını İttihat ve Terakki milletvekillerinden oluşmuştur. Yalnızca altı muhalif aday meclise girebilmiştir[81]. Böylece İttihat ve Terakki muhalefetsiz bir meclise kavuşmuştur. Ancak İttihat ve Terakki seçimlerdeki başarısını Hükümet idare etmede gösterememiştir. Siyasi ağırlığını dolaylı yönden koyan İttihat ve Terakki gerçek anlamda bir iktidar olmaktan çok iktidarı denetleyen bir durumda kalmıştır. Hatta 1912 yılının ikinci yarısında iktidar elinden çıkmış ve kısa süreliğine de olsa muhalefete düşmüştür[82].

II.Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı farklı unsurların propagandalarını da kolaylaştırmıştır. Ancak, 1912 yılındaki Balkan Savaşı ile ülkenin, Edirne dahil, Rumeli topraklarının kaybedilmesi İttihat ve Terakki'yi harekete geçirmiş ve İttihat ve Terakki Bab-ı Ali baskını ile ülke yönetimine el koymuştur. Böylece İttihat ve Terakki ülkede tek ve rakipsiz duruma gelmiştir[83]. Hızlı bir şekilde muhalefeti bastırarak, demokratik hak ve özgürlükleri kısma yoluna giden İttihat ve Terakki 1913'te cemiyet / fırka ikiliğine son vererek kendini siyasi parti ilan etmiş ve I.Dünya savaşının sonuna kadar ülkeyi tek parti olarak yönetmiştir[84].

---

[79] Çavdar, *a.g.e.*,107
[80] Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası,II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar*, İstanbul 1990 , s.45
[81] Birinci, *a.g.e.*,s.153
[82] Sina Akşin, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye:1908-1980*, İstanbul 1992, s.32-33
[83] Akşin, *a.g.e.*,s.35-36
[84] Tanör, *a.g.m.*,s.25

II.Meşrutiyet dönemi Türk siyasi tarihinde çok önemli bir dönemi kapsamaktadır. II.Meşrutiyet, ilkinin aksine padişahın fermanı ile başlayan bir dönem değil aşağıdan yukarıya yükselen bir özgürlük hareketidir[85]. Türk milleti çok partili siyasi hayatla bu dönemde tanışmıştır. Bu dönemde tartışılmayan veya değinilmeyen herhangi bir konu görüş yok gibidir. Sonraki devirlerin siyasi ve fikri yönelişlerinin ilk örnekleri bu dönemde görülmektedir. Bu açıdan II.Meşrutiyet dönemi araştırmacılar tarafından siyasi bir laboratuar olarak nitelenmektedir[86].

II.Meşrutiyet dönemi yukarıda belirttiğimiz gibi Türk siyasi tarihinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Ancak bu göreceli özgürlük ortamı İttihat ve Terakki'nin Bab-ı Ali baskını ile son bulmuş ve I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ülkede bir tek parti sistemi uygulanmıştır. I.Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine de İttihatçılar yurt dışına kaçmışlardır. Yeni kurulan hükümet Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Ancak Mütareke maddelerinin itilaf devletleri tarafından taraflı bir şekilde yorumlanması sonucu başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da işgaller başlamıştır. İstanbul'un işgaliyle İstanbul Hükümeti'nin otoritesi Anadolu üzerinde kaybolmuş ve ülkenin dört bir tarafında işgallere karşı yerel ve ulusal Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ortaya çıkmıştır. Bu cemiyetler 30 kongre toplamıştır. Ülkenin savunulması amacıyla toplanan bu kongreler, güçlü bir siyasal kamuoyunun doğmasına ve siyasal katılımın alanını da genişletmiştir. Yerel ve ulusal ölçekte toplanan bu kongreler ulusal bağımsızlığın iç siyasal yapısını ve ön koşullarını doğurmuştur. Bunları ulusal kimlik, halkın yeni kurumlara içten rıza göstermesi ve toplumsal dayanışma olarak sıralayabiliriz[87].

Mondros Mütarekesi'nden, TBMM'nin açılışına kadar olana süreçte toplanan kongreler var oldukları bölgelerin savunulması amacıyla ortaya çıkmış

---

[85] Tanör, *a.g.m.*,s.25
[86] Tunaya, *a.g.e.*,s.97
[87] Bülent Tanör , *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)* , İstanbul 1998, s.114

olsalar bile, bölgelerindeki var olan otorite boşluğunu doldurarak iktidar haline gelmişler hatta bazıları devletleşmişlerdir[88].

Türk modernleşmesinde önemli bir yeri olan bu dönem (1918-1920), Türkiye'de halkın kongreler yoluyla yönetime katılımını sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Birçok araştırmacı tarafından III.Meşrutiyet olarak da ifade edilen bu dönemde cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleşerek TBMM'nin açılışını sağlamışlar ve kayıtsız şartsız milli hakimiyete gidişte önemli bir rol oynamışlardır[89].

1.2. A-RMHC'DEN CHF'NA

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin sonucunda ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin birleşmesiyle milli mücadelenin siyasal kadrosunu bünyesinde toplamış öncü bir örgüttür. Amacını; "Osmanlı vatanının tamamiyetini ve makam-ı muallayı Hilafet ve Saltanatın ve istikbali millinin masuniyetini temin zımnında kuva-yı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmaktır" şeklinde belirtmiştir[90].

A-RMHC, 11 Eylül 1335 (1919) tarihinde resmiyet kazanmış Sivas kongresinin dağılmasından sonra hızlı bir şekilde ülke çapında örgütlenmeye başlamıştır[91]. Cemiyet, kendisini tüzüğündeki, "cemiyet her türlü fırkacılıktan aridir" cümlesiyle particilikten uzak olduğunu belirtmiştir. Cemiyet 12 Eylül 1919'da İstanbul ile olan tüm ilişkileri kesmiş ve bunun da etkisiyle İstanbul'daki Damat Ferid Paşa kabinesi devrilip yerine Kuva-yı Milliye yanlısı Ali Rıza Paşa hükümeti geçmiştir[92].

---

[88] Tanör, *a.g.e.*,s.209-213
[89] Bkz.,Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II, Son Meşrutiyet (1919-1920),*İstanbul 1992, Mahmut Goloğlu, *3.Meşrutiyet*,İstanbul 1970
[90] Tunaya, *Siyasi Partiler*, A-RMHC Nizamnamesi, s.516
[91] Bayram Sakallı, *Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*,Ankara 1988,s.66-67
[92] Atatürk, *Nutuk I*, Ankara 1989, s.174

Bu başarının ardından 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde Amasya'da Temsil Kurulu ile İstanbul Hükümeti temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa arasındaki görüşmeyle bu hareket hukuki olarak da tanımıştır. Bu görüşmelerde, Sivas Kongresi kararları ve Meclis-i Mebusan'ın açılması gerekliliği İstanbul Hükümetine kabul ettirilmiştir[93].

1919 yılı sonunda yapılan seçimlerinde A-RMHC büyük bir başarı sağlamıştır. Ancak 12 Ocak 1920'de açılan Mebusan Meclisi'nde, öngörüldüğü kadar başarı sağlanamamıştır. Kurulması amaçlanan Müdafa-i Hukuk grubu yerine Felah-ı Vatan grubu kurulmuş ayrıca M.Kemal Paşa Meclis Başkanlığına seçilememiştir[94]. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi ilan etmesi ve Anadolu'da M.Kemal Paşa'nın liderliğindeki direniş hareketinin güçleniyor olması sebebiyle 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf güçleri tarafından işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan dağıtılarak A-RMHC'nin önde gelenleri tutuklanmış ve Malta'ya sürgüne gönderilmiştir[95]. Bunun üzerine M.Kemal Paşa Temsil Heyeti adına "salahiyeti fevkaladeyi haiz" bir meclisi Ankara'da toplantıya çağırmıştır[96].

Böylelikle cemiyet, tüzüğünün 4.maddesinde öngörülen olasılığın gerçekleşmiş olduğunu varsaymış ve ülke yönetimine el koymuştur. Olağanüstü yetkilere sahip meclis, dağılmış mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin yanı sıra sancaklardan seçilecek 5'er üyeden oluşacaktır[97]. Bu kararla milli mücadelede önemli bir safhaya girilmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM Ankara'da toplanmıştır. Meclis görünürde A-RMHC parlamentosu olmakla beraber, gerçekte hem toplumsal hem de ideolojik açıdan çok renkli bir kompozisyona sahiptir.Tüm üyelerinin ortak amacı ise Misak-ı Milliyi geçekleştirmek idi[98]. Ancak süreç içerisinde mecliste birbirinden bağımsız gruplar oluşmaya başlamıştır. Atatürk

---

[93] Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*,Ankara 1974,s.25-29
[94] *Nutuk II*,s.437-440
[95] Tunçay, *a.g.e.*,s.33
[96] *Nutuk I,* s.515
[97] 4.Madde: Hükümet-i Osmaniye bir tazyik-i düveli karşısında mülkümüzün herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztıraratında bulunduğu anlaşıldığı takdirde...derhal bir idare-i muvakkata teşekkül olacaktır., A-RMHC Nizamnamesi,Tunaya, *a.g.e.*,s.514-515
[98] Birinci Meclis'in düşünce yapısı için bknz.İhsan Güneş,*I.TBMM'nin Düşünce Yapısı*,İstanbul 1997

Nutuk'ta bu grupların isimlerini Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Grubu olarak vermektedir[99].

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920'de Halkçılık programını meclise sunmasıyla meclis içinde gruplar daha da netleşmeye başlamış ve diğer gruplar da programlar oluşturmaya başlamıştır[100]. Teşkilat-ı Esasiye kanununun kabulünden sonra da meclis üyelerinin birliğinin sağlanması daha da zorlaşmıştır[101]. 10 Mayıs 1921 tarihinde de 133 üyenin katılımıyla Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu oluşturmuştur[102]. Grubun kuruluş amacı içtüzüğün 9.maddesinde, "grupta görüşülerek gerekli çoğunlukla kararlaştırılan konularda azınlık çoğunluğa uymak zorundadır." denerek belirtilmiştir.Tüzükte ayrıca A-RMH Grubu'nun "madde-i esasiyesini" kabul eden her TBMM üyesinin gruba girebileceği hükmüne de yer verilmiştir[103]. Ancak 15 Mayıs 1921 tarihinde büyük millet meclisi üyeliği süren toplam 351 mebusun 261'i gruba alınmış 90 mebus ise grup dışında bırakılmıştır[104].

A-RMH Grubu'nun kurulması ile meclis çoğunluğu büyük ölçüde iktidarın denetimi altına girmiştir. Ancak grup dışında bırakılan muhalif mebusların milli egemenlik ve meclisin her konuda tek hakim olması anlayışından kaynaklanan muhalefeti de artmıştır[105]. I.Grup'un kurulduğu Mayıs 1921'den sonra bir yılı aşkın bir süre örgütsüz olarak faaliyette bulunan mebuslar, 1922 Temmuzunda 2. A-RMH Grubunu kurarak örgütlü mücadeleye başlamışlardır[106]. II.Grup, özellikle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, Meclis ve Heyeti Vekile Reisliğini aynı kişide toplayan hükmüne, başkumandanlık kanunu ile olağanüstü yetkilerin tek bir şahısta toplanmasına ve böylece meclis yetkilerinin devredilmesine karşı çıkmışlardır[107].

---

[99] *Nutuk II*, s.188
[100] Öz, *a.g.e.*, s.84
[101] *Nutuk II*, s.189
[102] *Nutuk II*, s.190
[103] Tunaya, *Siyasi Partiler*.,s.535
[104] Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet, İkinci Grup*, İstanbul 1995, s.224
[105] *Aynı eser*.,s.229
[106] *Aynı eser*.,s.229
[107] *Aynı eser*.,s.231

1922 yılında Milli Mücadele başarıya ulaşmış ve bunun sonucunda İtilaf devletleri, 27 Ekim'de TBMM ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanacak barış konferansına çağırmıştır.Bu durumu TBMM, saltanatı kaldırmak için bir araç olarak kullanmış ve 1 Kasım 1922 yılında saltanat kaldırılarak ülkenin siyasal rejimi netleşmeye başlamıştır[108]. Bu çerçevede 6 Aralık 1922'de Mustafa Kemal Paşa Ankara gazetelerine verdiği bir demeçte barışın sağlanmasıyla Halk Fırkası adında bir parti kuracağını açıklamıştır. Bu demeçte Halk Fırkası'na ilişkin Mustafa Kemal Paşa şunları söylemektedir: Halkımın her sınıf halkından...gördüğüm teveccüh ve itimada kesbü liyakat etmek için en mütevazi bir ferdi millet sıfatıyla hayatımı sonuna kadar vatanın hayrına vakfeylemek emeliyle sulhün istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenit ve halk fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim[109].

Kurulacak olan partinin isminin "halk" fırkası olması yani ezilen ve yoksul kesimi çağrıştırması tartışma konusu olmuş, ancak Mustafa Kemal Paşa halk kavramını bütün sınıfları kapsayacak bir anlamda kullandığını çeşitli platformlarda ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 16 Ocak 1923 tarihinde İstanbul gazetecilerine verdiği demeçte de 'Halk Fırkası'nın tüm halkı kucaklayan bir parti olacağını ifade etmiştir[110]. Bu aşamada Atatürk, Balıkesir'de Paşa Camii'nde cemaatin sorularını yanıtlarken de Halk Fırkası'nı anlatmıştır. Burada da Halk Fırkası'nın tüm milleti temsil edeceğini belirtmiştir[111].

Kurulacak parti konusunda kamuoyu bu şekilde hazırlandıktan sonra meclis içi sorunların çözümü için harekete geçilmiştir. Öncelikle meclisteki muhalefetin azaltılması gerektiği düşünülmüştür. Nihayetinde, Mecliste 1 Nisan 1923 günü seçim kararı alınmıştır.Bir hafta sonra 8 Nisan 1923'te Atatürk, bir beyanname yayınlamıştır. 9 maddeden oluşan bu beyanname bir seçim bildirgesi niteliği taşımakla beraber 1931 yılına kadar parti programı işlevi görmüştür[112].

---

[108] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.359, "Saltanatın Kaldırılması", Dursun, Ali Akbulut ve diğerleri, Ankara 2000
[109] "Halk Partisi'ni Kurmak Hakkındaki Kararını Açıklaması", 6.12.1922,A*tatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s.51
[110] "İstanbul Gazetecileri Temsilcilerine", 16.1.1923, *ASD II*, s.56-58
[111] "Balıkesir'de Halkla Konuşma", 7.2.1923, *ASD II*, s.99
[112] Tunçay, *a.g.e.*, s.44

1923 yılı seçimleri ile bir anlamda müstakbel Halk Fırkası halkın onayına sunulacağı için A-RMHC ve Mustafa Kemal Paşa tarafından seçimlere büyük önem verilmiştir.

1.3.TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI

1923 yılı seçimlerinde, I.Meclis'te hükümete karşı muhalefet eden II.Grup üyeleri tamamen tasfiye edilmiş ve bunlardan hiçbiri meclise girememiştir. Yeni meclisin tamamına yakını I.Grup üyelerinden oluşmuştur[113].Bu seçimlerde birkaç bağımsız milletvekili seçilmiştir. Bunlardan, Emin Bey (Sazak) daha sonra Halk Fırkasına katılmış, bir tek Gümüşhane Milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu muhalif olarak kalmıştır[114].

II.Meclis 11 Ağustos 1923'te açılmış, Meclis Başkanlığına M.Kemal Paşa seçilmiş, İsmet İnönü ile anlaşamayan Rauf Bey'in yerine de Fethi Bey hükümeti kurmuştur[115]. Meclisin yaklaşık tamamına yakını Halk Fırkalı olmasına karşın yine de ilk günlerden itibaren mecliste hükümete karşı muhalefet eksik olmamıştır. II.Mecliste de muhalefet çok kısa bir süre içerisinde Halk Fırkası içinde büyüyecek ve partileşecektir.

Bununla beraber Fethi Bey hükümeti, gerek mecliste ve gerek parti grubunda birçok kez istediklerini yaptıramamıştır[116]. Fethi Bey Heyet-i Vekile Reisliği ile birlikte Dahiliye Vekilliğini de yürütmekteydi. Bu görevi bir başkasına bırakmak istemiş ve Ferit Beyi (Tek) aday göstermiştir. Yine ayrıca orduya dönmek üzere Ali Fuat Cebesoy da TBMM ikinci başkanlığından ayrılmış[117] yerine de Yusuf Kemal Tengirşek'in seçilmesini istemiştir. Ancak

---

[113] Demirel, *a.g.e.*,s.598
[114] Tunçay, *a.g.e.,*s.49
[115] Demirel, *a.g.e.*,s.599
[116] Tunçay, *a.g.e.*,s.205
[117] Ali Fuat Cebesoy, sebebini söyle açıklıyor: Rauf Bey'e hitaben... "Lozan müzakereleri sırasında evvelden söyleyeceklerin kararlaşması hatta düşüncelere hudut çizilmesini benim benimsem mümkün değil...Buna rağmen ortaya konulan hakikatlerin ağırlığı önünde meclisin tenkid vazifesini tamamen ifa etmişçesine tasvip reylerinin üst üste yığılması I.Meclisin havasına şahid olmuş bizler için kolaylıkla hoş görülecek hadise değil, bu mutavaatın kısa zaman içinde tekrarı ve Tek fırkanın meclisi haline geleceği kanaatim maalesef kuvvetleniyor... Aslında Meclis Riyaseti gibi çok ulvi bir makamı bu şartlar içinde ifayı yadırgıyorum.",General Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar II.Kısım*, İstanbul 1960, s.209-210

Meclis, Dahiliye Vekilliğine Erzincan Milletvekili Sabit Bey'i, TBMM İkinci Başkanlığına da Rauf Bey'i seçmiştir. Mustafa Kemal bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Çünkü Meclis bu hareketiyle, muhalefet gücünü ve Lozan'ı yapan İsmet İnönü'ye karşı tavrını gösteriyordu[118].

Bunun üzerine M.Kemal Paşa, 25-26 Ekim günlerinde hükümeti Çankaya'da toplayarak istifa etmesi gerektiğini ve mevcut hükümet üyelerinden hiç kimsenin yeni kurulacak hükümette görev kabul etmemesini istemiştir. Ardından hükümet istifa etmiş, ancak muhalefet tüm çabalarına rağmen hükümet kuramamıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal insiyatifi tekrar ele almış 29 Ekim günü meclise devletin şeklini belirleyen kanun tasarısını sunmuş ve cumhuriyetin ilanını gerçekleştirilmiştir[119]. Cumhuriyetin ilanı ile, Atatürk Cumhurbaşkanlığına, ertesi gün İnönü Başbakanlığa getirilmiş Fethi Bey ise Meclis Başkanlığına seçilmiştir[120].

Ancak Cumhuriyetin ilanı üzerinde esaslı görüşmeler yapılmaması ve bir emrivaki[121] ile ilan edilmesi İstanbul'da bulunan başta Rauf Bey ve Milli Mücadelenin diğer önderleri tarafından eleştirilmiştir. Rauf Bey, Cumhuriyetin ilanını İstanbul'da haber almış ve Tasvir-i Efkar'a verdiği demeçte, "Bence Cumhuriyet kelimesi üzerinde mütalaa münakaşa değildir" diyerek isim değişikliğinin pek bir öneminin olmadığını belirtmiş ve 'Hakimiyet-i Milliye'nin' öneminden bahsetmiştir[122].

Ali Fuat Cebesoy da önemli olanın Cumhuriyet değil, Hakimiyet-i Milliye'nin olduğunu şöyle ifade etmektedir: "..Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kurulmuş olan büyük millet meclisi idaresi; şüphesiz milli hakimiyet ve idareye göre kurulmuş bir müessese idi. Bu cumhuriyet demek değildi.Çünkü Cenubi Amerikan devletleriyle Bolşevik devletleri de birer cumhuriyetti, fakat bunlar tam manasıyla birer diktatörlüktür. Biz diktatörlüğü getirmeyecek esaslara

---

[118] *Nutuk II* , s.421-422
[119] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1,* "Cumhuriyetin İlanı", Cezmi Eraslan ve diğerleri, İstanbul 2000, s.427-429
[120] Eraslan, *a.g.m.*,s.430
[121] Cebesoy, *a.g.e.*,42
[122] Kutay, *a.g.e.*, s.213-214

dayanan bir cumhuriyet istemiştik... Madde 11'de "Reis-i Cumhur, lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekile'ye reislik eder" deniyordu.Halbuki devlet reisi olan bir zatın Meclise ve Heyet-i Vekileye lüzum gördükçe reislik etmesi cumhuriyet ve demokrasi esaslarına tamamiyle muhaliftir" demektedir[123].

Rauf Bey'in İstanbul basınına verdiği 'Cumhuriyet'ten çok, Hakimiyet-i Milliye'nin önemini vurgulayan demeci Ankara'da çok farklı değerlendirilmiş ve Rauf Bey Cumhuriyetçi olmamakla suçlanmıştır. Bu demeç ve karşılıklı suçlamalar sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın yakınlarından İhsan Bey, Rauf Bey'in beyanatının fırkayı bölücü nitelikte olduğu suçlamasıyla, ona karşı Halk Fırkası meclis grubuna başvurmuştur[124]. 22 Kasım'da Halk Fırkası Meclis grubunda, Rauf Orbay'ın İstanbul gazetelerine verdiği demeç tartışılmıştır. Cumhuriyetçi olmamakla suçlanan Rauf Bey, "Kayıtsız şartsız Hakimiyet-i Milliye'nin" Cumhuriyet olduğunu belirterek buna karşı olmasının mümkün olmadığını ısrarla vurgulamıştır[125]. Fırka grubu tam sekiz saat sürmüş, bu süre içerisinde Rauf Bey ciddi anlamda sorgulanmış, sonuçta ise Rauf Bey'in açıklamalarının yeterli olduğu kabul edilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş tartışmalarıyla kendini gösteren muhalefet bundan sonra gelişecek olayların da etkisiyle netleşerek partileşme sürecine girmiştir. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile rejim içerisindeki yerinin ne olacağı belirsiz olan Hilafet kurumu üzerindeki tartışmalar, Cumhuriyetin ilanı üzerine Halk Fırkası içerisinde ortaya çıkan ayrılığı daha da belirginleştirecektir.

Cumhuriyetin ilanı üzerine Rauf Orbay'ın gazetecilere verdiği beyanatlar kadar önemli bir sorun olarak ortaya çıkan halifeyi ziyareti, Ankara'da parti grubundaki sorgulamanın da önemli bir kısmını oluşturmuştu. Bu tartışmaların

---

[123] Cebesoy, *a.g.e.*,s.41
[124] Tunçay, *a.g.e.*,s.74
[125] Rauf Bey kendini parti grubunda savunmuş ve son olarak şu sözlerle kararı parti grubuna bırakarak sözlerini tamamlamış ve parti grubunu terk etmiştir. "Efendiler..! Fakat bila kaydü-şart hakimiyeti milliye her zaman cumhuriyettir. İşte bunun için buna musırrım. Rauf'u fırkadan ihraç kararı verirsiniz. Rauf'u vatandan ihraç kararı veririsiniz.Rauf Türk kalacaktır.Rauf,bu Kavaid-i Esasiye'ye ve milletin kabul ettiği şekle sadık kalacaktır.Bundan inhiraf etmek için kanaat gelmemiştir. Efendiler...bunu sizlere tekrar ediyorum: Her cumhuriyet, bila kaydü şart hakimiyet-i milliyye değildir. Fakat bila kaydü şart hakimiyeti milliye, tekamül etmiş cumhuriyettir." C.Kutay,a.g.e.,s.257

hemen ardından Halifenin istifa edeceği söylentileri ortaya çıkmıştır.Bunun üzerine İstanbul Barosu Reisi Fikri Bey, Tanin gazetesine bir mektup yollayarak "Gönül istiyor ki bu istifa sözü ebediyyen gömülsün kalsın, çünkü dünya için musibet olur" şeklindeki ifadeleri Halifelik tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir. 5 Aralık 1923'te Hintli müslüman liderlerden Emir Ali ve Ağa Hanın İsmet İnönü'ye gönderdikleri bir mektup, İsmet İnönü'nün eline geçmeden İstanbul basını tarafından ele geçirilmiş ve yayınlanmıştır. Mektupta Halifelik kurumunun rejim içerisindeki yerinin netleştirilmesi ve güçlendirilmesi istenmekteydi[126]. Hükümet bu mektubu iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiş ve mektubu yayınlayan gazete ve yöneticilerini vatana ihanet suçundan yargılamak üzere, İstiklal Mahkemesinin kurulmasını meclis gündemine getirmiştir. 22'ye karşı 156 oyla İstiklal Mahkemesinin kurulması kabul edilmiş ve mahkeme soruşturma için İstanbul'a gönderilmiştir[127]. Meclisteki bu oylama, Terakkiperverlerin gelecekteki üyelerinin hükümete karşı blok olarak oy kullandıkları ilk olay olması açısından önemlidir.

Hilafet kurumunun bu şekilde tartışmaların odağında olması ve muhalefetin halifenin etrafında toplanmaya başlaması, bununla beraber Hilafet kurumunun ileride yapılacak olan inkılaplar karşısında bir direnç noktası oluşturacağı düşüncesi Hilafetin kaldırılmasında hızlandırıcı rol oynayacaktır[128]. Bununla beraber, Hilafetin bir sorun olarak ortaya çıkmasının bir diğer sebebi de Halife Abdülmecid'in tutum ve davranışları olmuştur. Cuma alaylarına çıkışı, yabancı devlet temsilcileri ile görüşme isteği, saray hayatı saltanat günlerini andırmaktaydı. Halbuki halk hakimiyetine dayalı bir ülkede Halifelik kurumunun hiçbir siyasi ve dini manası yoktu. Sadece "tarihi bir hatıra" olarak korunan hilafetin bu şekilde "cumhuriyetin istiklaline açık tecavüzü" kabul edilebilecek bir durum değildi[129].

---

[126] Seçil Akgün, *Hilafetin Kaldırılması ve Laiklik*,Ankara Tarihsiz,s.149-152
[127] Akgün, *a.g.e.*,s.153
[128] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,* "Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar", Cezmi Eraslan ve diğerleri, Ankara 2002,s.42
[129] *Nutuk II*, s.478

Şubat ayına gelindiğinde halifelik sorunu gittikçe artan bir şekilde gündemdeydi. Hilafet üzerinden yeni bir mücadelenin başladığı görünüyordu. 18 Şubatta K.Karabekir tıpkı Rauf Orbay'ın daha önceden yaptığı gibi İstanbul'a gidişinde Halifeye bir nezaket ziyaretinde bulunmuştur. Bu sırada M.Kemal de Harp Oyunları dolayısıyla İzmir'de bulunuyordu. M.Kemal burada Hilafetin kaldırılması karşısında ordu kumandanlarının da görüşünü aldı. 1 Martta yeni yasama yılının açılışından iki gün sonra da 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırıldı[130].

Hilafetin kaldırılması ile ilgili tartışmalar Halk Fırkası içerisindeki ayrılıkları daha da derinleştirmiştir. Rauf Orbay "halifeye vicdanen bağlıyım" diyerek kaldırılmasına karşı çıkmaktaydı. Bununla birlikte, ileride ilk muhalefet partisinin kurucularının Hilafetin kaldırılmasına karşı çıkışlarıyla neyi amaçladıkları, Türkiye'de tek parti yönetiminin oluşması açısından ele almak doğru olur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Cumhuriyetin ilanı tartışmalarının asıl sebebi Cumhuriyetin Hakimiyet-i Milliye olup olmayacağıydı. Milli mücadelenin diğer önderleri Halk Fırkası içerisindeki dar bir grubun otoriter bir yönetime kaydığını ve M.Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Halk Fırkası'nda tek adamlığa doğru gidildiğini görmekteydiler. Muhalifler birçok reformun fiili yöntemlerle, tartışılmadan aceleyle yapılmasına karşı çıkarak, her şeyin tartışılarak ve millet iradesi ile yapılması noktasından hareketle iktidara muhalefet etmekteydiler[131].

Halifeliğin kaldırılmasının hemen ardından basında Halk Fırkası'nda bir bölünme olacağı ve bir muhalefet partisinin kurulacağı haberleri ortaya çıkmıştır. Ancak Rauf Orbay ve diğer muhalifler parti içerisinde kalarak mücadeleyi bir süre daha bu şekilde sürdürmeye karar vermişlerdir[132].

Halifeliğin kaldırılmasından sonra, fırka içerisindeki ayrılığı daha da derinleştiren olay ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yerine yeni anayasanın yapılması sırasında yaşanmıştır. Meclise sunulan Anayasa tasarısında

---

[130] Erik Jan Zürcher,*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1992,s.56
[131] Tunçay, *a.g.e.*,s.73
[132] Zürcher, *a.g.e.*,s.56

Cumhurbaşkanına çok geniş yetkiler veren maddeler büyük tartışma konusu olmuştur.Özellikle Cumhurbaşkanına Meclisi feshetme yetkisi tanıyan 25.madde üzerindeki konuşmalar meclisin kendi yetkilerini koruması açısından büyük önem taşımıştır. Bu madde tümüyle reddedildiği gibi tasarı da cumhurbaşkanın yetkilerini geniş tutan bir çok madde meclis lehine tadil edilmiştir. Yeni anayasa bu değişikliklerle 20 Nisan 1924'te kabul edilmiştir. Ancak anayasa görüşmelerinde ortaya çıkan tartışmalar ve iktidarın getirdiği anayasa tasarısındaki Cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanıyan maddeler, muhalefet milletvekillerindeki Halk Fırkası'nın otoriter bir yapıya doğru gittiği yolundaki kanıyı güçlendirmiştir[133]. Bununla birlikte, Anayasanın kabulünden sonra da parti içindeki muhalefete olan baskı artarak devam etmiştir. 6 ay içerisinde yaşanan bu hızlı gelişmeler artık parti içi muhalefeti, parti dışına taşıracak ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulacaktır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında kurulan Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi, Halk Fırkası'nın merkeziyetçi bir yapıya bürünmeye başlaması ve "Atatürk'ün icraatlarının, sürekli icraatla nereye kadar gideceğinden ve ne şekilde bir otorite tesis edeceğinden korkulması üzerine, onunla beraber çalışma imkanından ümitlerinin kesilmesinden sonra girişilmiş bir teşebbüstür"[134].

Fırkanın kuruluşuna sebep olan olay ise 20 Ekim 1924 tarihinde Menteşe Mebusu Esat Efendi'nin Mübadele ve İskan Vekili Refet Bey'e yönelttiği bir soru önergesidir.Bu soru önergesinde mubadil ve muhacirlerin yerleştirilmelerinde görülen beceriksizlik ve yolsuzluklar eleştiriliyordu. Bakanın verdiği cevabın yeterli olmaması üzerine soru önergesi "istizaha" (Gensoru) çevrilmiştir. Ancak Meclisteki tartışmalar kısa zaman içerisinde tekrar cumhuriyetçilik ve şahsiyet

---

[133] "Meclisin feshedilmesi hakkı Reisicumhura verilmekle,hem milli hakimiyet prensibi baltalanmış,hem de meclisin istihzah hakkı kaldırılmış oluyor...Getirilen layiha ihtilalimizin prensiplerini şümuliyle içine almamıştır." Cebesoy, *a.g.e.*, s.73-74

[134] 9 Eylül 1924 tarihinde Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, Karabekir, Cebesoy İzmir'de yaptıkları toplantıda; Rauf Bey; "fenalığın önüne meclisle geçme olasılığı vardır" derken, Karabekir de "kuşku altında ordu müfettişliğinde çalışmanın güç olduğunu belirterek "tüm arkadaşlar mecliste toplanırsa, kısmen olsun yapılan fenalıkların önüne geçilebilir"demektedir. Cebesoy, *a.g.e.*,s.44

konularına gelmiş ve bu durum muhalefet ile iktidar arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir[135].Ardından 26 Ekimde Kazım Karabekir, 30 Ekim'de Ali Fuat Paşa askerlikten istifa ederek Meclise katılmıştır.Bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından bir komplo olarak görmüştür[136]. İsmet İnönü'nün isteğiyle 5 Kasım 1924'te, daha önce Mübadele ve İskan Bakanlığına yönetilen istizah tüm hükümeti kapsayacak şekliyle Mecliste görüşülmeye başlanmıştır[137].

Bu arada basında da eleştiriler artmaya başlamıştır. Velid Ebuzziya, Tevhidi Efkar'da; "Mecliste hükümetten yana olan milletvekilleri böyle her önemli işi gürültüye getirip eleştiricileri susturdukça İsmet Paşa hükümeti hiç kuşkusuz güvenoyu alacaktır. Fakat bu güven oyunun gerçek niteliği, bir sandık içine çokça sayıda beyaz kağıt atılmış olmasından ibaret kalacaktır" demektedir. Yine Tanin'de Hüseyin Cahit; Halk Fırkası'nın demokratlığı dudaklarındadır. Demokrasiye dayanmadıkça Cumhuriyet olamaz "diyordu[138].

Meclisteki tartışmalar kısa süre içerisinde yine cumhuriyet tartışmalarına dönüşmüştür. Hükümetin 28'e karşı 148 oyla güvenoyu almasıyla, Hüseyin Rauf Orbay ve çevresindeki arkadaşları 9 Kasımdan itibaren Halk Fırkası'ndan istifa etmeye başlamış ve böylelikle Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi 17 Kasım 1924'te TPCF adıyla kurulmuştur[139].

TPCF'nın kurucularının CHF'ndan ayrılma nedenlerini yukarıda belirtmiştik. Parti, kuruluşunda bir beyanname, program ve nizamname oluşturmuştur. Parti yayınladığı beyannamede, particiliğin ayrımcılık olmadığı,

---

[135] Rauf Bey TPCF'nın kuruluşu sebebini şu şekilde anlatmaktadır: Hemen söyleyeyim ki, Erzurum ve Sivas kongreleriyle devletin çekirdeğini ortaya koyarken kökeni kışla olan bir idare hiçbirimizin hatırından geçmiyordu.,Kutay, *a.g.e.*,s.221-224

[136] *Nutuk II*, s.484

[137] Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1998,s.110

[138] Çavdar, *a.g.e.*,s.259-260

[139] Ateş, *a.g.e.*,s.111-116., Zekeriya Sertel, TPCF'nın kuruluşunu şu şekilde değerlendirmektedir: "Yeni fırkanın teşkili memlekette zafer ve istiklalin dimağları dolduran sihrinin zeval bulduğuna ve halkın yeniden salim bir tarzda düşünmeğe başladığına delalet etmek itibariyle şayan-ı kayıt bir hadisedir.Zaferi müteakip gözlerimiz kamaşmış,tefekkür kabiliyetimiz kaybolmuştu...Şimdi aklı selim devri başladı.artık tenkid ve takdir kuvvetimizi kullanabiliriz...Bu yeni fırka, kanaat, umde ve prensip itibari ile diğerinden çok farklı değildir, ikisinin de dileği cumhuriyettir. Onların tek endişeleri vardır ve bütün bu yeni cereyan bu endişeden doğurmuştur: Diktatörlüğün istibdadın önüne geçmek.yeni fırka erkanı aynı zamanda memlekette temiz,nezih,terbiyeli bir muhalefetin teessüsüne doğru ilk adımı atmıştır.", Aktaran, Ömür Sezgin/Gencay Şaylan,'Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası', *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*,VIII,İstanbul 1983, s.2050-2051

dar fırkacılık anlayışından uzak duracaklarını, kişi özgürlüklerinin kutsal olduğu, her sınıf halkın huzur ve refahı için çalışılacağını belirtmiştir. Ayrıca beyannamede "Fırkamız tahakkümlerin şiddetle aleyhtarı olduğu için...ne ferdin ne de birkaç kişinin tahakküm sureti ile (oligarşi) meramlarını icra ve infaz etmelerini kabul etmeyecek" denilerek CHF'nın tek partili otoriter bir yapıya doğru gidişini engellemeye çalışacağını ifade etmiştir[140]. TPCF'nın programının içeriğindeki esaslarında; Türkiye Devleti'nin halkın hakimiyetine dayalı bir Cumhuriyet olduğu (1.madde), liberalizmin ve demokrasinin, partinin ilkeleri olduğu (2.madde),umumi hürriyetlere şiddetle taraftar olduğu (3.madde), partinin umumi hak ve özgürlüklerin yanında olduğunu (5.madde), devlet vazifelerinin en asgariye indirileceği (9.madde), adem-i merkeziyet esaslarına dayalı bir yönetim oluşturulacağı (14.madde), iktisadiyat alanında da yabancı sermayenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır[141].

TPCF'nın kuruluşundan 3 gün sonra İsmet İnönü, Halk Fırkası grubunda örfi idare önerisi yapmış ancak bu öneri grup tarafından reddedilince İsmet İnönü 21 Kasım 1924'te istifa etmiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Fethi Okyar'a yeni hükümeti kurma görevini vermiştir[142]. Yeni kurulan hükümet, İnönü hükümetine göre daha ılımlıydı. Fethi Bey'in Hükümet Reisliğine gelişi TPCF önderleri tarafından olumlu karşılanmış ve Fethi Bey hükümetine güvenoyu vermişlerdir[143]. Fethi Bey Hükümeti'nin başa geçişi ile muhalefet baskısının azaltılması amaçlanmış, aynı zamanda Halk Fırkası'ndan büyük kopuşlar engellenmek istenmiştir[144]. Çünkü İstanbul, İzmir ve Doğudaki huzursuzluklar muhalefetin güçlenmesine yol açabilecek nitelikteydi[145]. Ne var ki siyasi alandaki bu yumuşama fazla uzun sürmeyecek ve Şeyh Sait ayaklanması ile CHF içindeki,

---

[140] Tunaya, *Siyasi Partiler*.,s.615-616
[141] Tunaya, *a.g.e*., s.616-620
[142] Zürcher, *Terakkiperver Cumh*..,s.81
[143]Rauf Orbay, Fethi Bey'i şu şekilde değerlendirmektedir:"Oligarşiye karşı, hürriyet kaidelerine hürmetkar, şiddetten kaçınan, müsbet neticeler verebilen, hakka-adalete dayalı tedbirlerin sadece baskı yollarından gelemeyeceğine inanmış bir zattı. Kendisini çok eskiden tanırdım. İttihat ve Terakkinin umumi katipliğini yaptığı günlerde bu yapısı dolayısiyle şiddet taraftarlarıyla ters düşmüş, Sofya sefareti ile İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı.", *Kutay*, *a.g.e*.,234
[144] Tunçay, *a.g.e*.,s.111
[145] Erik,Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1993, s.246

muhalefet karşıtı radikal grup tekrar işbaşına geçecek ve siyasal muhalefet ülkede son bulacaktır[146].

1.3.1.TAKRİR-İ SÜKUN'A GİDİŞ

TPCF'nın kurulmasıyla başlayan gelişmeler, Doğu'da çıkan Şeyh Sait isyanı ilanı ile yeni bir boyut kazanmıştır. 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait'in önderliğinde çıkan isyan hem dini hem de etnik sebebi olan bir isyandır.Bu isyan kısa sürede Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yayılmış ve hükümet de hemen harekete geçerek 25 Şubatta Doğu vilayetlerinde bir ay sıkıyönetim ilan edilmiştir. Hıyanet-i Vataniye kanununda, dinin siyasete alet edilmesini vatana ihanet suçları arasına dahil eden bir değişiklik yapılmıştır[147]. Ancak bu değişiklikler Halk Fırkasının radikal kanadı için yeterli değildi[148]. Bundan önceki bölümde bahsettiğimiz gibi İnönü'nün istifası ve yerine Fethi Bey'in geçişi zorunluluktan kaynaklanan bir değişiklikti. Bunun belirtilerinden biri, İnönü'nün CHF Genel Başkan Vekilliğini korumuş olmasıdır.Bu durum zaten Fethi Bey hükümetinin geçici olduğunu gösterir niteliktedir[149].

CHF içindeki radikal kanat inkılapların korunması ve yeni inkılapların yapılabilmesi amacıyla ülkede muhalefetin olmaması gerektiğini düşünüyorlardı[150]. Mustafa Kemal Paşa'nın da bunların yanında yer almasıyla ,sertlik isteyen önerge 60'a karşı 94 oyla kabul edilmiş ve bunun sonucunda Fethi Bey azınlıkta kalarak istifa etmiştir[151]. Fethi Bey'in istifası Mecliste tartışmalara sebep olmuş ve TPCF'nda tedirginlik uyandırmıştır.

Fethi Bey'in istifasının ardından İsmet İnönü yeni kabineyi kurmuş ve 4 Martta güvenoyu almıştır.Bununla beraber aynı gün İsmet İnönü Takrir-i Sükun kanununu meclis gündemine getirmiştir. Huzur ve Sükun'u bozan her türlü

---

[146] Zürcher, *a.g.e.*,s.246
[147] Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı,Karakteri,Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara 1992,s.99
[148] Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Ankara1968,s.44
[149] Tunçay, *a.g.e.*, s.144
[150] Toker, *a.g.e.*,48
[151] Zürcher,*Terakkiperver Cumh.*,s.111

teşebbüsün Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırabileceği, sona erdirebileceğini içeren bu yasa üzerinde Meclis'te madde üzerinde yoğun bir tartışma ortaya çıkmıştır.Rauf Orbay; "İstiklal mücadelesinin en buhranlı günlerinde bile milli hakimiyete toz kondurmadık, o mevcudiyet kavgasının müşkil anlarında dahi ruhlarımızı aydınlatan temel haklar şuurunun zedelenmesine asla müsaade etmemeliyiz.Bu kanun milli hakimiyeti ve ferd hakimiyetini tehdid eden hükümleriyle birlikte kabul edilirse, Teşkilat-ı Esasiye hükümleri hazin bir nazariye olabilir." diyerek kanuna şiddetle karşı çıkmıştır[152]. Kazım Karabekir Paşa da; "Daima ifade etmişizdir, hadise çıkan mahallerde hükümetimizin kanunlar dahilindeki alacakları tedbirlere tamamen taraftarız. Fakat milletimizin tabii haklarını tazyik altına alacak tedbirlere taraftar değiliz. Tatbik mevkiine konulduğunda halk hakimiyetini tehdid ve takyit edecektir. Hatta diyeceğim ki milletvekillerinin sesleri bile bu kubbenin dışına çıkamayacaktır. Serahatle ifade ediyorum: Bu kanunu kabul etmek, cumhuriyet tarihi için şeref değildir. İstiklal mahkemeleri, taşıdığı isimden de anlaşılacağı üzere istiklal mücadelemiz devrinin mahkemesi idi,lüzumlu idi ve vazifesini yapmıştır...İsmet Paşa, istiklal mahkemelerini huzur ve sükun vasıtası addediyorsa bu çok yanlıştır[153]. Bununla beraber Dersim mebusu Feridun Fikri Bey de:...Müstebit hükümetler sosyal düzen prensibi arkasından yürütme alanında daima kendi isteklerini ileri sürmüşlerdir.Cumhuriyetimizde böyle bir maddeye yer olmamalıdır...Dünyada huzur ve sükun deyimi kadar geniş bir kavram yoktur. Bu deyime neler girmez" diyerek maddenin tümünün reddini teklif etmiştir[154].

Muhalefetin tüm bu itirazlarına karşın Takrir-i Sükun kanunu 22 red oyuna karşılık 122 oyla kabul edilmiştir. Yasanın kabulünden sonra iki istiklal mahkemesinin kurulması ile ilgili hükümetin teklifini T.P.C.F üyeleri protesto

---

[152] Kutay,a.g.e.,s.238

[153] Karabekir sözlerini şöyle sürdürmektedir: Bu kanunun asıl unsuru İsmet Paşa'nın vehimleridir. Bizim endişemiz, böyle her istenilen şekle sokulabilecek kanunlarla ve vehimlerle muhalefet ve fikir hayatının tehdit altına alınmasıdır. Hükümete hatırlatmak mecburiyetindeyim ki yirminci asırda şüphe ve vehimlerle milletler idare edilemez. C.Kutay, *a.g.e.*,s.239-241

[154] Çavdar, *a.g.e.*, s.273

ederek meclisi terk etmişlerdir.Ardından bu teklif kalan milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir[155].

1.3.2.GAZETELERİN VE TPCF'NIN KAPATILMASI

Takrir-i Sükun kanunun ilk uygulanma safhası basın üzerinde olmuş ve 6 Mart 1925'te İstanbul gazetelerinden Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşat, Orak Çekiç, Aydınlık adlı gazete ve dergiler kapatılmıştır[156]. Bu arada T.P.C.F'nın şubelerinde yapılan aramaları "baskın" başlığı ile veren Hüseyin Cahit Bey'in Tanin gazetesi de kapatılmıştır[157]. Basına karşı girişilen bu baskı yalnızca gazetelerin kapatılmasıyla kalmamış, 7 Haziran'da Şark İstiklal Mahkemesi kararıyla, ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttıkları iddiasıyla, birtakım gazeteciler tutuklanmıştır[158]. Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın Çorum'a süresiz olarak sürgün edilmiş, ardından Resimli Hafta dergisinin sahibi ve sorumlu müdürü Zekeriya Sertel ile Cevat Şakir (Halikarnas balıkçısı) yargılanmaya başlanmış, Zekeriya Sertel Sinop'a, Cevat Şakir Bodruma sürgüne gönderilmiştir[159]. Şeyh Sait isyanı çerçevesinde çıkarılan Takrir-i Sükun kanunu, basını sindirmekle beraber TBMM içerisindeki muhalefetin durdurulması için de kullanılmıştır[160].

Öncelikle gazetelerde Doğu'daki ayaklanmada T.P.C.F'nın tahrik ve telkinleri olduğu iddiası iktidar yanlısı gazetelerde yer almaya başlamıştı. Özellikle CHF'nın yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye'de TPCF'nın programı ve üyelerinin isyan çıkmasında önemli rol oynadığını iddia etmiştir. Başvekil

---

[155] 4 Mart 1341 tarihli Takrir-i Sükun Kanununun maddeleri şöyledir: 1- İrticaa ve isyana ve memleketin içtimai nizamını,huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilimum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı,hükümet, reisicumhurun tasdiki ile, re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu ef"al erbabını istiklal mahkemesine tevdi edebilir. 2- İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren iki sene müddetle mer'iyülicradır. 3-İşbu kanun tatbikine icra vekilleri heyeti memurdur.Kalafat, a.g.e.,s.172

[156] Sabiha Sertel , *Roman Gibi,* İstanbul 1969, s.105

[157] Tunçay, *a.g.e.,*s.149, Bu dönemde hükümet yada mahkeme kararıyla birçok süreli yayın daha kapatılmıştır: Yoldaş(Bursa),Presse de Soir, Resimli (ay) Hafta, Milliyet (İstanbul), Sada-yı Hak (İzmir), Doğru Söz(Mersin),Kahkaha ,İstikbal(Trabzon), Toksöz, Seyhan (Adana)

[158] İstiklal mahkemesine sevk edilen gazeteciler :Tevhid-i Efkar sahibi Velit Ebuzziya,Hareket gazetesi sahibi Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Yazar Sadri Etem, Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Şükrü Esmer , Adana da Tok Söz sahibi Abdulkadir Kemali, Adana da Sayha, Trabzon'da İstiklal gazeteleri başyazarları , Sebilürreşat'tan Eşref Edip, Orak Çekiç ve Aydınlık gazetelerinden Sadrettin Celal, Sabiha Sertel, *a.g.e*., s.106

[159] Çavdar, *a.g.e,* s.276

[160] Zürcher,*Terakkiperver Cumh..*,s.114

İsmet Paşa da 19 Mayıs 1925'te Samsun'daki konuşmasında "hükümet mazideki cürümleri de tespit edecek ve cezalandıracak" diyerek fırkanın üzerine gitmeye başlamıştır[161].

Ardından İstanbul İstiklal Mahkemesi TPCF şubelerine baskınlar yapmış ve ayaklanma ile ilgili vesikalar aramıştır. Şark İstiklal Mahkemesi de ,ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırtmak suçlamasıyla TPCF Urfa Katib-i mesulü emekli yarbay Ferit Bey'i yargılamış ve 5 yıl hapse mahkum etmiştir.Mahkeme daha sonra 25 Mayıs 1925'te görev bölgesi içerisindeki tüm TPCF şubelerini kapatmıştır[162]. Her ne kadar TPCF liderleri açıklamalar yaparak bunları inkar ettiyse de parti, programındaki "dini düşünce ve itikada hürmetkarlık "maddesi çerçevesinde parti irtica ile suçlanmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi de aldığı "irtica mahiyetinde yapılan tahrikler ve propagandalarla dini ve dinin mukaddes mefhumlarının siyasi gayelere vasıta yapıldığının ispatlanmış olması dolayısıyla TPCF'nın vaziyet ve faaliyeti üzerinde hükümetinin dikkati çekilmesi için" Müdde-i Umumiliğe tebligat yapılmıştır kararı ile hükümet uyarılmıştır. Karar hükümeti harekete geçirmiş ve 3 Haziran 1925'te Bakanlar Kurulu "vatandaşların iğfal ve tahriklerden korunması" iddiasıyla TPCF'nın merkez ve örgütlerini kapatmıştır[163]. Takrir-i Sükun kanunuyla basının sindirilmesi ve ardından meclis içindeki muhalefet partisinin kapatılması ülkede siyasi ortam yatışmış İsmet Paşa gayet durgun bir siyasi havada iktidar koltuğuna oturmuştur[164]. Ancak siyasal muhalefetin tamamen ortadan kaldırılması için ikinci adım İzmir Suikasti olayıyla başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa 1926 yılının Mayıs ve Haziran aylarında ülkenin güney ve batısında bir inceleme gezisi sırasında, 15 Haziran'da

---

[161] Zürcher, *a.g.e.*,s.115

[162] Tunçay, *a.g.e.*,s.153

[163] Zürcher, *a.g.e.*,s.120, Ali Fuat Cebesoy hatıralarında Takrir-i Sükun kanunu çıkmadan önce, Başvekil Fethi Bey'in muhalefet fırkası ileri gelenlerine kendi kendilerini feshetmelerini önerdiğini fakat bunu kabul etmediklerini yazmaktadır. Cebesoy, *a.g.e.*,.s.143

[164] "Şeyh Sait isyanı kısa bir zaman içinde silahlı kuvvetlerimizle bastırıldıktan sonra ve asilerle isyanı tahrik ettikleri sanılan kimseler –ki bunların en başında İstanbul muhalefet basınının bazı yazarları da vardı- İstiklal mahkemelerine verildikten ve Takrir-i Sükun kanunu işlemeye başladıktan sonra, İsmet Paşa gayet durgun bir siyasi hava içinde,sın derece " confortable " bir iktidar koltuğuna oturmuştu...böylece uzun, hayli uzun bir süre, öteden beri dilediği ve özlediği gibi,Türk cumhuriyetinin ortak kabul etmez, vazgeçilmez başkanı olarak kalacaktır.",Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 yıl*, İstanbul 2002,.s.77-78

kendisine yönelik bir suikast tertibi ortaya çıkarıldı.17 Haziran'da da Ankara İstiklal Mahkemesi harekete geçerek olayı incelemeye başlamıştır[165].

Suikast girişimlerinde bulunanlar ve bunu tasarlayanların yanında, diğer potansiyel muhalefet grupları da (İTC, TPCF, 2.Gurup üyeleri) tutuklandılar. Bunların büyük bölümü sonradan serbest kalmasına rağmen, geniş çapta yapılan tutuklanmalar ve yargılamalar potansiyel muhalefet gruplarının sindirilmesini sağlamıştır[166].

Ankara İstiklal Mahkemesi 26 Haziran'da, İzmir'de davayı görüşmeye başlamış, daha sonra dava iki kısma ayrılmış, suikast olayına İzmir'de, rejimi yıkmaya yönelik davaya da Ankara bakılmıştır[167]. İzmir'deki davada sanıklardan on altısı idama mahkum edildi. K.Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Cafer Tayyar Eğilmez gibi milli mücadelenin önemli komutanları Atatürk'ün isteğiyle beraat etmişlerdir[168]. Davanın Ankara aşamasında ise önde gelen İttihatçılar, rejimi yıkmak ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni diriltmek iddiasıyla yargılanmışlardır. Aynı zamanda bunlara geçmişin hesabı sorulmuştur.Bu mahkeme sanıklardan Cavit Bey, Dr.Nazım, Ardahan mebusu Hilmi ve Nail Beyler'e idam, gıyabında Rahmi Bey ve yurt dışında bulunan Rauf Orbay'a da onar yıl kalebentlik cezası verilmiştir[169].

Böylelikle Takrir-i Sükun kanununa dayanılarak önce örgütlü muhalefet son bulmuş, ardından da İzmir suikastı davasıyla ülkedeki potansiyel muhalefet grupları ortadan kaldırılmıştır. Ve CHF ülkedeki tek siyasi güç olarak yerini sağlamlaştırmıştır[170]. Muhalefetin bu şekilde ortadan kaldırılması ile gerçek anlamda tek parti egemenliği başlayarak yarım kalmış reformlar hızlı bir şekilde uygulanmaya konmuştur[171].

---

[165] Feridun Kandemir, *İzmir Suikastinin İç Yüzü*,İstanbul 1955,s.3-5
[166] Öz, *a.g.e.*,.97
[167] Çavdar, *a.g.e.*,s.279
[168] Cebesoy, *a.g.e.*,s. 222-224
[169] Uğur Mumcu,*Gazi Paşa'ya Suikast*,İstanbul 1992,s.73-79
[170] Zürcher,*Terakkiperver Cumh..*,s.254
[171] Fahir Giritlioğlu , *Türk Siyasi Hayatında CHP Mevkii*, Ankara 1965, s.66

1.4.YENİ REFORMLAR VE CHF'NIN 1927 KONGRESİ

TPCF'nın kapatılması ve ülkedeki muhalefetin sindirilmesinden sonra CHF önderleri yarım kalmış olan inkılapları (özellikle hukuki ve sosyal) tamamlamaya koyuldular. M.Kemal Paşa Kastamonu (30 Ağustos 1925'te) gezisinde halkın karşısına şapka ile çıkmış ve şapka giymeyi öğütlemiştir[172]. Kılık kıyafet alanında yapılan bu inkılabın hemen ardından 26 Kasım'da saat ve takvimde değişikliğe gidilmiştir. Ardından da 1924 yılında başlamış olan laikleşme yolundaki inkılapları tamamlayıcı nitelikte olan hukuk alanında reformlar yapılmıştır. 1 Mart 1926'da Ticaret kanunu, 4 Ekim 1926'da Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu kabul edilmiştir. Böylece laikleşme alanında yol alınırken, Tanzimat'tan beri süregelen ikili yapı ortadan kaldırılmıştır[173].

Geleneksel hayat biçimi yerine Batılı-laik değerleri yerleştirme çalışmaları hukuk reformlarıyla beraber eğitim öğretim alanında da devam etmiştir. 1 Kasım 1928'de Arap ve Doğu kültürlerinden kopma amacını da taşıyan Harf İnkılabı yapılmış ve en azından genç neslin yeni değerler çerçevesinde yetiştirilmesi arzulanmıştır[174].

CHF'nın 1923 tarihli tüzüğüne göre büyük kongrenin her yıl toplanması gerekiyordu.Ancak tüzük ,olağanüstü bir sebebin ortaya çıkması durumunda büyük kongrenin 1 yıl ertelenebileceğini de belirtiyordu.Buna karşın büyük kongre, olağanüstü sebeplerden dolayı (tüzük hükmüne rağmen) 4 yıl boyunca toplanamamıştır. Ayrıca 1927 sonbaharına gelindiğinde TBMM'nin de görev süresi dolmaktaydı.Bu şartlarda hem büyük kongrenin toplanması hem de seçimlerin yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

TBMM'nin 26 Haziran'da fiilen tatile girmesiyle beraber CHF grubu önemli bir tüzük değişikliğine gitmiş ve 1923 tarihli tüzükteki "Fırka divanının

---

[172] Tunçay, *a,g,e*, s.156-157

[173] Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 2001, s.232

[174]"..harf inkılabının bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır.ister istemez Arap kültüründen koptuk. Arap kültürünün ve Arap dilinin tesiri hakkında ,yeni nesiller bizim kadar fikir edinemezler. Bizim devrimizde Latin harflerine geçmek Türk dilini ve milli kültürü kurtarmak için esaslı bir etken olmuştur.", İsmet İnönü, *Hatıralar II,* İstanbul1985, s. 223

milletvekillerini tespit etmesi" maddeleri (26.-101.) değiştirilerek, bu görev "Umumi Reise" verilmiştir. Böylece milletvekillerinin parti üst yönetimine bağlılığı artmaya başlamış ve bu durum iktidarın tekelleşmesini doğurmuştur[175]. Tüzük değişikliğinden sonra, seçim hazırlıkları başlamış, "mütehib-i sani" seçimlerinin yapılmasından sonra, Ağustos ayında da milletvekili seçimleri yapılmıştır.Mütehib-i sanilerin tümü CHF adayları olduğu için CHF listesi tamamen seçilmiş, daha doğrusu onaylanmıştır[176].

TBMM seçimlerinin yenilenmesinden sonra CHF'nın 2.Büyük Kongresi 15 Ekim 1927'de toplanmıştır[177]. Açılış konuşmasını Atatürk'ün yaptığı kongre başkanlık divanı seçimlerinin ardından Atatürk'ün Büyük Nutku okumasıyla başlar. 6 gün ortalama 6 saatin üzerinde süren bu nutkun okunmasından sonra kongre çalışmalarına başlanılmıştır[178]. 22 Ekim'de Nizamname Encümenliği yeni hazırlanan nizamnameyi kongreye sunmuşlardır.Bu nizamname müzakere edildikten sonra ta'dil edilmiş şekliyle oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.

Nizamname hakkında derin içerikli tartışmalar olmamakla beraber nizamnamenin 40. maddesi üzerinde tartışmalar olmuştur. "Siyasi, içtimai, iktisadi, kültüre ait ve bunlara mümasil bilcümle teşekküllerinin heyet-i müdirekesine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişlikleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilan olunur" maddesi özellikle Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından eleştirilmiştir[179]. Nizamnamenin bu maddesi CHP'nin ülkedeki tüm kurum ve kuruluşları denetleme isteğini göstermesi açısından önemlidir. "Bu madde ile birlikte CHF umumi hayat üzerinde kaplayıcı, tamamen hakim (totaliter) bir rol oynamak isteğinde" olduğunu da göstermiştir[180].

Nizamnamenin geneline bakarak şu sonuçları çıkarabiliriz.

---

[175] Öz, *a.g.e.*,s.99
[176] Öz, *a.g.e.*, s.99-100
[177] Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.68, 1927 kongresinin 2.Büyük Kongre kabul edilmesinin sebebi Sivas Kongresinin ilk kongre olarak kabul edilmesidir.Atatürk gerek 1927 gerek 1931 kongrelerinde bu hususu önemle belirtmiştir.
[178] Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemi CHP Kurultayları*, Ankara 2002, s.12
[179] Hamdullah Suphi Tanrıöver, ayrıca bütün örgütlerin üzerinde fırkanın sadece denetim yetkisinin olması için değişiklik önergesi vermiştir, ancak bu da reddedilmiştir.Dursun, *a.g.e.*,s.20-21
[180] Tunaya, *a.g.e.*,s.569

1-CHF'nin prensipleri bu nizamname ile şekillenmeye başlamıştır. (Cumhuriyetçilik, Halkçılık , Milliyetçilik, Laiklik)

2- 6.Madde'de M.Kemal Atatürk'ün partinin kurucusu olduğu, 7.maddede ise umumi esasların hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği ifade edilmiştir.

3-CHF "bütün hükümeti ve memleketi şamil" milli bir parti haline gelmiştir. (madde 52)

4-Kongrede kabul edilen "Siyasi, içtimai, iktisadi, kültüre ait ve bunlara mümessil bilcümle teşekküllerinin heyet-i müdirekesine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişlikleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilan olunur." maddesiyle, CHF ülkedeki tüm kurum ve kuruluşları kendi denetimi altına almıştır.

5-Kongrede ayrıca, partinin doktrinini göstermesi açısından önemli bir durum ortaya çıkmıştır. Kongre radikal sosyalist ve mümasili fırkalar birliğinin denetimine "CHF'nın hükümetin kuvvetini temsil ettiği belirtilerek" doğrudan kabul etmemiştir[181]. "Fırka böylece kendini tarif de etmiş olmaktadır. Fırka artık tek ve kaplayıcı (binnetice gayri mütecanis ve geniş) bir siyasi parti bir milli vasi haline inkılap etmiştir"[182].

[181] Tuncay, *a.g.e.*, s.42
[182] Tunaya, *a.g.e.*,s.569

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

2.1.1.KURULUŞ SEBEPLERİ

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kendisinden önce kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan farklı olarak yapay bir girişimdir[183]. M.Kemal Atatürk tarafından kurdurulmuş olan SCF, muhakkak ki işlerin yolunda gitmediğinin bir göstergesidir. Dönem içerisinde SCF'nın içinde olmuş, karşısında olmuş şahısların fikirlerine bakarak SCF'nın kuruluşu ile ilgili olarak bir çok sebep ortaya konabilir.

SCF'nın kuruluş sebeplerinin biri dış dünyanın tesiridir[184]. Türkiye model olarak Batı dünyasını kendine örnek almıştı. Ancak dönem içerisindeki görüntüsü Batılı görünümde doğulu bir diktatörlük idi[185]. Serbest Fırkanın kuruluşu esnasında Atatürk'ün Fethi Bey'e söylediği şu sözler de bunun bir kanıtı niteliğindedir: "Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır. Fakat dahilde ve hariçte bize dictature nazarıyla bakıyorlar"[186].

Diğer sebeplere gelince, bunlar iç politik sebeplerdir. CHF'nın halktan kopuk bir otorite merkezi haline gelmesi ve bununla beraber 1925 yılından itibaren muhalefetsiz bir şekilde hükümet ediyor olması aynı zamanda bir rehavet ortamı doğurmuştur[187]. 1930'larda halk hem partiden hem de hükümetten memnun değildi."CHP bir halk partisi haline gelememişti ve halktan kopmuştu. Partiyi vilayetlerde yüksek kademelerde temsil eden mutemetler aşırı tahakküm

---

[183] Tunçay, *a.g.e.*, s.247
[184] Aynı eser,s.248
[185] ABD Büyükelçisi hatıralarında SCF'nın kuruluş sebeplerini şu şekilde belirtmektedir:"Yeni bir partinin kurulmasını hiç değilse bir iki yönden açıklamak mümkündür. ..Tek parti sistemi Avrupa ve Batı ile karşılaştırıldığında Türkiye için bir aşağılık işaretidir.Amerikalı ve Avrupalı yazarlar son günlerde çoğunlukla şekil bakımından Batılı ,fakat gerçekte doğulu olarak tasvir ettikleri Türk diktatörlüğünden çok söz etmişlerdir. Türkiye'nin bu şekilde tasvir edilmesi Gazi'nin gözüne çarpmış ve hiç hoşuna gitmemiştir. C.Joseph Grew, *Yeni Türkiye*, Türkçesi:Kadri Mustafa Oraglı,İstanbul 1999, s.201
[186] Cemal Kutay, *Üç Devirde Bir Adam, Ali Fethi Okyar*, İstanbul 1980, s.392
[187] Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s. 230

ve menfaat yollarına pek sapmamakla beraber, ne merkezin ne de halkın benimsediği insanlardı...hülasa halk partisi, bir klik haline gelmişti. kapalı, dar bir klik."[188] Ülkedeki muhalefetsizlik ortamı mecliste de aynı şekliyle devam etmekteydi. Mecliste milletvekilleri hükümetin getirdiği kanun tasarılarını ellerini kaldırarak kabul etmenin haricinde fonksiyonsuz hale gelmiştir. Neredeyse hiçbir kanun eleştirilmeden, farklı görüşler belirtilmeden kabul ediliyordu[189]. M.Kemal Atatürk de bu durumun farkında olarak, hem demokrasinin bir gereği[190] hem de CHF üzerinde denetimin sağlanabilmesi amacı ile bir muhalefet fırkasının olması gerektiği düşüncesindedir. M.Kemal Atatürk'ün Hasan Rıza Soyak'a söylediği şu sözler bunu açıkça ortaya

---

[188] Ş.Süreyya Aydemir, *Tek adam III,* İstanbul 1965, s.385-386

[189] "..bu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde derin bir sessizlik vardı. Hiçbir konuda ,hiçbir mebus eleştiride bulunmuyordu. Oylamalarda aleyhte veya çekimser oy kullanan mebus yoktu. Bütün kararlar ve kanunlar ,oylamaya katılan mebusların oybirliği ile kabul ediliyordu. Mesela, 1930'un Mayıs ayında kabul edilen 75 kanunun hepsi böyle çıkmış, tek bir aleyhte ya da çekimser oy kullanılmamıştı., Mahmut Gologlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*,Ankara 1972 , s.274

[190] "Ben cumhuriyeti tesis ettim. Fakat bugün idare şekli cumhuriyet midir, diktatörlük müdür, şahsi hükümet midir, belli değildir. Ben fani bir insanım ölmeden evvel isterim ki millet hürriyete alışsın. Bunun için muhalif fırka tesis ediyorum.", Kutay, Üç *Devirde Bir Adam*..., s.43, M.Kemal Atatürk , birçok konuşmasında çağdaş demokrasilerin önemini vurgulayarak , Türkiye'nin de fikirlerin serbest bir şekilde ortaya konabildiği ve tartışılabildiği açık bir rejime sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. M.Kemal Atatürk'ün, çok partili hayat ile ilgili düşüncelerini en iyi şekilde Afet İnanın "Atatürk'ten Yazdıklarım" eserinde görmekteyiz. M.Kemal Atatürk'ün fikirlerinde görülen cumhuriyetin zaman içerisinde gelişerek çağdaş demokrasi haline gelmesidir. Burada kısaca Atatürk'ün fikir özgürlüğü ve tek parti , çok parti ile ilgili değerlendirmelerini belirtelim. " En büyük hakikatler ve terakkiler ,fikirlerin serbest ortaya konması ve teati edilmesi ile meydana çıkar ve yükselir." " Malum olan sebepler ve amillerin tesiri altında Türkiye Cumhuriyeti teşekkül etti. Müdafaa-i Hukuk cemiyeti esas olmak üzere siyasi bir fırka vücuda geldi.(Cumhuriyet Halk Fırkası) bu fırkanın karşısında teşkil edilmek istenen bazı zümreler ,cumhuriyetçilik ruhuna malik olmadıklarından yaşamak hakkı bulamadılar. Cumhuriyet Halk Fırkası memlekette tek kaldı. Büyük Millet Meclisinin umumi heyeti bu fırkanın mensuplarından ibaret oldu. Reis-i Cumhur ve Hükümet ricali bu fırkanın erkanından bu fırka mebuslar heyetinin intihap ve itimad ettiği zadlar oldu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın esas prensipleri ve bu prensipler icabını tatbik eden bugünkü hükümet Cumhuriyet temelini sağlamlaştıracak vasıflarda ve mahiyettedir. Bunun böyle olduğu senelerden beri görülen tavr-ı hareket ve eserlerden kolaylıkla anlaşılabilir. Fakat bu vaziyetin devamından hatıra gelen ve görülen mühim mahzurlar vardır. İlk söylenebilecek mahzur, meclis yalnız bir fırka mensuplarından olunca,o fırkanın iktidar mevkiinde tuttuğu hükümetin icraatının kafi derecede münakaşa ve tenkit edilememiş olmasıdır. Bu noksan iki sebepten neş'et edebilir. Birincisi meclisin kendi fırkasından olan reis-i cumhur ve onun intihap ettiği başvekil ve arkadaşlarına çok itimadı olabilir. Bu sebeple meclisten geçen ve geçmeyen işleri uzun uzadıya tetkike lüzum görmeyebilirler. İkincisi, aynı fırka arkadaşı olmak arkadaşlıkta lüzumsuz ve zararlı bir hassasiyet uyandırabilir.tenkit ve muaheze ile birbirini gücendirmemek gibi bir vehime uyanabilir. Bunlardan başka sebepler de inzimam eder. Yavaş yavaş hükümet ve onu intihap eden Reisicumhur meclisten aldıkları ve bazı mühim ve heyecan verici hadiseler münasebetiyle alabilecekleri selahiyetleri tenkitsiz tatbike alışırlar. Bu hal adet derecesinde kökleşebilir. Çünkü az tenkitli veya tenkitsiz iş görmek, her hareketi tenkit göreceğini düşünerek hareket etmekten daha kolaydır. Zamanla bu vaziyetin nasıl bir şekil alacağını kestirmek güçtür. Devlet riyasetine gelen zat,bilhassa muktedir,faal olur. Devlet ve millete kendi şahsına muhabbet ve takdir kazandıracak büyük hizmetler yaparsa zahiren meclis vaziyetine ve cumhuriyet şekline hürmetkar ve itaatkar görünürse tehlike büyür. İstenmediği halde devlet hakikatte mahiyeti değişebilir.bu yeni mahiyetin yeni ismini takınması zaman meselesi olur. İşte bu esaslı mütalaaya mebni olmalıdır ki reisicumhur Gazinin tensip ve teşvikiyle olduğu anlaşılan yeni bir fırka Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül etmiş bulunuyor. Temiz fikirler etrafında teşekkül eden ve tabii bir surette Cumhuriyet üstünde yükselecek olan bu fırkanın mevcudiyeti hatıra gelen mahzurların vücud bulmaması için esaslı bir tedbirdir. Memlekette Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası birbirini kontrol edecek birbirinin fikirleri , niyetleri hareketleri hakkında efkar-ı umumiyeyi tenvir edecektir., Afet İnan, *M.Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Ankara 1971, s.33,40-42

koymaktadır: “Memleketi, çağdaş memleketler seviyesine yükseltmek için yapılan devrimler aleyhinde, tartışmalara meydan vermemek, her samimi ve aydın vatanperverin kabul ettiği bir zarurettir; fakat aynı derecede zaruri olan bir şey daha var: inkılap esasları dışındaki meselelerimizi imkan nispetinde en iyi, en verimli hal şekillerine bağlamak... Bu, ancak karşılıklı, açık, serbest, ciddi ve samimi tartışmalarla temin edilebilir. Bineanaleyh biz, biran evvel, mecliste böyle bir cihaz; bir serbest tenkit ve münakaşa cihazı yaratmıya bakmalıyız”[191].

Bununla birlikte siyasi başarıların ekonomik açıdan desteklenememesi ve 1929 Dünya Ekonomik bunalımı ile ülkede sıkıntının daha da artması, SCF’nın kuruluşunda bir diğer sebeptir. Mustafa Kemal’in SCF öncesi yaptığı bir gezide, Hasan Rıza Soyak’a söylediği şu sözler ülkenin durumunun hiç de iç açıcı olmadığını göstermektedir. "Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum. Görüyorsun ya her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi ve manevi perişanlık içinde. Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz. Memleketin hakiki durumu işte bu[192]. En yüksek ağızdan ifade bulan bu sıkıntılar, dönemin önde gelen gazetecileri, Falih Rıfkı Atay ve Yunus Nadi tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir.

Özellikle bu iki sebepten bir muhalefet partisinin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan halkın problemlerinin açık bir şekilde tartışılmasının sağlanmak istenmesi ve meclisin gerçek anlamda görevini yapmıyor / yapamıyor olması SCF’nın Atatürk tarafından kuruluşunun en önemli sebepleridir[193].

---

[191]Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatırlar II*, İstanbul 1973, s.408

[192] Soyak, *a.g.e.*, s.405

[193] Bu iki nedenin dışında farklı bazı görüşlerde mevcuttur: Atatürk’ün "İsmet İnönü’nün giderek şahsileşen politikasını frenlemek istemesi , Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul 2002, s. 93, “Arkadan arkaya Gazi Paşa, İsmet Paşa için,... bıktım, diyor ve buna mukabil , İsmet Paşa da, ben de artık bıktım, diyor gibi sözler mebuslar arasında , fısıltı kabilinden kulaktan kulağa söylenmeğe başladı. Adeta, Gazi Paşa taraftarları ve İsmet Paşa taraftarları gibi iki hizip belirdi.”, Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul 1951,s.26-27, Ayrıca, yapılmış olan inkılapların yerleşip yerleşmediğini test etmek ve CHF’nı içine düşmüş olduğu rehavetten kurtarmak amacıyla SCF’nın kurulduğu iddiası vardır. “O, keskin ‘intuition’ kudretiyle sezinlediği yeraltı gericilik hareketlerini meydana çıkarmak maksadını gütmüştü ve bununla aynı zamanda , devrim nizamının memlekette yerleşmiş olduğu zehabına düşmüş olan halk partisiyle hükümeti uyarmak istemişti.”, Y.Kadri Karaosmanoğlu, *a.g.e.*,.s.96

2.1.2.SCF'NIN KURULUŞU VE ÖZELLİKLERİ

SCF yukarıda belirttiğimiz gibi iç ve dış şartların etkisiyle oluşturulmuş güdümlü bir muhalefet fırkasıdır. Partinin kuruluş ve örgütleniş süreci de bunu tamamlar niteliktedir. SCF'nın kuruluş süreci, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'ın 1930 yılı 22 Temmuz'unda yıllık iznini geçirmek üzere Türkiye'ye gelmesiyle başlar[194].

24 Temmuz'da Fethi Okyar Yalova'da bulunan M.Kemal Atatürk'ü ziyaret etmiş ve bu ziyarette ülke meseleleri üzerine konuşulmuştur. Atatürk meclisin vazifesini yapmadığından, bunun bir hal çaresine bakılması gerektiğini, uygulamalardaki aksaklıkların da ancak Mecliste muhalif bir fırkanın varlığıyla olabileceğini belirterek, Fethi Okyar'a böyle bir parti kurmasını teklif etmiştir[195]. Ancak Fethi Bey İsmet İnönü'nün samimiyetine güvenemediğinden[196] muhalif fırka işine gönüllü olmamıştır. Atatürk'ün ısrarları sonucunda Fethi Bey bazı şartlar öne sürerek bu teklifi kabul etmiştir. Fethi Bey'in en önemli şartı Atatürk'ün partiler karşısında tarafsız kalmasıydı. Atatürk'ün bunu kabul etmesi üzerine anlaşmışlar ve çalışmalara başlamışlardır[197].

Fethi Bey Reisicumhura bir mektup yazarak yeni bir parti kurmak için izin isteyecek ve Gazi de buna olumlu bir cevap verecekti. Partinin kuruluş aşaması böylece başlamış olacaktı. Karşılıklı yazılan ve yayınlanacak olan

---

[194] "17 Haziran 1930'da İsmet Paşa dedi ki: "Gelecek intihabatta bir muhalefet partisi de gelecek. Memleketi normal şekilde idare için bu lazım. Bunu biz yapamazsak kimse yapamaz.tecrübemiz mazimiz var. Halbuki biz tamamen bunun aksini düşünüyoruz, bu memlekette, söze, yazıya karşı fazla bir hassasiyet var. Bu hal geriliğin alametidir. Nasıl ki garp memleketleri münakaşa ve mücadeleye alışmış ise biz de alışacağız. Ancak şimdilik fırka meselesinden bahsi muvafık bulmam, daha bir buçuk sene var. Bir sene sonra görüşülebilir. Fethi Bey ile aramızda telakki farkı vardır. Onun başka bir fırka başına geçmesini düşündük, fakat bilmiyoruz, kabul eder mi? Çünkü ne de olsa bunda risk vardır., *Asım Us' un Hatıra Notları, 1930'dan 1950 yılına kadar* , İstanbul 1966, s.13-14, Fethi Bey'in yurda gelişinden hemen önce İsmet İnönü tarafından söylenen bu sözler, Muhalefet partisi kurma düşüncesinin daha önceden konuşulduğunu göstermektedir. Ancak İnönü'nün, bir buçuk yıl sonra böyle bir muhalefet fırkası kurulacağını söylemesi ilginçtir.

[195] Kutay, *Üç Devirde Bir Adam.* , s.387-388

[196] Fethi Bey İnönü'nün eleştiriye tahammül edemeyeceğini şu şekilde ifade etmektedir: "..fakat mesele çok müşküldür. Kuvvet ile idareye alışmış olanlar serbest münakaşa ve ikna yoluyla hükümeti idarede zorluk çekerler." Kutay, *a.g.e.*, s.410

[197] Atatürk'ün Partiler arasında tarafsız kalması , Fethi Beyin en önemli şartıdır. Ancak daha sonra olayların seyri içinde bu tarafsızlığın ortadan kalkmasıyla Serbest Fırka Atatürk ile karşı karşıya kalmış, bu da Serbest Fırkanın kendini feshetmesinde en önemli sebep olmuştur. Bkz. Cezmi Eraslan , "Türkiye Cumhuriyetinin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler", *İlmi Araştırmalar,* İstanbul 2000 , sayı.9 ,s. 84

mektuplar Atatürk , İnönü ve Okyar tarafından beraberce incelenmiştir. Atatürk ortamda hazır bulunanlara da görüşlerini sormuştur. Ağaoğlu Ahmet Bey "Bunun biraz fazla suni olduğunu, fikirlerin serbest bırakılması ile doğal bir sürecin işlemesi gerektiğini belirtmiştir. Atatürk de, İnönü'nün buna razı olmadığını belirtmiştir[198]. Yalova'daki görüşmelerde SCF'na katılacak milletvekillerinin sayısı da görüşülmüştür. Fethi Bey fırkanın ciddiyetle iş görebilmesi için Meclisteki milletvekili sayısının üçte biri olmasını yani 120 olmasını istemiştir. Ancak, İnönü'nün de karşı çıkmasıyla 70 milletvekilinde anlaşılmıştır[199]. Fakat süreç içerisinde SCF'na katılan milletvekili sayısı 15'ten ibaret kalmıştır[200].

SCF'na katılan bu milletvekillerinin aynı zamanda ortak özelliği M.Kemal'e tamamen sadık olmaları buna karşın İsmet İnönü hükümetine ve icraatlarına karşı olmalarıydı[201].

9 Ağustos'ta Fethi Bey Atatürk'e bir mektup yazarak, CHF'nın uyguladığı iktisadi politikaları eleştirdikten sonra "...cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalı hükümet idaresi yerine hürriyeti, münakaşayı tesis etmek.., Cumhuriyet aşıkı olmak sıfatiyle bu mukaddes gayelerin husülü emelinde, binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasiyle laik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mali ve iktisadi ve dahili ve harici siyasetlerinin bir çok noktalarına aykırı bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak arzusundayım." diyerek yeni bir siyasi parti kurmak için reisi cumhurdan izin istemiştir[202]. Atatürk de cevabi mektubunda "B.M. Meclisinde ve millet önünde, millet işlerinin serbest münakaşasını ve iyi niyet sahibi zatların ve fırkaların düşüncelerini ortaya koyarak, milletin yüksek

---

[198]Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul 1994, s. 35-36-37

[199]Kutay, *a.g.e.*, s.416-417

[200] Serbest Fırkaya katılan milletvekilleri şunlardır: Fethi Okyar, Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Hasan Tahsin Uzer, Dr.Reşit Galip, M.E.Yurdakul,Rasim Bey (Öztekin),İbrahim Süreyya Bey (Tolon),Nakiyettin Bey (Yücekok),Talat Bey (Sönmez),Ali Haydar Bey (Yuluğ), Refik İsmail Bey (Kakmacı), Süreyya İlmen,Ali Galip Bey (Yenen), Senih Hızıroğlu., Tunçay, *a.g.e.*, s.260-262

[201]Fethi Bey hatıralarında parti kapatıldıktan sonra cumhurbaşkanı ile aralarında geçen konuşmayı şöyle aktarmaktadır: Gazi'nin Emin, Naki ve Rasim Beylerden ben mesulüm ötekilere karışmam sözüne Fethi Bey: Hepimizin mesuliyeti sizin üzerindedir diye itiraz etmiş , Gazi karşılık olarak siz bilmezsiniz bunların çoğu zaten İsmet paşa ve siyasetine aleyhtardır. ben rast gele teklifte bulunmadım. Ağaoğlu bana senelerce evvel aynı mevzuda rapor vermişti . Nuri bile yapılan işleri beğenmez. Tahsin kaç kere İttihat ve Terakki taşrayı bu kadar sıkmıyordu. Meclis daha hürdü demiştir. sizin teşebbüsünüz onlar için nimet oldu demiştir., Kutay, *a.g.e.*, 536-537

[202] *Cumhuriyet* 11 Ağustos 1930

menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir... Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun bana verdiği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve tarafsız ifa edeceğime ve laik cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasi faaliyet ve cereyanlarının bir maniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz " diyerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna izin vermiş ve fırkalar karşısında tarafsız kalacağını tüm kamuoyuna duyurmuştur[203].

SCF'nın kuruluşu uzunca bir zaman kapalı bir rejimde yaşamak zorunda bırakılan halk tarafından ilk günlerde tereddütle karşılanmıştır. Ancak halk , bu oluşumun M.Kemal Paşa tarafından desteklendiğini, hükümetin de güler yüz gösterdiğini görünce, bir özgürlük döneminin başladığı düşüncesiyle endişe ve korkularını bir tarafa bırakmış, yeni partiye dört elle sarılmıştır[204]. SCF'nın kuruluşunun basına yansıması ile birlikte Yalova'da bulunan Fethi Bey'e yüzlerce telgraf gönderilmiştir. Bu telgraflarda Fethi Bey bir kurtarıcı olarak görülmekte ve vatandaşlar SCF'na yazılma arzularını belirtmekteydiler[205].

SCF kısa zaman içerisinde halk için büyük bir umut kaynağı haline gelmiştir. SCF'na katılımlar "teker teker değil mahalle mahalle toptan" oluyordu[206]. Halkın SCF'na olan bu yoğun ilgisi ilk zamanlar iktidar yanlısı gazetelerde de yer bulmaktaydı. Fakat Fethi Bey'in, Necmeddin Sadık Bey'in sorduğu "iktidar mevkiine geçmek arzusunda mısınız ?" sorusuna verdiği "elbette" cevabı tüm CHF'nı telaşa düşürmüştür. Bu cevap aynı şekilde iktidar yanlısı basının da SCF'na bakışını hızlı bir şekilde değiştirmiş ve gazetelerde SCF aleyhine yazılar artmaya başlamıştır.

CHF'lılar "yeni partiye karşı gösterilen aşırı sevgi ve ilgiyi bir türlü izah edemez duruma geldiler. Bunda Halk Partisi'nin kusurlu davranışlarının rolü bulunsa dahi, çok kısa bir zaman evvel vatanın kurtarılabilmesi için gösterilen

---

[203] *Cumhuriyet* 13 Ağustos 1930
[204] Abdülhamit Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası, Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü*, İstanbul 1998, s.97
[205] Karaosmanoğlu, *a.g.e.*,s.94
[206] *Yarın* 20 Ağustos 1930

fedakarlıklara karşı ve ondan sonra müstakil devlet halinde yaşayabilmek için katlanılan sıkıntılara ve de elde edilen başarılara karşı bir nankörlük tezahürü mahiyetinde olduğunu ileri sürüyorlardı. CHF içinde, büyük bir kin ve husumet havası belirdi. Ve bu genç siyasi partiye karşı husumet bir anda yüksek derecesini buldu"[207].

Yalnızca Cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının bir gereği olarak ya da denetimin sağlanması için kurulduğu varsayılan SCF'nın daha ilk günden kendisini iktidara aday göstermesi, bu çevrelerde denilebilir ki sürpriz olmuştur. CHF çevrelerinde SCF'na karşı yürütülen sert kampanyanın ve baskının temelinde yatan en önemli etken bu olmuştur[208].

SCF'nın kurulmasından kısa bir süre sonra Belediye seçimleri yapılacaktı. Parti bu seçimlere katılma kararı almıştır. Ekonomik politikalardan ve dünya ekonomik bunalımından en çok etkilenen Batı Anadolu ve özellikle İzmir halkı Fethi Bey'e telgraflar çekerek, heyetler göndererek İzmir'e gelmesini ve İzmir'de parti teşkilatını kurmasını istemektedir[209]. Bu isteklerin sonucunda SCF yetkilileri yurt içinde Batı Anadolu'yu kapsayan bir geziye çıkmışlardır. [210] Fethi Bey, yanında Ağaoğlu Ahmet Bey ve Tahsin Bey'in de bulunduğu bir grup arkadaşı ile beraber, muhalefet partisi genel başkanı sıfatı ile İzmir'e gitmişlerdir. İzmir gezisi ve burada çıkan olaylar özellikle CHF'lı mülki erkanın SCF'na bakışını göstermektedir. Fethi Bey daha yola çıkmadan M.Esat Bozkurt, M.Kemal Paşa'ya telgraf çekerek "Fethi Bey'in İzmir'e geleceği söyleniyor, halbuki halk Fethi Bey aleyhine çok heyecanlıdır. Gelirse belki hakarete

---

[207] Giritlioğlu, a.g.e., s. 77

[208] Çetin Yetkin, *S.C.F. Olayı*, İstanbul 2004 ,s.187, Fethi Bey , kendi oynayabileceği tarihi rol bakımından da Türk demokrasisinin gelişmesi bakımından da eşsiz bir fırsat kaçırmıştı. Durumun imkanlarını ve icaplarını iyi ölçseydi ismet paşa ile iktidar yarışına girecek yerde, itidalli bir prensip murakabe ve muhalefetini yürüterek, Atatürk'ün samimi olana çok partili demokrasi isteğine destek olsaydı , gerçek demokrasi Atatürk'ün sağlığında gelişirdi., Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, *III (1922-1944),*İstanbul 1970, s.213

[209] Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.56

[210] Ağaoğlu Belediye seçimlerine katılmaya karşı çıkmıştır. "Fırkanın kurulması ile iş ciddiyet kesbetti. Verilen hakikat olmak kabiliyetini gösterdi. Artık CHF yalnız başına duruma hakim değildi. Yeni fırkayı Gazi'nin o zamana kadar halk üzerinde icra ettiği korku hisleri yok oldu. Halk sel gibi bu tarafa akmaya başladı. Yeni fırkanın seçime karıştığı takdirde büyük ekseriyet kazanacağı anlaşıldı. Fakat Gazi buna tahammül eder miydi? ...unutulmamalıydı ki Gazi eski fırkasını terk etmemişti. O yine onun fırkası idi. ...binaenaleyh iş ciddileşir Gazi fırkası mağlup olduğu takdirde Gazi'nin bunu kendisi için ağır bir darbe telakki edeceğine ve karşı tedbirler almağa koyulacağından tereddüt edilmemeliydi. Bunun içindir ki ta ilk günden yeni fırkanın seçimlere karışmaması ve taşra teşkilatı yapmaması taraftarı idim., Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.47-48

uğrar.Gelmemesi muvafıktır." diyerek Fethi Bey'in gezisini engellemeye çalışmıştır. Fethi Bey yola çıkmadan M.Kemal Paşa bu bilgiyi Fethi Bey'e iletmiş ve "anlaşılıyor ki senin oraya gitmene engel olmak istiyor. Fakat sen gideceksin" diyerek Fethi Bey'e desteğini göstermiştir[211].

Fethi Bey İzmir'de halk tarafından bir kurtarıcı gibi karşılanmıştır. Ancak CHF yetkilileri Serbest Fırka lideri Fethi Bey'e olumsuz tavırlarında devam etmişlerdir. İzmir Valisi Kazım Dirik, güvenliğin sağlanamadığından Fethi Bey'den vereceği nutkunu ertelemesini istemiştir. Bunun üzerine SCF lideri durumu bir telgrafla Atatürk'e bildirmiş, Atatürk de cevabında "nutkunu söyleyeceksin ve tesadüf ettiğin herhangi bir engeli bana bildireceksin" diyerek Valinin engellemelerine karşı koymuştur[212]. Ertesi gün ise Anadolu gazetesinde SCF taraftarlarını tahkir edici yazılar yayınlanmıştır. Bununla birlikte Fethi Bey'in otelinin çevresinde toplanan kalabalığa yapılan hakaretler sonucu halk Anadolu gazetesine doğru yürüyüşe geçmiştir. Güvenlik güçlerinin halkın üzerine ateş açmasıyla 14 yaşında bir çocuk ölmüştür[213]. Fethi Bey de bu olayların ardından 7 Eylül'de elli bin kişilik bir halk kitlesinin önünde nutkunu okumuştur.

İzmir olayları Mustafa Kemal Paşa üzerinde büyük tesir yapmıştır. İzmir'deki olayları bir başkaldırı ve aynı zamanda kendisini de hedef alan olaylar olarak değerlendirmiş ve bunun üzerine, Yunus Nadi'ye kendisine hitaben bir mektup yazdırmış, 9 Eylül'de Cumhuriyette yayınlatmıştır[214]. Ertesi gün de bu mektuba şu şekilde cevap vermiştir: "Ben Cumhuriyet Halk Fırkası'nın umumi reisiyim. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur, olamaz"[215].

Fethi Okyar, İzmir'de çıkan şiddet olaylarının Gazi'ye büyük bir ustalıkla yanlış aksettirilmiş olduğunu, halkın kötü ve yetersiz uygulamalardan,

---

[211] Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.57
[212] Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.61
[213] Yetkin, S.C.F Olayı, s. 241
[214] Ağaoğlu, *a.g.e.*,s.74
[215] *Cumhuriyet* 10 Eylül 1930, Ege gezisinin bitiminde , Ankara'ya dönen Fethi Beye, Atatürk şöyle demiştir : Ben iki fırkaya da yardım edeceğimi söylemiştim. Görüyorsun ki , siz benim yardımıma muhtaç değilsiniz. Desteğe öteki fırka muhtaçtır., Arslan Tufan Yazman, *Atatürk'le Beraber, Devrimler, Olaylar, Anılar (1922-1938*),Ankara 1969, s.233

yanlış tedbirlerden kopup gelen hoşnutsuzluğun rejime karşı gösterildiğini belirtmektedir[216]. Ancak Ağaoğlu, farklı bir yorum getirerek "O, halkın bu derece yeni fırkaya akın edeceğini asla düşünmemişti. Şimdi ise hadiseler aksini isbat ederken Gazi en hassas yerinden vurulmuş oluyordu. Nasıl oluyordu da daha dün memleketi kurtarmış, kendisine istikbal temin eylemiş olan bir fırkaya karşı hem de başında Gazi durup dururken, bu derece vefasızlık gösteriliyor ve terk ediliyor? Bu hadise Gazi'nin izzeti nefsine dokunmuştu, hem de derinden dokunmuştu. İzmir'de olanları işittiği zaman dayanamıyarak kükremiş taşmış olduğunu sonradan işittim."diyerek Gazi'nin halkın SCF'na böyle hızlı bir şekilde kayışından rahatsızlık duyduğunu ifade etmektedir[217].

2.1.3.BELEDİYE SEÇİMLERİ VE KAPANIŞ

SCF lideri Fethi Okyar'ın, yurt gezilerinde bir kurtarıcı olarak görülmesi ve iktidara aday olduğunu belirtmesi SCF'nın kapanışına giden yolda önemli bir basamak teşkil etmiştir. Yurt gezilerinden sonra yapılan Belediye seçimlerine SCF'nın katılma kararı alması partiye karşı topyekün bir saldırıya sebep olmuştur[218]. 5 Eylül 1930 günü Dahiliye Vekaleti, valiliklere bir genelge göndermiştir. Bu genelgede son zamanlarda Cumhuriyete karşı birtakım gerici ve yıkıcı propagandaların yapıldığının anlaşıldığı, bu gibi propagandalar karşısında görevlilerin hemen harekete geçmeleri gerektiği belirtilmekte, amir ve memurların nüfuz ve selahiyetlerini en geniş manada kullanmaları" istenmektedir[219].

Bu şartlar altında SCF katıldığı ilk seçimlerde 502 belediye seçimlerinden 31'ini kazanarak önemli ölçüde başarı kazanmıştır[220].

---

[216] Kutay, *a.g.e*., s.520
[217] Ağaoğlu, *a.g.e*, s. 78
[218] Eraslan, *a.g.m*.,s. 84
[219] Yetkin, *a.g.e*.,s. 265
[220] Aynı eser, s.267 , seçimlerde kamu görevlilerin tutumunu göstermesi açısından Atatürk'le H.Rıza Soyak arasında geçen şu konuşma önemlidir. .Atatürk- Hangi fırka kazanıyor?
H.Rıza Soyak da , Tabii ki bizim fırka paşam
Atatürk: Hayır efendim, hiç de öyle değil!.. Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim: Kazanan idare fırkasıdır çocuk!.. Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler... bunu bilesin., H.Rıza Soyak, *a.g.e*., s. 43

SCF yöneticileri, seçimlerin hiçbir şekilde cumhuriyet idaresindeki çağdaş bir devlete yakışır şekilde cereyan etmediğini, dolayısıyla halkın tercihini doğru bir şekilde ortaya koymasına izin verilmediğini söylemişlerdir. Hükümet çevreleri ise seçime müdahale ve yolsuzluk iddialarına cevap vermek yerine Serbest Fırkanın rejim için büyük bir tehlike olduğunu ileri sürmekle yetinmişlerdi. Muhalefet iddialarının kabulüne dolaylı işaret etmekte olan bu durum, iktidar partisinin, idari kadronun, basının, kısaca hakim güçlerin muhalefet olgusuna bakışlarının ne kadar sert ve müsamahasız olduğunu gösteren kuvvetli bir delildir. Bu durum yönetimin eleştiriye hazır olmadığının bir göstergesidir[221].

Seçimlere yapılan bu müdahaleler 15 Kasım 1930'da Fethi Bey'in, olayların sorumlusu saydığı Şükrü Kaya için verdiği gensoru ile meclise taşınmıştır. Fethi Bey, seçimlerde yapılan hukuksuzlukları somut bir şekilde örnekler vererek meclis kürsüsünde ifade etmiştir[222]. Ancak Halk Fırkası adına söz alan milletvekilleri daha çok SCF'nın ülkeyi anarşi ortamına sürüklediğini ve mürtecilerin partiye sızarak inkılaplar için tehlike oluşturmaya başladığını savunmuş, Fethi Bey ve arkadaşlarının partiyi iyi idare edemedikleri iddialarında bulunmuşlardır. Serbest Fırka lideri mecliste saatlerce kendini ve partisini savunmuştur[223]. 14:30'da başlamış olan Meclis oturumu 0:30'a kadar sürmüş ve bu oturumun ardından Serbest Fırka kurucuları toplanarak partinin feshine karar vermişlerdir. Hazırladıkları fesih beyannamesini de Çankaya köşküne göndermişlerdir[224]. Fakat, Çankaya'ya gönderilen fesih beyannamesindeki "Serbest Fırkanın, Gazinin, teşvik, ısrar ve tasvipleriyle ve yardımlarıyla

---

[221] Eraslan, *a.g.m.*, s. 85
[222] Yetkin, *a.g.e.*, 272
[223] "İtiraf ederim ki Fethi Bey'e karşı ben asıl o gün ya da o günden beri bir hürmet ve muhabbet hissi duymaya başlamışımdır. Üç yüz kişilik bir taarruz cephesi önünde, her yanından yaralar alarak, fakat hiçbir yılgınlık göstermeyerek kendini saatler ve saatlerce savunan o adam, bana halk destanlarındaki "Martyre" lerden biri gibi göründü. Meğer diyordum içimden, Atatürk'ün 5-6 yıl önce bize Fethi Bey büyük günlerin adamıdır." demekte hakkı varmış . Ve ona karşı açılmış basın polemiklerine katılmış olmaktan pişmanlık duymaya başlıyordum. Hele Fethi Bey, sözü geçen meclis oturumunun sonuna doğru , artık fizik takati kesilip kısık bir sesle: Efendiler ben her türlü ithamlarınıza tahammül edebilirim ama Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir harekete girişmiş olmam iddianızı redederim. Böyle bir maksat taşımadığımı ispat için işte, şu andan itibaren Serbest Fırkayı kapatma kararını vermiş bulunuyorum." dediği vakit bendeki pişmanlık bir vicdan azabı halini aldı.", Y.Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl,*İstanbul 2002, s.97
[224] Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.116

kurulduğunu belirten cümlesine İnönü karşı çıkmış ve Gazi'nin isteğiyle ısrar ve yardım sözcükleri çıkarılmıştır[225].

Bu değişikliklerle kabul edilen fesih beyannamesi 17 Kasım 1930 tarihinde dahiliye vekaletine şu şekliyle gönderilmiş ve böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası kapanmıştır.

"Büyük Gazi'miz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı tesis etmiştim. Kanaatimce, bu teşvik ve tasvip, tabiatiyle teşkil edeceğim Fırkanın, Gazi Hazretlerine karşı, siyasi mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf ediyordu. Esasen bu karar haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemiştim. Halbuki tahakkuk eden şekle göre, Fırkamızın atiyen Gazi Hazretleri ile siyasi sahada ,karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır; bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini, fırka müessisi sıfatiyle,muhafaza ve idameyi muhal bulunuyorum. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshine karar verdim. Bu kararın teşkilatımıza tebliğini rica ederken bana itimat eden ve benimle teşriki mesai eden cumhuriyetçi arkadaşlarıma derin minnettarlığımı arz ederim"[226].

2.1.4.KAPATILIŞ SEBEPLERİ

SCF'nın kuruluş amacı, ne kadar önemli ise kapatılış sebebi de aynı şekilde önemlidir. SCF'nin kapatılış sebebi her şeyden önce CHF'nın muhalefet olgusuna bakışını ortaya koyacaktır. Gazi M.Kemal'in Türkiye'nin siyasal yapısı içindeki yerini belirginleştirecek ve aynı zamanda dönem içinde iktidarın diğer ortaklarının kimler olduğunu ortaya çıkaracaktır[227].

Bununla beraber aslında SCF'nın ancak 3 ay yaşayabilmesi ve kapatılması ardından başlayacak olan tek parti yönetiminin sebeplerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir ölçüdür. SCF'nın kapatılış sebepleri üzerinde,

---

[225] *Aynı eser*, s.116
[226] *Yarın* 18 Teşrinisani 1930
[227] Yetkin, *a.g.e.*, s.322

kuruluşunda olduğu gibi farklı öğeler mevcut olmakla birlikte iki görüş bu konuda ağır basmaktadır.

2.1.4.1.CHF VE MUHALEFET

Bu görüşe göre SCF'nın kapatılma veya o noktaya gelmesinde/ getirilmesinde her şeyden önce CHP'nin muhalefete tahammül edememesi ve halkın SCF etrafında CHF'na ve yönetime karşı birleşmesi sebep olmuştur. İktidarı kaybetme korkusuna kapılan CHF'nın, Gazi üzerinde yaptığı baskı SCF'nın kapatılmasında etkili olmuştur. Aslında durumun bu hale gelebileceğinden kuşkulanan Fethi Bey daha Yalova'da, İnönü'nün samimiyetinden kuşkulu olduğunu belirtmiş ve "kuvvet ile idareye alışmış olanlar serbest münakaşa ve ikna tarikiyle hükümeti idarede müşkülat çekerler" diyerek parti kurma taraftarı olmadığını Gazi'ye ifade etmişti[228].

SCF'nın kapatılmasının CHF'nın muhalefete tahammülsüzlüğünün bir sonucu olduğunu belirten Ahmet Ağaoğlu da, SCF denemesinin belki de ülkedeki muhalefet fikrinin ülkeden tamamen sökülüp atılması için yapıldığını ifade etmektedir[229]. Bununla beraber CHF yeni Türk devletinin kurucusu olarak ve ülkede kısa bir süre içerisinde birçok inkılabı yapmış bir parti olarak kendini devletle özdeşleştirmiştir[230]. Bu da CHF'na karşı yapılan muhalefetin aynı zamanda rejime ve inkılaplara karşı yapılıyor şeklinde anlaşılmasına yol açmıştır. CHF 1923'ten itibaren Türk siyasi hayatının her noktasında, ekonomik ve sosyal alanda tek belirleyici parti olarak var olagelmiştir. Bu nedenle CHF ülkeyi tek başına yönetmekten memnun bir siyasi parti olarak varlığını devam ettirmek istemiş ve yapılan her muhalefeti rejime yapılan muhalefet olarak görmüş ve ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır.

---

[228] Kutay, *a.g.e.*, s.395
[229] "...Şimdi tamamen anlaşılıyor ki bu komedi sırf fırka teşkili,muhalefet fikri taşımak gibi cür'etleri ta kökünden söküp atmak içinmiş! Evet, bundan sonra artık çok uzun yıllar hiç kimse kendinde muhalif fırka kurma cesareti bulamaz.", Ağaoğlu, *a.g.e*, s.121
[230] Yetkin, *a.g.e.*, s.335

2.1.4.2.SCF VE İRTİCA

SCF'nın kapatılmasında yaygın görüşlerden bir diğeri de rejime ve inkılaplara karşı olanların bu partide toplanmış olması ve başarılmış inkılapların tehlikeye düşeceği görüşüdür[231]. Bu görüşe göre, SCF inkılapların daha tam olarak yerleşmediği bir dönemde vakitsiz olarak kurulmuştur. Bundan dolayı yaşama ihtimali olmayan bir harekettir. Bu bakış açısı aslında CHF'nın önderleri ve yazarlarının[232] SCF'nın kapatılmasının meşrulaştırılmasında savunduğu en önemli dayanaktır.

SCF, CHF gibi Gazi'nin eli altında olacağı ve kontrollü bir muhalefeti sağlayacağı düşüncesiyle kurulmuştu. Ancak kısa süre içerisinde partinin "uysal bir halde kalmayacağı ve idare edilir durumdan çıkacağı" görüntüsü ortaya çıkınca kapatılması zorunlu hale gelmişti[233]. İsmet İnönü partinin kapatılma sebebi olarak "her yerde birikmiş olan gerginlikler, bütün inkılapların tortuları kendiliğinden yeşerdi, ve bunlardan kurtulmak için, hepsinden kurtulmak için, Serbest Fırkanın bir vasıta olarak kullanılması arzusu umumileşmeye başladı" diyerek partinin kapatılma sebebini inkılaplara karşı olanların rejimi yıkmak için birleştikleri bir parti haline gelmesine dayandırmaktadır[234].

Dönemin TBMM Başkanı Kazım Paşa da (Özalp), "Serbest Fırka kurulur kurulmaz fırsat bekleyen gerici unsurlar derhal harekete geçtiler ve Fethi Beyin etrafında hemen toplanıverdiler... (SCF) İrticanın hortlamasına vesile olmuştu. Cumhuriyete, devrimlere ve Atatürk'e muhalif olanlar derhal bu partide birleşmişlerdi.. (SCF) rejime karşı bir organ haline gelmişti." diyerek SCFnin kapatılış sebebini bu şekilde açıklamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu

---

[231] "Eğer bir seçim olsaydı Atatürk partisinin kaybedeceğine şüphe yoktu. Bu deneme sırf din sömürücülüğü ve gelenekçilik yüzünden geri kalmıştır., Falih Rıfkı Atay, *Atatürkçülük Nedir?*,İstanbul 1966, s.38

[232] Buradan itibaren birçok yerde CHF önder ve yazarları tanımlaması kullanılacaktır. Bu dönemde etkin olan politikacı veya gazeteci-yazar kimliğine sahip olan şahıslar arasında İsmet İnönü, Recep Peker, Şükrü Kaya,Yunus Nadi, Mahmut Esat Bozkurt, Falih Fıfkı Atay,Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Zeki Mesut, Nusret Kemal, Sadri Etem vb. gösterilebilir.

[233] Uran, *a.g.e*., s.229

[234] İsmet İnönü, *Hatıralar II* ,s.230

görüş CHF'nın, SCF'na bakış açısını ve SCF hakkındaki genel görüşünü ortaya koymaktadır.[235]

2.2.CHF ÖNDERLERİ VE YAZARLARININ SCF'NA BAKIŞI

SCF'nın kuruluşu ile ilgili haberlerin basına yansıması ile birlikte iktidar yanlısı gazeteler genellikle SCF'nın kuruluşunu cumhuriyet ve demokrasi rejiminin bir gereği olarak görmüşlerdir. Örneğin, Mahmut Esat Bozkurt, Türkiye'nin idare tarzı cumhuriyettir. Yürüyen hakikat cumhuriyetin icaplarından başka bir şey değildir. Türkiye'de ne şahıs ne de fırka diktatoryası mevzubahis olunamaz. Zaman zaman alınan idari ve siyasi tedbirler münhasıran bu rejimi takviye gayesine istihdaf ediyor." diyerek muhalefet partisinin kuruluşunu cumhuriyetin bir icabı olarak görmektedir[236].

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi de SCF'nın her şeyden önce ülkede gerçek demokrasinin kurulmasına ve gelişmesine katkı sağlayacağını belirtmektedir[237].

Hakimiyet-i Milliye yazarı Falih Rıfkı Atay ise, SCF'na mesafeli yaklaşmaktadır[238]. CHF'nın en büyük eserlerinden birinin Türkiye'de Garplı hükümetçilik ananesini kurmak olduğunu, eğer yeni fırka da garplı muhalefet geleneğini kurmaya muvaffak olması halinde cumhuriyetin siyasi tarihinin kemal bulacağını ifade etmektedir[239].

Serbest Fırkayı cumhuriyet rejiminin bir gereği olarak gören CHF yanlısı basın, M.Kemal Paşa'nın tavrı ve İnönü'nün kendinden emin duruşuyla ilk günlerde ılımlı bir politika izliyordu. Ancak SCF'nin ilk kurulduğu günlerdeki bu ılımlı tavır partinin halktan gördüğü yoğun ilgi ve Fethi Bey'in ilk fırsatta iktidara gelmek istediklerini açıklaması ile değişmeye başlamıştır.Fethi Bey'in bu

---

[235] Yetkin,S.C.F.Olayı,s.327
[236] Mahmut Esat Bozkurt, "Bir Hakikat", *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1930
[237] Yunus Nadi, "CHF'na Gelince", *Cumhuriyet* 11 Ağustos 1930
[238] "Atatürk SCF'ndan bahsedince fikrimi saklamadım.Erken olduğunu söyledim ve yeni partinin etrafını inkılap düşmanlarının saracağından şüphem olmadığını anlattım." Falih Rıfkı Atay, *Çankaya,İstanbul 1969*, s.463
[239] Falih Rıfkı Atay, "Yeni Fırka Doğarken" *Hakimiyet-i Milliye* 17 Ağustos 1930

beyanatı üzerine, İsmet İnönü bir söyleminde yapılacak ilk genel seçimi Halk Fırkası'nın kazanacağını, bu nedenle daha 5 yıl mevki-i iktidarda kalacaklarını söylemiştir[240]. Fethi Bey ise, buna yanıt olarak "tuttukları yolda memleketi bugünkü vaziyete ulaştıranlar, yedi uzun seneyi az bulan ve çok sakat ve yanlış düşünceleri için beş sene müddet umarken" kendileri de elbette iktidara gelmek istemekteydi. "Memleketin her tarafında geniş halk kitleleri arasına kök salacağız. Fırka her gün biraz daha kuvvetlenecek ve temel sağlamlaşacaktır...Ve elbette ki mevki-i iktidara geleceğiz..ilk fırsatta ve en kısa zamanda"[241].

İsmet İnönü ve Fethi Bey arasındaki bu sözlü sataşmalar, İnönü'nün 30 Ağustos günü Sivas demiryolunun açılış töreninde yaptığı konuşma ile yeni bir boyut kazanmıştır. İnönü bu konuşmasında, "iktidar mevkiinde şimdiye kadar yaptığımız ve yapmış olduğumuz hizmetlere ve muvaffakiyetlere dayanarak durmuyoruz.İktidar mevkiinde bizi tutan ve milletin vekillerine itimat veren,yalnız maziden aldığımız kuvvet değildir, istikbale ait olan fikirlerimizin sağlamlığıdır."[242] diyerek SCF'na cevap vermekte aynı zamanda Ş.Süreyya'nın deyimiyle Gazi Paşa'ya da bir mesaj göndermektedir[243].

İnönü'nün SCF'na olan bu tavrı CHF önderlerini ve iktidar yanlısı basını harekete geçirmiş ve Serbest Fırkanın varlığına yönelik bir saldırı için kapı aralamıştır[244]. Konuşmanın hemen ertesi günü Hakimiyet-i Milliye'de Falih Rıfkı Atay, "Biz henüz inkılap devrindeyiz...Nezih muhalifliğe gösterilen aşırı hürmet inkılaba karşı hürmetsizlik olur... Halk Fırkası, daha doğrusu Türk inkılabı susuyor. Bu nasıl şey ?..vakit geçirmeyelim! İnkılap için çalışalım. Şimdi hüküm süren sessizlik, canlı bir ruhla ürpersin!"[245] diyerek tüm inkılap yanlılarını yeni partiye karşı ortak hareket etmeye çağırmıştır.

---

[240] Cumhuriyet 18 Ağustos1930
[241] Yarın 23 Ağustos 1930
[242] Cumhuriyet 31 Ağustos 1930
[243] "Bu sözlerde acaba ,daha yukarıya ,mesela,o zamanki adıyla, Gazi Paşa'ya karşı da arz edilmek istenen bir şeyler yok mudur? Hem bu sözlerde acaba ve dış görünüşüne rağmen çekilmeye niyetli bir adam mı konuşmaktadır? Hayır!.. sanıyoruz ki bu cümlelerde ,günlük politika tartışmalarını ve hele serbest Fırka öncülerini...aşan bir mana vardı." Ş.Süreyya Aydemir, *Menderesin Dramı*,İstanbul 1969,s.90
[244] Avşar, *a.g.e.*, s.103
[245] Falih Rıfkı Atay, "Bir Mektup- İnkılap Susmamalıdır", *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1930

Ekonomik bunalımdan en çok etkilenen bölge olan İzmir ve çevresine Serbest Fırka lideri Fethi Bey'in yapacağı gezi CHF önderlerini kaygılandırmıştır. Gezinin engellenmesi için önce Mahmut Esat Bozkurt Mustafa Kemal Paşa'ya güvenlik yönünden Fethi Bey'in gelmemesi uygun olur diye telgraf çekmiş, gezinin başlaması ile bu sefer de İzmir Valisi Kazım Dirik Paşa, Fethi Bey'in konuşmasını engellemek istemiştir. İktidar yanlısı basının SCF'na eleştirileri giderek sertleşmektedir. Gazetelerde İzmir'de Fethi Bey'i karşılayanlar "serseri" komünist lekeli ve sabıkalı olarak nitelendirilmiştir[246]. Gezi sırasında çıkan olaylar ise sonun başlangıcını oluşturmuştur.İktidar yanlısı gazeteler Serbest Fırkanın ülkede inkılapları zaafa uğratarak, cumhuriyeti tehlikeye düşürmeye başladığını, ülkede anarşi durumunun ortaya çıkmaya başladığını söylemeye başlamışlardı.

Bu çerçevede İzmir olaylarında yerel yöneticilerin tutumlarının CHF yazarları ve önderleri tarafından olumlu karşılandığı göze çarpmaktadır.Falih Rıfkı Atay Hakimiyet-i Milliye'deki yazısında "sükun ve nizamdan, devlet ve halk işlerinden, para ve iktisattan, rejimin emniyetinden, hepsinden Halk Fırkası cumhuriyetçilerinin hükümeti mesuldur.. Hükümet boş sözlerin fırtınasına kapılarak, kanunun tatbik edilmesine karşı müsamaha gösteremez. Tenkit ve Fikir hürriyetinin devam ve emniyetini isteyenler, hürriyeti zedelemek tehlikesini gösteren anarşi tehdidine karşı kanun hareketini hürmetle karşılamalıdırlar ve ona inkıyat göstermelidirler."demekte ve gelişen olaylara karşı hızlı bir şekilde önlem alınması gerektiğini belirtmektedir[247].

Serbest Fırka propagandalarının ülkeyi bir kaos ortamına sürüklediği bu durumun "körpe inkılap hamleleri için yıkıcı bir mahiyet aldığı" öne sürülmeye başlanmıştır[248]. Hakimiyet-i Milliye'de Falih Rıfkı, muhalefeti şu şekilde

---

[246] *Vakit* 6 Eylül 1930
[247] Falih Rıfkı Atay, "Mazlum ve Maznun Fırkası", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 eylül1930
[248] Uran, *a.g.e.*, s.215

niteliyordu: "Cumhuriyetçiler aklınızı başınıza alınız! Bunlar şeriat istiyorlar, şeriat!"[249]

Ülkedeki muhalefet ortamına CHF'nın bu bakışı SCF'nın sonunu getirmiştir. İktidar yanlısı basın[250] ve CHF önderleri Gazi Paşa'yı sıkıştırarak[251] SCF'ndan desteğini çekmeye zorlamışlardır. Böylece Atatürk'ün "teşvik ve tasvibiyle" kurulan SCF, Atatürk'ün desteğini çekmesiyle Atatürk'le karşı karşıya gelme durumunda kalmıştır. Bu sebepten Fethi Bey partiyi feshettiğini ilan etmiştir. Ancak iktidar yanlısı gazeteler Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın fesih kararındaki "Gazi'yle karşı karşıya kalma" gerekçesinin de doğruyu yansıtmadığını, zaten partinin kurulduğu günden itibaren bu Gazi'yle karşı karşıya olduğu yorumlarını yapmışlardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması iktidar yanlısı basın tarafından doğal hatta olumlu karşılanmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hakimiyet-i Milliye'deki yazısında "..eğer bu fırkanın başında bulunanlar, kendi teşkilatlarının içinde inkılap prensipleriyle taban tabana zıt birtakım gizli emeller besleyen politika serserilerinin şüpheli demogoglarının sokuluşlarına mani tedbirler alsalardı" diyerek partinin feshini yöneticilerinin beceriksizliğine bağlamaktaydı.[252] Ahmet Şükrü de Milliyet'te SCF'nın yaşayamamasının sebebini "SCF'nı kurmak ve yaşatmak vazifesini omuzlarına alan zevatın takip ettikleri yolda aramak lazım gelir." diyerek Yakup Kadri'yle aynı görüşü paylaşıyordu[253].

---

[249] Falih Rıfkı Atay, "Tethiş", *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1930

[250] "Rejimi bozmağı istihdaf edecek teşebbüslere karşı her hangi mülahaza ile olursa olsun bitaraf kalmak değil , şöyle böyle lakaydi göstermek bile caiz değildir. Cumhuriyete sadakate yemin eden bir reisicumhurun cumhuriyeti yıkacak hareketlere göz yumması doğru ve mümkün olamaz. Böyle bir hareket vatana hiyanetle tev"em telakki olunarak hatta Reisicumhurun bihakkın mes'uliyetini bile mucip olur, denilse hata olmaz. Teşkilat-ı Esasiye'de Reisicumhur yalnız hiyanet cürmünden mesul tutulmuştur. Bizde hürriyet Cumhuriyete itaat ve hürmetle , Cumhuriyeti halelden muhafazaya gayretle takyit edilmiştir. Cumhuriyeti bozmağa çalışmak hürriyeti olmadığı gibi cumhuriyetin hüsnü muhafazasını deruhde edenlerin bu vazifelerinde her hangi şekil ve surette ve her hangi sebep altında olursa olsun lakayıtlık gösterebilmeleri hürriyeti de yoktur. Yunus Nadi, "Reisicumhur Hz. Dahili siyasette bitaraftırlar", *Cumhuriyet* ,13 Ağustos 1930

[251] "Bir iki çay içtikten sonra sıkıştırdılar.Bitaraf mısın diye sıkıştırılan Atatürk bitaraf değilim,bir tarafım dedi.", İnönü, *Hatıralar II*, .s.208

[252] "Hiçbir şey yapmadı. Kendisini, akla hayret veren bir lakaytlikle bu kirli selin girdapları arasına bırakıverdi. Boğulduğu gün, hala temiz havalı bir yüksek tepenin üstünde durduğunu iddia ediyordu." Yakup Kadri, "Fesihten Sonra" *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Teşrinisani 1930,

[253] Ahmet Şükrü, "Yeni Fırkanın İnfisahı", *Milliyet*, 18 Teşrinisani 1930

SCF ile ortaya çıkan özgürlük ortamı, SCF'nın kendini feshinden sonra kısa bir süre içerisinde son bulmaya başlamıştır. Bununla beraber muhalefet olgusunun ülkeyi kaosa sürüklediği görüşü ve çok partili hayat içerisinde inkılapların tehlikeye düşeceği iddiası CHF önderleri ve yazarlarında yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu yeni arayış, tek partili bir cumhuriyet düzeninin ülkede yerleşmesini sağlayacaktır.

2.3.MENEMEN İSYANI

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesinden yaklaşık bir ay sonra, Menemen ilçesinde, başlarında kendini Mehdi ilan eden Derviş Mehmet ile beraber bir grup 23 Aralık 1930'da şeriat ilan etmeye kalkışmıştır[254].

Bunun üzerine Yd.Sb.Astgm.Kubilay bir müfreze ile olay yerine gelmiştir. Tek başına Derviş Mehmet'in üzerine yürüyen Kubilay açılan ateş sonucu öldürülmüştür. Ancak olayı öğrenen halk tepki göstermenin aksine hiçbir tepkide bulunmamış hatta alkışlayanlar olmuştur. Bu durumu Mustafa Kemal de şöyle belirmektedir; "Mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahaliden bazılarının alkışla tasvipkar bulunmaları bütün cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir"[255].

Olay hemen şiddetle bastırılmış ve hemen arkasından olayla ilgili görünenler hakkında kovuşturmaya geçilmiştir. Bakanlar kurulu 31.12.1930 tarihinde toplanmış ve Menemen olayını rejime karşı bir ayaklanma görerek, Menemen kazası ile Balıkesir ve Manisa illerinin merkez ilçelerinde bir ay müddetle, sıkı yönetim ilanına karar vermiştir[256]. Askeri mahkemede yapılan kovuşturma, soruşturma ve yargılama sonucu isyanla ilişkisi görülen 28 kişi asılmış birçok sanık da türlü cezalara çarptırılmıştır[257]. Menemen olayının ortaya çıkışı ile birlikte CHF önde gelenleri bunun mefsuh SCF ile bağlantılı olduğunu ifade etmeye başlamışlardır.

---

[254] *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Kanunevvel 1930
[255] *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Kanunevvel 1930
[256] *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Kanunsani 1931
[257] Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*,Ankara 1972, s.308

Yunus Nadi Cumhuriyet'te, olayın son zamanlarda hükümetin memlekette basın özgürlüğü namına "küfür ve hücumuna" maruz kalmasına bağlamıştır. Aynı yazısında olayın SCF'nın yarattığı ortamdan kaynaklandığını belirterek " mefsuh Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gafil müdürlerindeki sakat hareketleri şeametle tavsif ederken onların himmetiyle tekevvün etmeye başlayan fesat cenini ayan beyan fark ediyorduk. Mağşuş fikirli, aslı nesli bozuk birkaç hergelenin matbuat hürriyeti namına her gün kustukları hezeyandan tabii böyle neticeler çıkacaktır. ...ne zamana kadar dikkatsiz ve himmetsiz hükümetlerin vaziyeti karşısındaki takdirsizlikleri yüzünden bu memlekette böyle iki de bir 31 Martlar tekerrür edip duracak?"[258] demektedir. Bununla beraber İsmet İnönü de, Meclisteki konuşmasında olayı muhalefetle ilişkilendirmiş, Çankaya'da yapılan devlet zirvesinde de Fethi Bey'in de açılan kovuşturma içerisine alınmasını istemiştir. Ancak Gazi buna imkan vermemiştir[259].

Serbest Fırka deneyiminden sonra ortaya çıkan Menemen isyanı CHF üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. CHF önderleri aslında yedi yıl içerisinde yapılan inkılapların halka anlatılamadığı ve bunların toplumda yerleşmediğini görmeye başlamıştır. SCF olayı ve arkasından Menemen isyanı ile ortaya daha net bir şekilde ortaya çıkan bu durum, CHF önderleri ve yazarlarını yeni arayışlar içerisine sokacaktır[260].

2.4.CHF ÖNDERLERİ VE YAZARLARININ İDEOLOJİ ARAYIŞI

SCF denemesiyle, CHF'nın ve inkılapların toplumda kabul görmediği ve yerleşmediğinin ortaya çıkması, CHF önderleri ve yazarlarını yeni arayışlar içerisine sokmuştur. Rejimin ve inkılapların ancak tek partili bir sistemde korunabileceğinin anlaşılması Türk siyasi yaşamında yeni bir dönemi

---

[258] Yunus Nadi, "Menemendeki İrticai Hareket", *Cumhuriyet* 26 Aralık 1930

[259] Goloğlu, *a.g.e.*, s. 305-306

[260] "..Menemen hadisesi geldi. Bu kez hükümet hazırlıklı olup, olayı kendi avantajına çevirmeye kararlıydı. Fethi'nin kampanyasından belki bizim fark ettiğimizden de çok zarar görmüş olan hükümet prestijinin teyit edilmesi için bir fırsat altın tepside sunuluyordu. Hoşnutsuzluğun en açık biçimde kendini ifade ettiği aynı mahalde acilen zecri tedbirler alındı. İsyan halindeki irticai dini hareketin bastırılmasına paralel olarak,sapkın siyasi doktrinlere bağlı gayri memnunlara iyi bir ders verilecek, cumhuriyet prensipleri yeniden öğretilecek,hükümet ve halk fırkasının gücü bir kez daha teyit edilecekti.aynı zamanda irticaya, özellikle –hükümetin yenilikçi ve batılılaşma yanlısı politikalarıyla mücadele eden – hocalardan kaynaklanan irticaya da ağır bir darbe indirilecekti. Menemendeki karışıklar birbirine bağlı bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için uygun bir fırsat yaratmıştı." J.Grew, *a.g.e.*,s.201

başlatmıştır.Bu dönem içerisinde CHF ileri gelenleri yeni arayışlar içerisine girmişler ve dönemin tek partili rejimlerini de örnek alarak katı bir siyasal rejim önermeye başlamışlardır. CHF'nın henüz net bir ideolojisinin olmadığı dönemlerde ortaya çıkan bu fikirler, parti devletine giden yolda önemli bir basamak oluşturmaktadır.

Örneğin, bu olaylardan sonra Hakimiyet-i Milliye yazarı Zeki Mesut, devlet işlerinde murakabenin sağlanması için muhalefet partisinin varlığının bir zorunluluk olmadığını savunmaya başlamıştır. Türkiye'nin bir inkılap geçirmekte olduğunu, zaten inkılap ilkeleri haricinde parti kurulamayacağını, kurulmaması gerektiğini belirttikten sonra, daha önce yaşanmış tecrübelerin de bunun bir isbatı olduğunu ifade etmektedir.

Zeki Mesut, yapılacak olan eleştiri ve denetimin ilkeler üzerinde olamayacağını ancak teknik veya uygulamalardaki aksaklıklar üzerinde olabileceğini, bunun için başka siyasi partilere gerek olmadığını, bunun tek parti içerisinde de yapılabileceğini belirttikten sonra faşist partileri örnek vererek şöyle demektedir: Memlekette diğer bir fırkanın vücuduna kanuni imkan bırakmayan faşizm de tenkit ve murakabe keyfiyetini kendi içinde tenkit etmektedir. Tabii, hiçbir faşist, faşizmin umdelerini tenkit etmeği hatırına getirmez. Fakat umdelerin hayata tatbikinde bin bir mesele vardır ki , bu sahada fırkacılıktan ziyade ihtisas mevzubahis olur. İhtisas ise, fikirlerin serbest ifadeleri ile serbest çarpışmaları ile tezahür eder. Bu noktai nazardan tek fırkalı memleketlerde bile tenkit ve murakabe vazifesinin icrası için esas itibari ile ortada bir mani bulunmadığı kanaatindeyiz"[261].

Zeki Mesut bir diğer yazısında, siyasi partilerin kuruluşunu rejim sorunları veya iktisadi bunalımlarla ortaya çıkan sınıf farklılıklarından kaynaklandığını, Türkiye'de ise böyle bir durumun olmadığını ve bu yolun kapalı olduğunu, inkılap prensipleri dışında parti kurulamayacağını belirtmektedir. Ayrıca Türkiye'de, köylü, işçi, esnaf gibi zümrelerin daha yeterli bir fikri

[261] Zeki Mesut, "Tek Fırkalı Murakabe", *Hakimiyet-i Milliye* , 4 Kanunevvel 1930

seviyeye ulaşmamıştır ve bir teşkilattan uzaktırlar. Bir partinin de yalnızca tenkit ve murakabe için kurulamayacağını belirten yazar, kurulsa bile SCF örneğinde olduğu gibi kısa süre içerisinde 'karşılıklı isnatlara' yol açacağını bunun için de 'tenkit ve murakabenin yalnızca fırkaya istinat edilerek değil, fırkasız da yapılabileceğinin" düşünülmesinin ülke için faydalı olacağını savunmaktadır[262].

Aynı zamanda CHF milletvekili olan Mahmut Esat Bozkurt ise Hakimiyet-i Milliye'de,Yugoslavya'da ortaya çıkan çok partili rejimin ülkede anarşi ortamı doğurduğunu ancak Kral Aleksandr'ın, fırka hayatına son vererek ülkede tek başına idareye hakim olduğunu ve böylece ülkenin parçalanmasını engellediğini belirterek, iki senelik "diktatörlük" döneminde büyük inkılaplar yapıldığını ve yepyeni bir Yugoslavya'nın ortaya çıktığını anlatmaktadır. Bozkurt,Yugoslavya'daki bu iki senelik dönemi şu şekilde değerlendirmektedir; "Yugoslavya diktatör idaresi altında, yalnız bu inkılabı şekli bir surette yapmakla kalmıyor, onu halka mal etmek ve sevdirmek için her vasıtaya müracaat ediyor: Bir taraftan memleketin idari, adli ve mali ihtiyaçları göz önüne alınarak hususi kanunlar yapılıyor, diğer taraftan da muhtelif anasır arasındaki tefrikayı mucip sebep ve ahval izale ediliyor, onların zuhuruna meydan verilmiyor. ...memleket dahilinde bulunan ve muhtelif anasıra ayrı ayrı bir milliyet rengi veren bütün teşkilatı kaldırmış, yalnız yaşamlarına müsaade edilen spor teşkilatını da Sokol teşkilatına ithal ederek, bunun riyasetine veliahtı getirmek suretiyle bu teşkilatı ciddi bir kontrol altında bulundurmayı düşünmüştür"[263].

M.Esat Bozkurt, Yugoslavya'daki rejimi bu şekilde övdükten sonra, bir sonraki yazısında şöyle demektedir: "Muhakkak ki ,mutlak idarelerin ve daha yeni ifadesiyle diktatöraların her çeşidi fenadır. Fakat eğer bu idare şekli müşkül ve karışık anlarında, memleketi anarşiden kurtaracak, onu hürriyete ve demokrasiye götürecek bir merhale ve bir vasıta olarak kullanılabilirse, muvakkat bir zaman için faydalı olabilir"[264].

---

[262] Zeki Mesut, "Çok Fırkalı Murakabe", *Hakimiyet-i Milliye* , 5 Kanunevvel 1930
[263] M.Esat Bozkurt, "Başka Memleketlerde", *Hakimiyet-i Milliye* ,19 Kanunevvel 1930
[264] M.Esat Bozkurt, "Yugoslavya'da neler oldu?", *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Kanunevvel 1930

SCF'nı ve onu destekleyen basını en sert şekilde eleştiren ve dönemin etkili kişilerinden F.Rıfkı Atay da İngiliz ve Fransız demokrasilerinden örnekler vererek demokrasinin sakıncalarını izah etmeye çalışmakta ve bu demokratik ülkelerde otoritenin parçalandığını savunmaktadır. Atay, "Avrupalılaşmak için mutlaka bu ıstırapları çekmeğe mahkum mu olacağız? Her millet demokrasi müesseselerinde yeni ıslah yolları aramaktadır.Bu yolları yeni ve genç inkılaplar daha kolaylıkla bulabilir" demektedir[265]. Falih Rıfkı Atay, Hakimiyet-i Milliye'deki bir diğer yazısında, Türkiye'de sınıf tezadının olmadığını, tüm halkın CHF'nda temsil edildiğini bunun cemiyeti birliğe doğru götüreceğini ve bu durumun ahenkli bir toplum ortaya çıkaracağını şöyle ifade etmektedir: "Cumhuriyet Halk Fırkası bu sistemden vazgeçecek değil,bilakis onu tekamül ettirecek ve kuvvetlendirecektir.Garp demokrasisinin geçirdiği büyük ve tehlikeli buhranlar, bizi orta mektep kitaplarının hayallerinden uzaklaştırmıştır.Bugün garp medeniyeti içinde fırka ve sınıf kavgalarının cemiyet için hayırlı olduğundan bahseden hayalperest kalmamıştır. Cemiyeti her şeyin üstünde tutmak, sınıf hodbinliklerinin mücadelesine göz yummak garp demokrasisini cezalandırmıştır[266].

Atay, Batı demokrasilerini bu şekilde yorumlarken, Türk rejimi için de önerilerde bulunmaktadır. Atay, Sovyet Rusya'ya yaptığı geziden sonraki değerlendirmelerde Türk rejiminin Rus rejiminden birçok konuda yararlanabileceğini özellikle halk yığınlarının yetiştirilmesindeki yöntemlerinin ve inkılap metotlarının örnek alınabileceğini söylemektedir[267]. Atay, 1931 yılında yayınladığı Yeni Rusya kitabında bunu şu şekilde ifade etmektedir. "Rusya'dan ben bir ders getiriyorum: Bu ders Türk ihtilalini organize etmek, yeni gençliği yetiştirmek ve Türk cemiyetini birkaç hamlede terbiye etmek usulleridir. ..Rusya'dan komünist değil, fakat daha şuurlu olarak geliyorum Türkiye'nin iktisat ve inşa planını yapmak, inkılap fırkasını komünist ve faşist, yani eski nizamdan yeni nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek alarak kurmak,

---

[265] Falih Rıfkı Atay, "İngiliz Fransız Demokrasisi", *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1931
[266] Atay, "Sınıf Kavgası", *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1931
[267] Atay, "Yeni Rusya 2", *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinsani 1930

bürokrasi yerine ihtilalci metodlar almak, hiç durmaksızın büyük yığının terbiyesine geçmek[268]. Moskova-Roma kitabında da, aynı düşünceleri savunan Atay, faşizmin halk terbiyesini ve kurduğu rejimi şu şekilde övmektedir[269]. "Halk çocuğunun, anasının karnından çıkar çıkmaz yattığı beşik, fırka kucağıdır. Bir yeni cemiyet başka türlü yoğrulamaz.Romanın yeni mahallerinde liberalizm ve demokrasiye aykırı birçok şeyler görülse de 1921 anarşisinden, fakirliğinden, gevezeliğinden başıboşluğundan hiçbir eser görmedim.Demokrasinin arkasından Ostiyanın sivrisineği, Roma'nın kırının batağı, İtalyan ahlakının inzibatsızlığı, İtalyan sokağının pisliği kalktı ve İtalyan milliyetperverinin eğilmiş başı yukarı kalktı[270].

Yunus Nadi de Cumhuriyet gazetesinde ülkenin disiplinli bir döneme ihtiyaç duyduğunu, bunun da tek partili bir düzende CHF tarafından yapılabileceğini belirtmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, CHF'nın Avrupa'daki fırkalar gibi herhangi bir fırka olmadığını, inkılap fırkası olarak tüm milletin önünde rehberlik ettiğini belirtmektedir. Aynı zamanda CHF'nın ülkenin tümünü temsil etmesi sebebiyle başka partiler ihtiyaç olmadığını ifade etmektedir. SCF'nın tek yararının CHF'nın eksik yanlarını göstermiş olduğunu belirten yazar, CHF'nın bundan ders çıkararak gelişimini hızlı bir şekilde yapması gerektiğini ifade etmektedir[271].

Cumhuriyet gazetesinde Kazım Nami Duru'nun yazdığı "Çocuk devletindir" yazısı dönemin arayışlarını özetleyecek niteliktedir. Kazım Nami bu yazısında çocuk yetiştirmenin öneminden bahsederek çocukların yetiştirilmesinde devletin önderlik etmesi gerektiğini ve bu yetiştirmenin anne babalara bırakılamayacağını şu şekilde anlatmaktadır: "Çocuk devletindir. Devlet, mektep dediğimiz potada çocuğu eritir,kendisine yarayacak bir biçime sokar.Ana babanın

---

[268] Atay, *Yeni Rusya*, Ankara, 1931, s.170-172
[269] Atay, *Moskova –Roma*, İstanbul 1932, s.109
[270] Ancak F.R.Atay, 1965 yılında yayınlanan İnanç adlı kitabının önsözünde , bu görüşlerinden farklı bir çizgi sunacaktır. Atay, şöyle demektedir: Ben Atatürk'ün Tek Parti rejimini: 1- Atatürk devrimciliği Türk milletini batı medeniyet toplumunun bütün hak ve hürriyetlere kavuşturacağı için, 2- Bu devrimleri çok partili demokratik rejimle yürütmek imkansız olduğu için, savundum. Daima bir fikir ve vicdan hürriyetçisi kaldım ve öyleyim.F.R.Atay,*İnanç*, önsöz,İstanbul 1965
[271] Y.Kadri Karaosmanoğlu, "Cumhuriyet Halk Fırkası", *Hakimiyet-i Milliye*,29 Teşrinisani 1930

işi, çocuğu bu biçimden uzaklaştırmak değil, belki onu hazırlamak, bu işte devlete yardım etmektir.Çocuk devletindir.Fertler bunu anlamak istemezler, fakat devlet bu ferdi idareye kıymet vermemeye mecburdur; çünkü çocuk gibi, ana baba da devletindir. Çocuk hakkındaki kanunlar, yalnız bizde değil hemen her yerde eksiktir.Devrin devlet telakkisi henüz lazımı gibi yerleşmemiştir.Bugünkü milletler, Ispartalılar kadar bile devletçi olamıyorlar.Halbuki devletçilik ilk çağın değil, asıl bugünün toplu yaşama yoludur.Bugünkü insanların kafaları,ilmin aydınlattığı telakkilerden çok geridir.Ferdin ancak devlet birliği içinde bütün inkişafını alabileceğini bilenler çok azdır.Fert bir devlet organizasyonu içinde değil de ıssız bir ada da yaşayabilseydi, istediği kadar benci (egoist) olabilirdi. Halbuki devlet bir realitedir; fert ise o realitenin bir hüceyresidir.Çocuk devletindir. Buna inanmak lazımdır.Çocuğun yetiştirilmesi, doğumdan itibaren devlet bakımına devlet kontrolüne bırakmalıdır"[272].

[272] Kazım Nami Duru, "Çocuk Devletindir", *Cumhuriyet,* 26 Nisan 1932

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.TEK PARTİ YÖNETİMİNİN KURULUŞU

SCF ile girişilen çok partili hayat denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması, ülkede çok partili hayat düzeninin uygulama zamanının gelmediğini ve ülkenin hızla ilerleyebilmesi için tek partili cumhuriyet düzenine ihtiyacın gerekliliği inancını ortaya çıkarmıştır[273]. Bu durum çerçevesinde, CHF çok partili cumhuriyet hayatının tüm görevlerini üstlenerek, ülke yönetimini tek başına üzerine alacak ve tüm halkı kendi içinde toplayacak bir parti haline gelecektir. SCF'nın kendini feshinden hemen sonra M.Kemal Paşa, yanında "mütehassıs bir heyetle "ülkedeki sıkıntıları yerinde tetkik etmek için bir yurt gezisine çıkmıştır[274]. Gezi sırasında M.Kemal Paşa SCF'nın kapatılma nedenlerine de değinmekteydi[275]. Çünkü çok partili hayat denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı ve yeni bir döneme, tek partili bir döneme geçilirken bunun gerekçelerini halka anlatarak meşrulaştırmak gerekmekteydi.

Nitekim M.Kemal Paşa 28 Kasım 1930 tarihinde Trabzon'da yaptığı konuşmada yeni bir dönemin başlamakta olduğunu belirtmiştir.Bu konuşmasında tek partili siyasal yaşamın işaretlerini verirken, CHF'nın tek parti olmasından duyulan sıkıntıyı ve bunun mahsurlarını da belirterek şöyle demektedir: "Karşımızda birçok fırkalar varmış gibi her gün daha fazla bir faaliyetle çalışmak, fikirlerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek mecburiyetindeyiz. Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lazımdır. Tasavvur ve faaliyetlerimizde bu kadar hassas ve müteyakkız bulunmak suretiyle muhalifsiz bir fırkanın mahsurlarını bertaraf etmiş oluruz[276].

M.Kemal Atatürk bu şekilde yeni bir dönemin başladığını ifade ederken

---

[273] Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938),* Ankara 1974 , s.3
[274] Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le 3 ay ve 1930' dan sonra Türkiye*, İstanbul 1945, s.24-25
[275] Başar, *a.g.e.*,s.4
[276] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Teşrinsani 1930

aynı zamanda eski dönemin izlerini de silmekteydi.Kısa bir zaman önce yapılan belediye seçimlerini Trabzon'da SCF adayı kazanmıştır. Atatürk SCF'lı belediye başkanına SCF'nın kapanmasıyla kendisinin belediye başkanı olarak kalmasının doğru olmadığını belirtmiştir.Belediye başkanı Ahmet Bey ise kendisinin halk tarafından seçildiğini istifa etmesinin mümkün olmadığını ancak isteniyorsa seçimin Danıştay kararıyla iptal edilebileceğini söylemiştir. Nitekim Serbest Fırkanın kazandığı belediye seçimleri Danıştay tarafından iptal edilmiş ve tek partili düzene doğru önemli bir adım atılmıştır[277].

27 Ocak 1931 tarihinde İzmir CHF örgütünün ilk kongresine katılan M.Kemal Atatürk buradaki konuşmasında CHF'nın niteliklerini ve yeni dönemde CHF'nın nasıl bir işlev göreceğini şu şekilde belirtmiştir: "Türk milletinin sağlam bir fikre malikiyetini temin etmek gayemizdir.Yürüdüğümüz hakikat yolunun milleti saadete isal eden yegane yol olduğunu anlatmak lazımdır.Her şeyin husulüne çalışırken bütün mesainin bütün teşebbüslerin fevkinde Türk efkarı umumiyesini hakikati idrak ve ihtisasa alıştırmak, bu hali ona hal-i tabi yapmak, şuradan ve buradan gelecek günlük fikirlere ve sahtekar ve iğfalkar telkinlere asla ehemmiyet vermiyecek bir olgunluk da yaratmaktır.Bunu yapmak heyeti aliyyenize terettüb eden bir vazifedir.Fırkamız diğer memleketlerde olduğu gibi telakki edilmemelidir. ..Siyasi fırkalar mahdut maksatlarla teşekkül ederler. Mesela İzmir tüccarları yalnız kendi menfaatlerini tatmin edebilecek bir fırka yapabilirler.Yahut yalnız çiftçilerden ibaret bir fırka olabilir.Halbuki bizim fırkamız böyle mahdut bir nazar takibeden bir teşekkül değildir.Bilakis her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette ,bir diğerini mutazarrır etmeden temin etmeği istihdaf eden bir teşekküldür. Bunu tavrı hareketimiz ispat etmektedir. Bundan sonra da böyle olacaktır.Diğer memleketlerde bu teşekkülün bir müşabihini aramağa lüzum yoktur[278].

Atatürk CHF'nı bu şekilde tanımlarken, 4 Şubat 1931'de Aydın Türk Ocağında yaptığı konuşmada da Türk Ocakları'nın Cumhuriyet Halk Fırkası'nın

---

[277] Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*,s.6
[278] "İzmir'de Fırka Kongresinde Konuşma", 27.1.1931,ASD *II*, s.296

hars şubeleri olduğunu, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını vatandaşlara izah etmenin ocaklıların asıl vazifesi olduğunu belirtmiştir. Bu durum CHF'nın ülkenin tüm kurumlarını kapsamaya başladığını da göstermektedir[279]. 28 Kasım 1931'de Atatürk Konya'daki CHF şubesinde konuşmuş ve "Biz bütün vatandaşları, fırkamızın içinde tasavvur ediyoruz...18 yaşında ve daha yüksek yaşta rey sahibi bütün gençleri fiilen aramızda görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri aza namzedi telakki etmek ve onları buna göre hazırlamak lazımdır."[280] diyerek, partinin toplumun tümünü temsil eden bakış açısını ortaya koymuştur.

CHF'nın Halkçılık prensibinin de özünü oluşturan bu konuşmalar aynı zamanda, CHF önderlerince tek parti yönetiminin meşrulaştırılmasında kullanılan temel argümanlardan biri olmuştur[281].

Mustafa Kemal Atatürk CHF'nın niteliklerini ve yeni dönemin ilk işaretlerini bu şekilde verirken Ruşen Eşref'e verdiği bir demeçte de aynı zamanda tek partili düzene geçişin sebebini ve şeklini de ortaya koymuştur. Atatürk verdiği bu demeçte; "Milletin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir...Memleketin ve inkılabın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı medeniyet için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır...Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir"[282] diyerek ülkedeki tüm toplumsal güçlerin birleşmesi gerektiğini ifade etmiştir.Bu aynı zamanda CHF'ndan sonra ülkedeki en büyük ikinci güç olan Türk Ocaklarına bir mesajdır.

3.1.1.TÜRK OCAKLARI'NDAN HALKEVLERİ'NE

Türk Ocaklarından Halkevleri'ne geçiş cumhuriyet dönemi tek parti yönetiminin kurulmasında önemli bir aşamadır. Resmi olarak 12 Mart 1912

---

[279] *Aynı eser*.,s.300
[280] *Aynı eser*.,s.303
[281] Öz, *a.g.e.*,s.116
[282] *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1931

tarihinde kurulan Türk Ocağı, II.Meşrutiyet devrinden, Cumhuriyet devrine, Türk milliyetçiliğinin merkezini oluşturan en önemli örgüttür[283]. Türk Ocakları Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da varlığını sürdürmüş, inkılaplar ve irtica ile mücadele gibi birçok alanda yeni rejimi desteklemiştir[284]. Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam eden Türk ocakları 1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 4.Kurultayında "Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber" olduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda bu kongrede, Türk Ocakları, Umumi Reisi H.Suphi Tanrıöver'in itirazlarına rağmen, parti nizamnamesinin 40.maddesiyle CHF'nın "murakabesi" altında bir kuruluş haline gelmiştir.

Tek parti yönetiminin kuruluş aşamasında ülkedeki tüm güçleri kendinde toplama siyaseti güden CHF, Türk Ocakları'nın görece özerk varlığından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Atatürk'ün yukarıda değindiğimiz, Ruşen Eşref'e verdiği "Bütün cumhuriyetçi ve milliyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır" beyanatı aslında dönemin CHF'ndan sonraki en güçlü örgütü olan Türk ocaklarına bir çağrı niteliğindeydi.

Türk Ocakları'nın kapatılma düşüncesi ortaya bu şekilde ortaya çıkarken, Çankaya'daki bir toplantıda Türk Ocakları konusu görüşülmüştür.Burada Atatürk inkılaplarından sonra Türk Ocakları'nın yapacak işinin kalmadığı yönünde görüşler belirtildikten sonra daha önceden alınmış karar çerçevesinde Türk Ocakları'nın kapatılması kararı alınmıştır[285]. Alınan bu karar çerçevesinde 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları olağanüstü kurultay toplanmış ve bu kurultayda Türk Ocakları infisah ve tasfiye kararı alarak CHF ile birleşmiştir[286]. Türk Ocakları'nın kapatılması ve CHF'na devri tek parti yönetimine geçilmesinde çok önemli bir adımdır.Bundan dolayı kapatılış sebepleri de oldukça önemlidir.

Türk Ocakları Cumhuriyetin kurulmasından itibaren rejim ile uyumlu bir

---

[283] Füsun Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931),*İstanbul 1997, s.51
[284] Üstel, *a.g.e.*,s.217
[285] Bu toplantıda H.Suphi bu görüşlere katılmamış ve bu kararı imzalamamış ancak Atatürk'ün sert tepkisi üzerine o da imzalamıştır., Mustafa Baydar, *H.Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul 1968, s.76
[286] Üstel, *a.g.e.*,s.358-384

birliktelik sürdürmüş ve 1927'de de partinin kültür şubesi haline getirilmişti.Buna rağmen, Türk Ocakları'nın kapatılması, CHF'nın kendisinden bağımsız bir örgütün varlığına tahammül edememesinin bir sonucudur[287]. Aynı zamanda Ocakların, siyasal bir nitelik kuşanmaya başlaması ve CHF'nın karşısında bir güç olarak ortaya çıkması bu örgütün kapatılmasında etkili olmuştur[288].

Türk Ocakları'nın çeşitli kademelerinde çalışmış olan Hasan Ferit Cansever, Ocakların kapatılması ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bir devlet kuran adam etrafında cereyan eden fikir hareketlerini çok yakından takip etmek zorunda idi. Türk Ocakları bir eğitimden geçerek teşekkül etmedikleri için bu ocakların şubelerini kuran arkadaşlar daima siyasi bir faaliyet gösteriyorlardı.Günün birinde bu teşekküller taazzuv ederse belki siyasi bir parti halinde kendi karşısına çıkabilir diye düşünmüştür"[289].

Türk Ocakları'nın kapanış sürecinde özellikle Serbest Fırka ile yakınlaşmış olması da önemli noktalardan biridir. SCF'nın kuruluşunda, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Dr.Reşit Galip gibi Türk Ocaklarının önde gelenlerinin yer alması, ayrıca SCF'nın yerel örgütlenmelerinde Türk Ocağı üyelerinin aktif rol alması Ocakların kapatılmasında etkili olmuştur[290].

1930'lu yıllara gelinirken, Avrupa'daki faşist hareketler güçlenmiş ve gelişmeye başlamıştır. Türk Ocakları da bu dönemde faşizmden etkilenmeye başlamış ve Turancı görüşlere kaymaya başlamıştır.[291] Hamdullah Suphi'nin bu dönem konuşmalarında sık sık İtalyan faşizmini überek, Türk rejimi ile ortak noktalarını vurgulaması bu düşünceyi desteklemektedir. "Faşizm namı altında

---

[287] Tunçay, *a.g.e.*,s.308

[288] Türk ocaklarının kapatılmasında, bunların günün birinde siyasi bir teşekkül haline geçmeleri ihtimali de rol oynamıştır.Serbest Fırka kurulduğu zaman vilayetlerdeki ocakların birçoğunun bu fırkaya yazılmış olmaları bu bakımdan haklı bir endişe doğurmuştur.*, Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları,İstanbul Tarihsiz,* Samet Ağoğlu, yine 1967'de şöyle demektedir: "Ocaklılara askerlik eğitimi gördürülmesi başka türlü yorumlanıyor, Hamdullah Suphi'nin, Ocakları gerektiğinde bir işaretle her şeyi yapabilecek kuvvet haline getirmek istediği söyleniyordu.",Aktaran, Baydar, *a.g.e.*, s.74

[289] Baydar, *a.g.e.*,s.71

[290] Yetkin, *S.C.F. Olayı.*, s.155

[291] 1930-1931 yıllarında Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Surits Yoldaş, Türk Ocakları'nın Rusya'daki Türklerle fazla ilgilenmesinden duyduğu endişeyi Tevfik Rüştü'ye bildirerek bu konuda tedbir alınmasını istemiştir. Baydar, *a.g.e.*, 70-71

tanılan bir milliyetperverlik hareketi , İtalya toprakları üzerinde , çok buhranlı bir devirden sonra, ağır ve tehlikeli bir mücadele neticesinde muzaffer oldu. Biz bu tarikatle mensup olduğumuz içtimai ve siyasi fikrin bazı noktalarda müşterek olduğunu tesbit edebiliriz. O hareket milliyetperverdir; biz de milliyetperveriz. Sınıf mücadelelerinin memleketimiz için mutlak bir harbi vücuda getireceğine tam bir kanaatimiz vardır; orada da bu kanaat mevcuttur"[292].

Enver Ziya Karal da Türk Ocakları'nın kapatılmasında Faşizmin etkili olduğu görüşündedir. Karal; "1930-1931 yılları Nazizmin ve Faşizmin Avrupa'yı tehdit ettiği ürküttüğü yıllardır. Atatürk böyle bir durumun tehlikelerinden gençliği korumak endişesini duymuş olabilir."[293] demektedir.

Türk Ocakları'nın kapatılma nedenlerini bu şekilde izah ederken başlıca bir noktaya daha dikkat çekmek gerekiyor. CHF önderleri, SCF deneyimi ve bunun hemen arkasından ortaya çıkan Menemen olayı ile yapılan inkılapların halka anlatılamadığı ve CHF'nın halka inemediği, halkla bütünleşemediği gerçeğini görmüşlerdi.Halk eğitiminin yetersiz olması ve tam bir eğitim sisteminin kurulamamış olması bunda önemli bir etkendi. İşte bu noktada yoğun bir halk eğitiminin ve bu doğrultuda yeni bir örgütlenmenin zorunluluğu ortaya çıkmaktaydı[294].

Yeni rejim cumhuriyetçi ve tam anlamıyla ilke ve inkılaplara bağlı bir nesil yaratma hedefindeydi bu da Osmanlı'dan miras kalan Türk Ocakları ile değil yeni rejimin ruhuna uygun yeni kurumlarla olmalıydı.Türk Ocaklarının kapatılmasından hemen sonra 1931 mayısında CHF'nın 3.Kongresinde Halkevleri kurulması kararı alınmıştır. Bu karar çerçevesinde Halkevleri 19 Şubat 1932 de on dört ilde birden resmen kurularak bu görevi üstlenmiştir. Halkevleri devletle toplum, aydın ile halk arasındaki kopukluğu gidermek, inkılap ideolojisini, reformları ve CHF ilkelerini geniş halk kitlelerine anlatmak, ülkenin iktisadi ve

---

[292] H.Suphi Tanrıöver, *Dağyolu I*, Hazırlayan, Faruk Tevetoğlu,Ankara 1987, s.99
[293] Baydar, *a.g.e.*, s.73
[294] Anıl Çeçen, *Halkevleri*, Ankara 1990, s.95

sosyal alanda hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlamak için kurulmuştur[295].

İnkılap ideolojisi çerçevesinde yeni bir toplum yaratma girişimi olarak ortaya çıkan halkevleri 1930'ların konjonktürüne de uygun bir kurumdur.Bu dönemde Avrupa'da otoriter ve totaliter tek parti yönetimleri vardır.Bu rejimler propaganda faaliyetlerine ve bu faaliyetleri gerçekleştirecek olan kuruluşlara büyük yatırımlar yapmaktaydılar. Çekoslovakya'da Sokolar, İtalya'da Dopolavorolar, Almanya'da Vetahuusselar ve Hitler Yugendler, Sovyetler Birliğinde Komsomolar ve Parti okulları bu yatırımların sonuçlarıydı. CHF önderlerinin de ideolojik bir seferberlik başlattığı bu dönemde yabancı ülkelerdeki bu kuruluşlar Kemalist aydınlar ve uzmanlar tarafından Halkevlerinin açılışından önce örnek alınarak incelenmiştir[296]. Hızlı bir şekilde sayıları artan Halkevleri, 1935'te 103, 1938'de 210, 1940'da 379, 1945'te 438 ve 1946'da 455, 1950'de ise biri Londra'da olmak üzere 748 sayısına ulaşmıştır[297].

Halkevlerinin açılışında bir konuşma yapan İsmet İnönü Halkevlerinin kuruluş amacını şu şekilde belirtmekteydi. "Halkevleri, CHF'nın kendi prensiplerinin ne olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için de başlı başına bir merkezdir.CHF prensiplerini her gün söylemek, nasıl tatbik edildiğinden her gün malumat vermek lazımdır... Halkevleri, fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasi partimizin, bütün özünü varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için mühim bir merkezdir... Halkevleri, vakit vakit siyasi icraatımızdan dahi vatandaşlarımıza açık alınla, temiz yürekle hesap vereceğimiz bir yer olacaktır[298].

Recep Peker de Halkevlerinin açılış konuşmasında "Bir milletin yetişip istikbale hazırlanması için klasik vasıtalar ve müesseseler mekteplerdir. Fakat muasır milletler, milli bir mevcudiyet olarak yetişip teşkilatlanmak için

---

[295] Sefa Şimşek, *Halkevleri (1932-1951):Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi*, İstanbul 2002, s.60
[296] *Aynı eser*., s.218
[297] *Aynı eser*., s.61
[298] "İsmet İnönü'nün Nutku", *Ülkü* ,Sayı.2, Mart 1933, s.100

mekteplerin yalnız usuller, nizamlar altında çalışmasını kafi görmüyorlar.Bu asırda milletleşmek ve milletçe kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır" diyerek Halkevlerinin işlevinin ne olacağını açıklamıştır[299].

3.1.2.CHF İLKELERİNİN NETLEŞMESİ VE 1931 KONGRESİ

Denetimin sağlanması için kurulan SCF denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması CHF'nı yeni arayışlara yönlendirmiştir. SCF denemesinin ardından yurt çapında seyahate çıkan M.Kemal Atatürk, yeni seçimlerde "işçi ve çiftçilerden, doğrudan doğruya amele ve köylü arasından mebus namzedi gösterilmesi ve müstakil olarak namzetliğini koymak isteyenlere muzaharet edeceğini ilan etmiştir." Atatürk'ün bu beyanatından da anlaşılacağı üzere, SCF ile sağlanamayan meclis içi denetim "müstakil mebusluk" ile aşılmak istenmiştir[300]. 15 Nisan 1931 tarihinde de CHF Katibi Umumisi şu kararı açıklamıştır:"İntihapta, umumi riyaset tarafından gösterilen 22 intihap dairesinden 30 kadar mebusluk yeri için fırka namına namzet gösterilmeyecektir.[301] Atatürk de 20 Nisan 1931'de yayınladığı beyannamede, müntehibi sanilerden, müstakil mebuslara oy vermelerini istemiştir[302].

Buna karşın, yapılan seçimlerde müstakil mebusluk kontenjanı doldurulamamıştır[303]. Seçimlerin yapılmasından sonra, Meclis 4 Mayıs 1931'de çalışmalarına başlamıştır. Bir hafta sonra da CHF'nın 3.Büyük Kongresi toplanmıştır. Bu kongre Türk siyasal yaşamında yeni bir dönemin başlangıcını simgeler. Bu döneme kadar birçok inkılaplar yapılmış, bunlara karşılık ortaya çıkan tepkiler bastırılmış, çok partili hayat denemeleri başarısızlıkla

---

[299] "Halkevleri Açılış Nutku", *Ülkü* , Sayı.1, Şubat 1933, s.6
[300] Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi,* İstanbul 1998, s.157
[301] Hakimiyet-i Milliye, 16 Nisan 1931
[302] "Fırkamızın millete arz ettiği esas noktalar dahilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmiyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini istiyoruz. Bunda bilhassa beklediğimiz fayda fırkamızın candan, vatanpervane gayretlerinin teşhirine tevsiine fırsat bulmak ekseriya tahrif edilen hakikatlerin iyice anlaşılmasını kolaylaştırmaktır...Bu sebepledir ki sizden, fırkaya mensup arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayan namzedlere rey vermeniz gibi ağır bir fedakarlık istedim.*Ayın Tarihi*(86), 1931,s.7775-7776
[303] Tunçay, *a.g.e.*,s.316

neticelenmiştir. Bundan sonra başlayacak olan dönemde (1931-1945) bir daha herhangi bir siyasal oluşuma izin verilmeyecek ve bu dönemde, 1923-1931 dönemine farkla Türkiye'ye başka bir görünüm hakim olacaktır .[304]

CHF 3.Kongresi, 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır.Genel Başkan M.Kemal Atatürk'ün, Sivas Kongresinin önemini vurgulayan kısa bir konuşmasından sonra, İsmet İnönü 'Umumi Riyasetin Beyannamesi'ni okumuştur. Bu beyanname yakın geçmişteki olayları değerlendirmeleri yansıtması açısından önemlidir. Bu beyannamede şöyle denmektedir: Dahili siyasette fırkamız geçen dört sene zarfından cumhuriyetçi ve halkçı zihniyetini ciddiyetle ve sebatla takip etmiştir... İrticai ve umumi büyük hadiseler karşısında konulmuş olan Takrir-i Sükun kanunu 1927 senesinde el'an mer'iyette idi. Dört senelik cumhuriyetin, büyük inkılabatın masuniyetini fevkalade kanunlara muhtaç olmaksızın temin edebileceğinde tereddüt edilebilirdi. Fırkamız için bundan daha mühim olan imtihan, fevkalade esbap karşısında alınan istiklal mahkemeleri, Takrir-i Sükun gibi ve idare-i örfiye gibi fevkalade tedbirlerden biliihtiyar vazgeçip geçmeyeceğinin anlaşılması idi... Bu memleketin muasır bir devlet, kudret umranına mazhariyeti için cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi, laik ve inkılapçı bir idarenin yerleşmesinin esas şart karşısında aldığımız tedbirleri, geçmiş politikacılar gibi, bize fırsat veren vesileler değil, ihtiyacın bir an evvel izalesile kaldırılacak muvakkat tedbirler cümlesinden saydık"[305]. Yine bu beyannamede, muhalif bir siyasi parti kurulmasını tasvip etmelerinin, cumhuriyetçi ve halkçı niteliklerinin gereği olduğu belirtilmiş, aynı zamanda muhalif partinin kendini feshinde CHF'nın ve genel başkanının bir müdahalesinin olmadığı ifade edilmiştir[306].

10 Mayıs 1931 tarihli 3.Büyük Kongreye kadar CHF'nın ayrı bir programı olmamış ilk kez bu kongrede bir program kabul edilmiştir. Kongrede kabul edilen program, Methal (giriş) dışında; Esaslar, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Ana vasıfları, iktisat; Maliye; Milli Talim Terbiye; İçtimai hayat ve

---

[304] Tunçay, *a.g.e.*, s.318
[305] CHF 3.Büyük Kongre Zabıtlarından aktaran, Soydan, *a.g.e.*, s.118
[306] Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemi CHP Kurultayları*,s.35

umumi sıhhat; dahili, adli, harici siyaset, memurlar serbest meslek erbabı; vatan müdafaası başlıklarını taşıyan 8 bölümden oluşmaktadır. Methal bölümünde, CHF'nın programına temel olan fikirlerin, inkılabın başlangıcından bugüne kadar ki uygulamalarda görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca Methal bölümünde "Yalnızca birkaç sene için değil, istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır." denerek tek parti yönetiminin ve CHF ideolojisinin netleşmeye başladığı hatta bunun geleceği de kapsayan kalıcı bir ideoloji olduğu belirtilmiştir[307].

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ana vasıflarının ele alındığı ikinci kısmın 1.maddesinde, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı olduğu ifade edilmiştir.Böylece 1927 Kongresinde, Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi ve tanımıyla beliren Laiklik ilkeleriyle beraber, Devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri bu kongrede CHF'nın vasıfları arasına dahil edilmiştir. 2.Maddede ise, "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir" denerek sınıf farklılıkları kabul edilmemekte tersine, halk, iş bölümü açısından çeşitli mesleki gruplara ayrılmış bir topluluk olarak görülmektedir.

CHF'nın 3.Büyük Kongresinde ayrıca yeni bir nizamname de oluşturulmuştur. Umumi Heyet'in hazırladığı Nizamname önemli bir değişiklik yapılmadan kabul edilmiştir[308]. Nizamname, 132 esas, 3 geçici maddeden oluşmaktadır.Nizamnamenin 6.maddesi ile "Fırka henüz siyasi meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerini fırkanın tabii namzedi"saymıştır[309]. Nizamnamenin 7.maddesi üzerinde ise önemli tartışmalar olmuştur. Bu madde, on sekiz yaşını bitiren, halkça fena tanınmamış, milli mücadeleye aleyhtar olmamış her Türk vatandaşının fırkanın bütün umdelerini benimsemesi kaydıyla CHF'na girebileceğini belirtmektedir. Nizamnamenin görüşme bölümünde

---

[307] Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları,Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku,III , İstanbul 1995, s.21*
[308] Dursun, a.g.e., s.36
[309] *Aynı eser*, s.37

Kütahya delegesi Alaaddin Bey söz almış ve CHF'nın 7.madde ile tüm vatandaşlara açık olmasını eleştirmiş, CHF'nın güçlü bir ideoloji ve kadro partisi olması gerektiğini belirterek düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir. "Arkadaşlar, nizamnameyi bu şeklide kabul edecek olursak yani her vatandaşa kapılarımızı açarsak, yani hukuk-u siyasiyesine malik olduktan sonra her vatandaş fırkaya bilakaydü şart girerse bu millet olur, fırka olmaz...arkadaşlar, milletleri yükselten inkılaplar Fransa'da olduğu gibi yalnız aşağıdan yukarı gelen inkılaplar olamaz.öyle inkılaplar vardır ki bazen de yukarıdan aşağıya olur[310].

Bu kongrede ayrıca Türk Ocakları'nın aldığı, kendini fesih ve bütün hakları ve vecibelerinin CHF'na devri kararı okunmuştur[311]. Bununla beraber kongrede, kapatılmış olan Türk Ocakları'nın yerine Halkevlerinin açılması da öngörülmektedir. CHF Nizamnamesinin 75.maddesinde "icap eden yerlerde Halkevleri açmak ve idare etmek" CHF'nın görevleri arasında sayılmıştır[312].

3.1.3.BASININ DENETİM ALTINA ALINMASI

Takrir-i Sükun kanunu ile 1925 yılında muhalif basının sindirilmesi ile 1930 yılına kadar ülkedeki tek parti yönetiminin paralelinde bir basın ortaya çıkmıştır. Halk arasındaki geniş hoşnutsuzluklar siyasi alanda Serbest Fırkayı doğurduğu gibi, basın yayın sahasında da hükümet icraatlarına muhalefet eden basının ortaya çıkmasına yol açmıştır[313]. Serbest Fırkanın kuruluşuyla ortaya çıkan özgürlük havası basına da yansımış, Yarın ve Son Posta gibi gazeteler hükümeti ciddi anlamda eleştirmeye başlamıştır. Ancak Serbest Fırkanın kapatılması ve ardından ortaya çıkan Menemen olayı üzerine hükümetin basına karşı olan tutumu değişmeye başlamıştır. Yarın gazetesinden Arif Oruç, Süleyman Tevfik, İzmir Valisini suçlayan bir yazıdan dolayı 7 ay hapis cezası almıştır. Hükümetin bu gibi yaptırımlara başlaması gazetelerde de eleştirileri

---

[310] *Aynı eser*.,s.40-41
[311] *Aynı eser*., s.37
[312] *Aynı eser*.,s.44
[313] Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım,* İstanbul 2000, s. 168

artırmıştır[314].

Bununla beraber hükümet gazeteleri ile muhalefet gazeteleri arasındaki tartışmalar bu dönemde daha da şiddetlenmiş ve muhalif gazeteciler hainlikle suçlanmaya başlamıştır[315]. Falih Rıfkı Atay Haziran 1931 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki yazısında "Hiç şüphe etmeyiniz: Bütün bu muhalif gazeteciler, hepsi bir kelime ile, alçaktırlar. Balkanlardan Amerikanın öbür ucuna kadar böyle mahluklar, casus ve baba katili gibi, en iğrenç mücrimlerle bir sıraya konur ve şahsi hürriyetleri bile kendi ellerine teslim edilemez: Biz ise gazete denilen müesseseyi teslim etmişiz." diyerek hükümete karşı yapılan muhalefeti en ağır şekilde itham etmiş ve yazısını şöyle sürdürmüştür: "Hepsini görüyoruz: sinsi resimli yazıların içini, satırlarınızın altını ve alçak ruhlarınızı, ta sonuna kadar, hepsini görüyoruz"[316]. Atay'ın bu yazısı iktidar yanlısı gazetelerin muhalif gazetelere ve gazetecilere bakışını da göstermektedir.

Menemen olayının bastırılmasından sonra, İsmet İnönü 1 Ocak 1931 tarihinde meclisteki oturumda, bu olayı isyancıların devlet ve hükümet işlerinde gördükleri zayıflığa bağlamış ve gerekli görüldüğü takdirde bir takım yasal düzenlemeler yapılabileceğini belirtmiştir. İnönü bu konuşmasında şöyle demektedir: "Bu noktai nazardan hükümet neşriyat hususunda derhal alınacak bir tedbir düşünmedi. ..Bilhassa ümit ediyoruz ki, namus ticareti, şantaj ve devlet otoritelerini kast eden neşriyat ve hava adli tatbikatla vatandaşlara hangi hudutlar dahilinde hareket etmek lazım geldiğini fiili ve amel olarak öğretmemiz olacaktır. Adli tatbikat bunu öğretmekte ne kadar muvaffak olursa içtimai nizamın ahengini o kadar çok muhafaza etmiş oluruz"[317].

İsmet İnönü'nün Meclisteki bu konuşması, basın ile ilgili bir düzenlemenin olacağını belli etmekteydi. 1931 kongresiyle beraber ülke yönetimini tek partili bir şeklide tekrar ele alan CHF, SCF'nın kapanmasından

---

[314] Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul 1983, s.68
[315] M.Asım Us, *Vakit* 14 Temmuz 1931
[316] F.Rıfkı Atay, *Eski Saat*, İstanbul 1933, s.567-569
[317] Ayın Tarihi, (82-83)1931,s.6892-6899

sonra da devam eden basının muhalefetine tahammül edememiştir. Bu çerçevede basının da yeni rejime uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu.[318] CHF'nın basına karşı bu bakış açısı 5 Temmuz 1931 tarihli Meclis toplantısına yansımış ve bazı gazetelerin izlediği politikalara ilişkin bilgi almaya yönelik bir soru önergesi verilmiştir[319]. Önergeyi verenlerden biri Aksaray Milletvekili Süreyya Bey; basındaki bazı yazılardan örnekler vererek "Bunun basın özgürlüğü değil; milleti bozguna uğratmaya uğraşan alçakça bir düşmanlık, devrimlere ve cumhuriyete hainlik meselesi" olduğunu belirterek "bu zehirli havadan ammenin vicdanı pek mustariptir. Bineanaleyh TBMM'nin vaziyeti mütalaa ile bu hususta karar vermesini elzem görüyoruz." diyerek sözlerini sürdürmüş ve basına karşı birtakım önlemler alınması gerektiğini ifade etmiştir[320].

Edirne Milletvekili Şeref Bey de "Benim, basın özgürlüğünü kötüye kullanan üç beş maskarayı düşündüğüm yok. Bize bir devrim basını lazımdır, onu düşünüyorum. Çünkü devrim henüz görevini tamamlamamıştır."[321] diyerek basının rejime uydurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ondan fazla milletvekilinin görüş bildirdiği bu oturumun sonunda İsmet İnönü söz alarak, eksik olanın yıldırıcı bir basın kanunu olduğunu söylemiş ve " Basın özgürlüğünü sağlayan ve kötüye kullananların zararlarını elden geldiğince önleyen iyi bir kanun yapmalıyız" diyerek hazırlanmış olan Matbuat Kanununu meclise sunmuştur[322].

Bu şekilde basın özgürlüğünü büyük ölçüde sınırlayan ve gerektiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile gazete ve mecmuaları kapatabilecek Matbuat Kanunu 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilmiş, 8 Ağustos'ta da yürürlüğe girmiştir[323]. CHF'nın istediği basın tipini ise İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1934 yılında Matbuat Almanağı'nda çıkan şu yazısı ortaya koymaktadır: "..Matbuat yaşadığı muhitin siyasi rejimine intibak eder. Her rejim kendisine muvafık bir vatandaş tipi aradığı gibi bir matbuat tipi de arar. Esaslı inkılap yapan memleketlerde,

---

[318] Mahmut Goloğlu, *Tek partili Cumhuriyet*, s.21
[319] *Aynı eser*,s.22
[320] *Aynı eser*,s.22
[321] *Aynı eser*,s.26
[322] Goloğlu, *a.g.e.*, s. 28-29
[323] Yetkin, *Tek Parti Yönetimi* , s.69

gazetelerini de inkılabın yürüyüşüne ve ahengine uydurmayı inkılabın yerleşmesinin, bütünleşmesinin bir zarureti addediyorlar. Gazeteler de bu ahenge uymayı bir milli vazife sayıyorlar. Dahili ve harici siyasetle inkılap ülküsünü elbirliği ile ilerletmeğe çalışan veyahut o gayeye imale edilen matbuatın son misalleri Rusya'da, İtalya'da ve çok yakın zamanda Almanya'da görülmektedir"[324].

3.1.4.ÜNİVERSİTE REFORMU

1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu CHF iktidarınca bilimsel ve teknik açıdan ele alınmakla birlikte, aynı zamanda Türk inkılabının ilkelerini savunacak ve onu güçlendirecek bir üniversite oluşturmak için yapılmıştır[325]. Darülfünun'un, yapılan inkılaplara kayıtsız kalması cumhuriyetin ilanından itibaren sürekli bir eleştiri konusu olmuştur[326]. Darülfünun'a karşı ve onun anlayışına ilk karşı çıkış aslında 1925'te Mustafa Kemal Atatürk tarafından Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında şöyle ortaya konmuştur."..Hatta Cumhuriyet ilan olunduktan sonra vukua gelen feci hadiseyi de enzar-ı intibahımız önünde canlandırmak isterim. En büyük mamuremizin bu memlekette belki Avrupa'da tahsil etmiş yüksek mütehassıslarından mürekkep Baro heyeti, alenen hilafetçi olduğunu ilan eden ve ilan etmekte iftihar duyan birisini seçip kendisine reis intihap eylemiştir. Bu hadise köhne hukuk erbabının cumhuriyet zihniyetine karşı deruni ve hakiki olan vaziyet ve temayülünü ifadeye kafi değil midir ? Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski esasat-ı hukukiyeyi temelinden kal'etmek teşebbüsündeyiz. Ve yeni esasat-ı hukukiye ile elifbasından tahsile başlıyacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müesesatı açıyoruz... (talebeler) sizler cumhuriyet devrinin hakiki ulema-yı hukuku olacaksınız[327].

---

[324] *Şükrü Kaya: Sözleri ve Yazıları*, 1927-1937; Derleyen: Ekrem Ergüven, İstanbul 1937,s.305-309
[325] Yetkin, *a.g.e.*, s.72
[326] Darülfünuna yönelik eleştiriler için bkz.Ali Arslan, *Darülfünundan Üniversiteye*,İstanbul 1995,s.193-212
[327] "Ankara Hukuk Fakültesinin Açılışı", 5.11.1925 , *ASD II,* s.251-252,

Darülfünunun inkılap siyasetine karşı alakasızlığı 1933 yılına kadar devam etmiştir. Darülfünuna karşı yapılan en büyük tenkitler de bu açıdan yapılmıştır. Dönemin gazete ve dergilerinde Darülfünunun inkılaba ayak uyduramadığı yolunda sıkça eleştiriler söz konusu olmuştur.

Burhan Asaf, Kadro dergisinde, Darülfünunun inkılaplar karşısında sessiz duruşunu eleştirmekte, çözümün Darülfünunun ıslahı değil kaldırılarak yerine yeni bir üniversite kurulması olduğunu şu şekilde belirtmektedir. "Darülfünun hocaları, Ankara'nın yarattığı hareketlerin, sözle olsun, peşi sıra gelmekte hususi bir hareketsizlik göstermiştir... Arkada kalan bir Darülfünun vardır. Ona yeni bir isim değil yeni bir cisim ve yeni bir ruh vermek gerekmektedir"[328].

Şevket Süreyya Aydemir de "...bizim Darülfünun kürsüleri, Türk inkılabının bu güne kadar bütün cemiyet ilimleri sahasında, inkılabın kuruluş ve yaratış davalarını işliyen, reel olan, orijinal olan bir tek eser bir tek broşür hatta bir tek sahife vermemiştir."diyerek Darülfünunun inkılap karşısındaki kayıtsızlığını eleştirmektedir. Aynı yazısında, Rusya ve İtalya'daki Darülfünunların bu ülkelerin yeniden kurulmalarında sarf ettikleri enerjiyi örnek vererek bunların hiç birisinin Türk Darülfünununundan göremediklerini ifade etmektedir[329].

Darülfünunun Türk İnkılabı karşısındaki bu sessiz duruşu siyasal iktidarı üniversitede bir reform yapmaya yöneltmiş ve bu çerçevede 1932 yılında çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle 1932 yılında İsviçreli Prof.Albert Malche Türkiye'ye davet edilerek Darülfünundaki aksaklıkları tespit etmek için görevlendirilmiştir. Malche yaptığı çalışmalar sonucunda Darülfünunun içinde bulunduğu durumu ve bunların nasıl giderileceğine dair bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, Malche; fakülteler arasında işbirliği olmadığını, üniversitede

---

[328] Burhan Asaf, "Arkada Kalan Darülfünun" *Kadro,* sayı.8, 1 Ağustos 1932, s.47-48

[329] Ş.Süreyya Aydemir, "Darülfünunun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı" *Kadro*, sayı.14, Şubat 1933, s.8-10

araştırma yapılmadığı, Darülfünun hocaları arasında çekişme olduğu gibi birçok konuya değinmiştir[330].

Bu rapor da dikkate alınarak, 1932 yılında Dr.Reşit Galip Milli Eğitim Bakanlığına getirilmiş ve Üniversite reformu görevi kendisine verilmiştir. Dr.Reşit Galip'in de Darülfünun ile ilgili görüşleri açıktır. Darülfünunun ıslaha müsait olmadığını, kaldırılarak yerine yenisinin kurulması gerektiğini düşünmekte ve şöyle demektedir: "1923'ten 1932'ye kadar geçen 9 yıl zarfında, Türkiye'nin bütün münevverleri gözlerini Darülfünuna diktiler, her sahada inkılaplar geçiren yeni Türkiye'de Darülfünunun memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekamül göstermesini beklediler. Memleketin hiçbir meselesi Darülfünun işi kadar alaka uyandırmadı lakin, bütün alakalara,bütün tenkitlere rağmen İstanbul Darülfünun'u Türk münevverliğinin kendisinden iştiyak ve ihtirasla beklediği salaha, inkişaf ve terakkiye eremedi...Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılaplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı. İktisadi sahada esaslı hareketler oldu, Darülfünun bunlardan habersiz göründü yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti, Harf inkılabı oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç tınmadı yeni bir tarih telakkisi , milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı, Darülfünunda buna bir alaka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lazım geldi. İstanbul Darülfünunu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vüstai bir tereddüt içinde harici alemden elini ayağını çekmişti"[331].

Darülfünundan ümidini kesmiş olan siyasi iktidar Mayıs 1933'te çıkardığı bir yasa ile Darülfünunu kapatmış ve Maarif Vekaletini 'İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirmiştir[332]. 1933 yılında yapılan üniversite reformuyla, üniversitenin özerkliği kaldırılmış ve üniversite Milli Eğitim

---

[330] Bkz.Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi , (1453-1993)* , İstanbul 1996
[331] Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*,İstanbul ,1943, s.34
[332] Saray, *a.g.e.*,s. 81, Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona merbut bilumum müesseseler kadro ve teşkilatlariyle beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgadır. Madde 2 – Maarif vekilliği 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da " İstanbul Üniversitesi" adlı yeni bir Darülfünun tesis ve teşkiline memurdur.

Bakanlığına bağlanmıştır. Darülfünun hocaları geniş ölçüde tasfiye edilmiş ve 151 öğretim üyesinden yalnız 59'u yeni üniversiteye alınmıştır[333].

Üniversite reformunun yapılmasından sonra Burhan Asaf'ın yaptığı değerlendirme dönemin tek parti yönetimi fikri ile örtüşmektedir. Burhan Asaf üniversite reformu ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Liberalizmin iflasını resmen tescil eden memleketlerde, Darülfünunlara müdahale, bütün diğer memleketler kadar tabii görülmüştür.Bugün Rusya, İtalya ve Almanya'da Darülfünunların Liberal devirlerdeki istiklalleri kalmadığı gibi ilimdeki hareket noktaları da liberal görüşler teşkil etmiyor...Türkiye nev'i şahsına mahsus bir inkılap yapmış olduğu iddiasındadır. Cihanın, beynelmilel ölçülere göre değil de memleketlere göre idare edildiği şu zamanlarda, böyle bir iddia hakikatte eşyaya uygundur. Nev'i şahsına mahsus bir inkılabın elbette ki muayyen bir hayatı telakki tarzı olacaktır. İnkılabın gayesi zaten, bu telakkiyi hudutlar dahilinde tam bir zafer ve istikrara götürürken onun hudut aşırı masuniyetini emniyet altına almaktır. Bu inkılabın her sahaya şamil prensipleri olmak lazım geldiği gibi, her sahaya şamil prensipleri olmak lazım geldiği gibi, her sahaya ait ilmi ihtiyaçları olsa gerektir. İşte, hem bu prensipleri izah hem de bu ihtiyaçları en seri ve mükemmel bir surette tatmin etmek yeni İstanbul Üniversitesi'nin esas vazifesidir"[334].

1933 yılında yapılan üniversite reformu ile tek parti yönetimi kendine bağlı, inkılapları ve ilkeleri savunacak bir üniversiteye kavuşmuştur.[335]

---

[333] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* , İstanbul 2001, s.326
[334] Burhan Asaf, "Üniversitenin Manası", *Kadro,* sayı.20, Ağustos 1933,s.27-28
[335] Yetkin, *Tek Parti Yönetimi*, s.77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1.TEK PARTİ İDEOLOJİSİNİN OLUŞUMU

4.1.1.DEVLETÇİLİK

1923 yılında İzmir'de toplanan iktisat kongresinden 1930'lu yıllara kadar uygulanan liberal ekonomik modelin istenilen başarıyı sağlayamamış olması[336] bununla beraber 1929 yılında başlayan Dünya ekonomik bunalımının kalkınma çabası içerisinde olan Türkiye'yi oldukça olumsuz etkilemesi ekonomiye devlet müdahalesini artırmış ve yeni ekonomik arayışları gündeme getirmiştir[337].

1930 yılında Serbest Fırkanın da kurulmasının önemli nedenleri arasında yer alan ekonomik problemler,[338] M.Kemal Atatürk'ün Serbest Fırkanın kapatılmasından sonra yaptığı gezide de en büyük problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede çıkan devletçilik fikri, 1931 yılında CHF'nın esasları arasında şu şekilde yer almıştır: "Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde – bilhassa iktisadi sahada – devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır"[339].

Hızlı bir kalkınma için gerekli görülen devletçilik ilkesinin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu, ferdi mesainin ve devleti fiilen alakadar eden esasların sınırlarının neler olduğu noktasında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu ilke çok geniş bir yelpazede ele alınmış ve farklı yorumlar yapılmıştır.[340] Örneğin, Tekeli ve İlkin'in de belirttiği gibi, İsmet İnönü ve CHF bürokratlarının devletçilik anlayışı, liberalist devletçilik yorumunda olduğu gibi geçici bir süre için razı olunan bir geçici çözüm değil, devlet işletmeciliği şeklinde ve sürekli bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[336]A.Hamdi Başar, *Türkiye Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi ,Kalkınmamızda Sistem Mülahazaları (Tebliğler)* s.28, Akdeniz Matbaası, Eskişehir 1960
[337] Korkut Boratav, "Türkiye'de Devletçilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, sayı 8, s.414
[338] İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*,Ankara 1983, s.154
[339] Tunaya,*Siyasi Partiler,s.571*
[340] Tekeli,İ, Selim,İ, *a.g.e.*, s.80

Şimdi Devletçilik ilkesi üzerindeki yorumları ele alalım.

M.Kemal Atatürk'ün çeşitli platformlarda iktisadi sistem ile ilgili söylediği bir çok söz olmakla birlikte, Atatürk'ün devletçilik anlayışı ile ilgili en önemli bilgiler, Afet İnan'ın Atatürk'ten Yazdıklarım eserinde ve 1936 yılında İzmir Fuarında Celal Bayar'a yaptırdığı açıklama bulunmaktadır. İzmir Fuarında Celal Bayar, Devletçilik ilkesini şu şekilde açıklamaktadır: "Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19.Asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin kendi ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizde manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerin esas tutmakla, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline alması. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri kendi teşebbüsleriyle yapılmış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa zamanda yapmıya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol liberalizmden başka bir sistemdir"[341].

Devletçilik ilkesinin M.Kemal Atatürk tarafından yaptırılan bu izahı genel olarak dönemin devletçilik anlayışını yansıtmaktadır. 1930'ların devletçiliği bu şekilde temellendirilirken, M.Kemal Atatürk ve CHF çevresi çeşitli ideolojik öğelere de başvurmuşlardır. Bunlardan en önemlisi, devletçiliğin, liberalizmden, sosyalizmden de farklı olduğu yolunda 'biz bize benzeriz' fikridir. Atatürk'ün, Türkiye'nin siyasi rejimini açıklamakta kullandığı bu cümle, halkçılık ilkesinden sonra devletçiliğin de temellendirilmesinde kullanılmıştır[342].

Atatürk'ün, devletçilik ilkesi ile ilgili diğer önemli görüşlerini ise, Afet İnanın 'Atatürk'ten yazdıklarım' eserinde görmekteyiz[343]. Devletin görevlerini, ülke içinde asayişi ve adaleti tesis etmek, vatandaşın hak ve özgürlüklerini

---

[341] Bu açıklama, Atatürk tarafından Devletçilik ilkesinin net bir şekilde açıklığa kavuşması için yaptırılmıştır. Metin, M.Kemal Atatürk tarafından yazdırılmış ve kendisi tarafından incelenmiştir. Cemal Kutay, *Celal Bayar'ın Yazmadığı Yazamadığı Üç Devirden Hakikatler*,İstanbul 1982, s.128-130

[342] Levent Köker, *Modernleşme,Kemalizm ve Demokrasi*,İstanbul 2004, s.184

[343] Afet İnan, *Atatürk'ten Yazdıklarım*, s.59-67

korumak, hariçte ise diğer milletlerle ilişki kurmak ve içeride güçlü bir savunma kurarak milletin istiklalini sağlamak olarak gören "ferdiyetçi" görüşle; milletin umumi ve müşterek menfaatlerinin tümünün devlet tarafından yapılmasını savunan devletçi görüşleri belirten Atatürk devamla şöyle demektedir: "Görülüyor ki, iktisadi ve bazı içtimai işler, bir taraftan fertlerin menfaatleri ile alakalıdır. Bunun içindir ki ferdiyetçiler bu işlere devletin karışmasını şahsi hürriyete tecavüz gibi görürler. Fakat bu işler içinde, dolayisiyle bütün milletin müşterek menfaatine temas ve taallük eden noktalar da vardır. Bu sebepten, devletçilerin haklı oldukları kabul etmek muvafık olur."

Devletçilik ile liberalizmi bu şekilde kıyaslayan Atatürk, aynı zamanda devlet ile ferdin de karşılıklı faaliyet alanlarını ayırmak gerektiğini şu şekilde belirtmektedir: "Prensip olarak ,devlet ferdin yerine kaim olmamalıdır. Fakat ferdin inkişafı için umumi şartları göz önünde bulundurmalıdır. Bir de, ferdin şahsi faaliyeti, iktisadi terakkinin esas menbaı olarak kalmalıdır. Fertlerin inkişafına mani olmamak, onların her noktai nazardan olduğu gibi, bilhassa iktisadi sahadaki hürriyet ve teşebbüsleri önünde devlet kendi faaliyetiyle bir mani vücuda getirmemek demokrasi prensiplerinin en mühim esasıdır. O halde diyebiliriz ki, ferdiyet inkişafının, mani karşısında kalmaya başladığı nokta devlet faaliyetlerinin hududunu teşkil eder." Atatürk'ün bu şekilde açıkladığı devletçilik ilkesinin CHF içinde ve dışında farklı şekillerde yorumlandığını ve tartışıldığını görmekteyiz. Bu tartışma genel olarak, devletçilik ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan devlet işletmelerinin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu noktasında cereyan etmiştir.

Devletin iktisadi alanda başladığı devlet işletmeciliğini kalıcı olmayan bir çözüm olarak görenler; ülkede yeterli sermayenin olmayışı ve bu nedenle de hızlı bir sanayileşme için devletin önderlik yapması gerektiğini savunmaktaydılar. "Kişilerin yapamadığını devlet yapar" diye formüle edilen bu geçici çözüm aynı zamanda, özel teşebbüsü teşvik ve himaye edici bir özelliğe

sahiptir. Bu görüşe sahip olanlar genel olarak, İş Bankası çevresi ve CHF içerisindeki Celal Bayar'dır[344].

Celal Bayar ve İş Bankası çevresinden farklı olarak çağdaş Batı modeline uygun "bir refah devleti" modelini savunan Ahmet Ağaoğlu da[345] ; devletin, ferdin yetişemediği alanlarda, iktisadi alana müdahale etmesi gerektiğini belirttikten sonra "Kemalist devletin birinci hedefi, ferdi himaye ve teşvik ve ferdin inkişafı ve yükselmesini temin etmektir" demektedir[346]. Devletin iktisadi hayatta müteşebbis rolünü sürekli ve kalıcı olarak gören yaklaşım ise İsmet İnönü ve çevresi, Kadrocular ve Ahmet Hamdi Başar tarafından savunulmaktadır.

İsmet İnönü, Kadro dergisine yazdığı "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" makalesinde; Devletçilik anlayışını şu şekilde belirtmektedir: "İktisatta devletçilik siyaseti bana her şeyden evvel bir müdafaa vasıtası olarak lüzumunu gösterdi. Asırların ihmalini telafi edecek haksız tahripleri imar edecek yeni zamanın çetin şartlarına mukavemet edecek sağlam bir devlet bünyesi kurabilmek için her şeyden evvel devleti iktisatta yıpratacak amillerden kurtarmak lazım geliyordu. Demek ki iktisatta devletçiliği biz inkişaf yolu takip etmek için bir müdafaa vasıtası ve bu sebeple bir azimet noktası, bir temel addetmeye mecbur bulunuyorduk"[347]. İnönü, bu ifadelerinden de görülebileceği gibi, devletçiliğe sadece tarihi koşulların zorladığı bir savunma anlayışı ile yaklaşmıyor, aksine olumlu bir işlev yükleyerek ".. yalnız müdafaa gibi muhafazakar bir noktai nazardan değil, ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika içinde müspet ve en müessir" bir kalkınma yolu olarak görmektedir.[348] Bununla beraber, İnönü devamla "devlet ancak ferdin yapamayacağı şeyleri yapmağa çalışmalıdır nazariyesi basiretle mütalaa olunmalıdır. Bir defa efradın yapabileceği bir şeyi devletin bahusus bizim devletimizin yapmaması şayanı arzudan da fazla bir şey, lazım bir şeydir. ...maahaza, benim kanaatimce, bir işin efrada veya devlete ait olması, o işin talep ettiği vesaitle ölçülemez.Meselenin bütün memlekete alakası

---

[344] İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara 1982,s.97-102
[345] Köker, *a.g.e.*, s.191
[346] Ahmet Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, İstanbul 1933, s.75-76
[347] İsmet İnönü, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*,Teşrinevvel 1933, sayı.22, s.4
[348] Tekeli,İlkin, *Uygulamaya Geçerken..,* s.104

veya hususi menfaatlere terk edilebilmesi ihtimalidir ki, bu hususta karar vermeğe esas olacaktır." diyerek "ferdin yapamadığını devlet yapar" düşüncesinin yetersiz bir anlayış olduğunu savunmaktadır[349].

İsmet İnönü ve çevresinin devletçilik ilkesini yorumlayışlarını gösteren bir diğer açıklama Recep Peker'in 1931 yılında "CHF programının izahı için verdiği konferanstır. Recep Peker, devlet müteşebbisliğinin dünyadaki hızlı gelişmeyle paralel olarak artan ihtiyaçların doğurduğu önemli bir sonuç olarak görmektedir. Fertlerin faaliyetlerinin yanında devlet faaliyetlerinin olması gerektiğini bu görüşün karşısında olan liberal politikaların dünyanın her tarafında yok olduğunu ve tarih kitaplarında yerini aldığını belirterek, Türk devletçiliğinin buhran dolayısıyla ortaya çıkan geçici bir çözüm olmadığını bunun kalıcı bir sistem olduğun ifade etmektedir[350]. Devletçilik ilkesini salt bir iktisadi kalkınma stratejisi olarak değil de bununla beraber içtimai ve siyasal örgütlenme biçimi olarak ele alan Kadrocu görüş ise, 1931 yılında Şevket Süreyya Aydemir tarafından ortaya atılmış, 1932 yılında "İnkılap ve Kadro" kitabı ile bir bütün olarak işlenmiş, 1932-1934 yılları arasında da Kadro dergisinde, Ş.S.Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge ve Şevki Yazman tarafından geliştirilmiştir[351].

Kadrocu görüşün devletçilik anlayışı birkaç noktada şu şekilde ifade edilebilir.

- Dünyanın yaşamakta olduğu buhranın klasik bir buhran olmadığını, dünyada derin bir yapı değişiminin başladığını, liberal sistemin, yerini devletin her alanda etkin olduğu bir iktisadi yapıya bıraktığını, Türk milli kurtuluş hareketinin de bir hareket olduğunu tespit ederek iktisadi alanın devlet tarafından planlı bir şekilde doldurulması gerektiğini savunmuşlardır[352].

---

[349] İnönü, *a.g.m.*, s.6
[350] CHF Programının İzahı, aktaran, İlhan Tekeli, Selim İlkin, a.g.e.,s.103
[351] Kadrocuların görüşleri bir sonraki kısımda ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.
[352] Ş.Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro*,İstanbul 2003, s.58-60

- Kadrocuların devletçilik anlayışı "ferdiyetçiliğin sadece iktisat alanında değil, tüm toplum hayatında yadsınmasını" öngörür. [353] Milli kurtuluş hareketi ve bu hareketin ifadesi olan devlet, milli vahdetin tahakkukunda kullandığı vasıtalar bakımından normatisttir. Milli vahdet içinde fertlerin içtimai ve iktisadi hareketlerini milli menfaatler namına bir takım normlar, kaideler ve ölçülerle bağlar"[354].

- Kadrocular, devletçilik ilkesini, sınıfsız,imtiyazsız bir toplumun oluşturulması amacıyla savunmaktadırlar. Devletin egemen olduğu bir idari ve iktisadi yapıda sınıf tezatlarının da ortaya çıkışı engellenecektir[355].

Dönem içerisinde "sürekli bir devlet işletmeciliğini" savunan diğer bir görüş ise Ahmet Hamdi Başar'ın "iktisadi devletçilik" görüşüdür.

Başar'ın devletçilik görüşü bazı noktalarda Kadrocularla benzerlik gösterse de onun, iktisadi devletçiliği kadrocuların ideolojik devletçiliğinin ulaşmak istediği toplumsal düzenden farklıdır. Kadrocularda devletçilik ulaşılacak bir hedef iken Başar'da iktisadi devletçilik bir süre sonra ortadan kalkacaktır. Devlete verilen iktisadi işler geçici süre için geçerli olacaktır[356]. Ahmet Hamdi Başar, iktisadi devletçilik hakkındaki somut önerilerini daha sonraki yıllarda şu şekilde özetlemektedir."..iktisadi meslek mümessillerinden ve ihtisas adamlarından müteşekkil bir ikinci meclisin, seçim yoluyla teşkil edilmesi, iktisadi mevzulara ait plan, kanun ve bütçenin evvela bu mecliste görüşülmesi, işletme işlerinde mümkün olduğu nisbetle devletin yardımıyla hususi teşebbüslere terki"[357].

---

[353] İlhan Tekeli, Selim İlkin, *a.g.e.*, s.84-85
[354] İsmail Hüsrev, " Milli Kurtuluş Devletçiliği, *Kadro,* sayı:19, Temmuz 1933, s.30
[355] Aydemir, *a.g.e.*,s.175-178
[356] İlhan Tekeli, Selim İlkin, *a.g.e.*, s.89
[357] Ahmet Hamdi Başar, *Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz- En Büyük Milli Davamız Üzerine Bir Tahlil,* İstanbul 1959, s.10

4.1.2.HALKÇILIK

Halkçılık, halkın kendi kendini yönetmesi, kanun önünde eşit olması anlamına gelirken, aynı zamanda Atatürkçü düşüncenin "çağdaş medeniyet seviyesine" çıkma yolundaki tüm çabalarının da temelini oluşturmaktadır[358]. Bununla beraber, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve 1930'lu yıllarda halkçılık ilkesi birbirinden farklı bir seyir izlemiştir. Kurtuluş savaşı yıllarında ve cumhuriyetin ilk yıllarında "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" prensibiyle ortaya çıkan halkçılık anlayışı, siyasal ve demokratik bir içeriğe sahip olmuştur[359]. M.Kemal Atatürk bu dönemde halk ve halk hakimiyeti kavramları üzerinde sıklıkla durmaktadır. "Zannederim bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi milletin temayülat-ı umumiyesini ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir. Efendiler, bir memur sınıfı yaratmak için çalışmayalım... idareyi halka teslim etmek için çalışalım. O zaman bütün müşkülatın bertaraf olacağına bendeniz kaniim"[360]. Atatürk bu ifadeleriyle halkçılığı, halkın yönetimi ele alması olarak ifade etmiştir. Halkçılık kavramının içeriği CHF'nın kuruluş fikrinin ortaya atıldığı dönemde daha da belirginleşmeye başlayacaktır. Halk Fırkası'nı kurma düşüncesini Ankara gazetecileriyle yaptığı toplantıda açıklayan Atatürk; kuracağı partinin "halkçılık esası üzerine" olacağını belirtmiştir[361]. Halk kavramını, yalnızca bir sınıfı değil, tüm milleti kapsayacak şekilde ifade eden Atatürk bu kavramı daha sonra şu şekilde açıklamıştır: ...memaliki sairede fırkalar behemal iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasi bir fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadiyle bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir.Güya bizim memleketlerde ayrı ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içine bir kısım değil bütün millet dahildir[362]. Atatürk'ün

---

[358] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,* "Halkçılık", Cezmi Eraslan ve diğerleri, s.280
[359] Köker, *a.g.e.*,s.137
[360] "12 Temmuz 1920 Tarihli Meclis Konuşması", ASD *I*, s.179
[361] "Halk Fırkasını Kurmak Hakkındaki Kararını Açıklaması", 6.12.1922, ASD *II* ,s.51
[362] "Balıkesir'de Halkla Konuşma" , 7.2.1923, ASD *II,* s.101

ifadesinde de görüleceği gibi halkçılık kavramı, siyasi içeriğini yanında, sınıfsızlık temelinde ifade edilmiştir.Bu tanımlama tek parti döneminin ve tek parti dönemi halkçılık anlayışının da temelini oluşturacaktır.

Tek parti dönemi halkçılığının siyasi boyutu ise, yine cumhuriyetçilik ilkesiyle ve ulusal egemenlik kavramlarıyla ifade edilmiştir. Ancak, TPCF ve daha sonra SCF deneyimleri, ulusal egemenliğin çok partili siyasal rejim içinde kullanılmasının, inkılapları tehlikeye düşüreceği inancını ortaya çıkarmıştır. Böylece tek parti dönemi halkçılığı, çoğulcu bir siyasal rejime izin vermeyecek bir tarzda formüle edilmiştir[363]. Bununla beraber, SCF'nın kendini feshinden sonra, tek parti döneminin başlangıcında önemli bir adım olan 1931 kongresinde Kütahya milletvekili, Alaaddin Bey'in fırkaya alınacak üyeler konusundaki şu sözleri tek parti dönemi halkçılığına ışık tutacak niteliktedir. "Evvela nizamnamemizin yedinci maddesi ile siyasi haklara malik her Türk, fırkamızın azası olabilir. Vakıa inkılapçı olmayan ve nihayet bütün emeli mevki-i iktidara gelmekten ibaret olan fırkalarda bu usul çok güzeldir. Fakat fırkamız her şeyden evvel inkılapçı ve inkılabın doğurduğu ideolojiyi, mefkureyi memlekette tatbik etmeye azmetmiş bir fırkadır. Bu ideolojiyi memlekete tatbik etmek gibi mühim bir vazifeyi deruhte etmiştir....şimdi müzakere edeceğimiz nizamnamede takip edilen ruh, espri aşağıdan yukarı gelen bir teşkilattır...Ancak çok tehlikeli olabilir...Arkadaşlar, milletleri yükselten inkılaplar Fransa'da olduğu gibi yalnız aşağıdan yukarıya gelen inkılaplar olamaz. Öyle inkılaplar vardır ki bazen de yukarıdan aşağıya olur"[364].

İlk inkılap tarihi dersleri veren CHF Umumi Katibi Recep Peker'in de buna paralel bir tarzda söylediği şu cümleler dikkat çekicidir; "Türk İnkılabı halktan gelerek otoriterlere karşı yapılmıştır. Fakat İnkılap iktidar mevkiini alınca otoriteden halka doğru devam etmiştir. Bu devam esnasında halkın hakikatlere uzak kalmış tabakalarından mukavemetler ve zorluklar görmüştür"[365].

---

[363] Köker, *a.g.e.*, s145
[364] Dursun, *a.g.e.*,s.40-42
365 Recep Peker, *İlk İnkılap Tarihi Ders Notları*, Haz.Oktay Aslanapa İstanbul 1997, s.213

Tek parti döneminin bu halkçılık anlayışı, halkın siyasal hayata katılımını olumsuz etkilemiş ve halkçılığın siyasi içeriği 1920'lere oranla zayıflamıştır[366]. Bununla beraber Halkçılık ilkesi tek parti döneminde daha çok halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve halka inme; ayrıca sınıfsızlık temelinde iktisadi ve sosyal alanda ön plana çıkmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, Cumhuriyetin ve inkılapların halka yeterince ulaştırılamamış olduğunu ortaya çıkarmıştı. Cumhuriyet idaresi de bundan ders çıkararak, inkılapların halka iyi bir şekilde ve doğrudan anlatılması çalışmaları içerisine girmiştir. Halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi için imkanlar zorlanarak okul ve öğretmen sayıları artırılmaya çalışılmış, Halk Hatipleri teşkilatı ve Halkevleriyle toplumunun tüm kesimlerine ulaşılarak inkılap ilkeleri anlatılmaya çalışılmıştır[367].

Halkçılığın bu içeriğinden ayrı olarak, tek parti döneminde Halkçılık ilkesi Atatürk'ün demeçlerinde gördüğümüz "sınıfsızlık" temelinde daha çok iktisadi ve sosyal alanda ön plana çıkmıştır. M.Kemal Atatürk, 1931 yılı milletvekilliği seçimlerinden önce yayınladığı beyannamede tek parti dönemi halkçılığını şu şekilde ifade etmektedir: "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibarı ile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esaslı prensiplerimizdendir. ...Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir"[368].

Tek parti yönetiminin fikri temelini oluşturan bu Halkçılık anlayışı dönemin CHF kadroları ve inkılabın ideolojisini hazırlayanlar tarafından en önemli argüman olacaktır. Bu dönemde sınıf veya sınıf çatışmasının olmadığı yönünde algılanmaya başlanan Halkçılık ilkesini, Recep Peker Darülfünunda verdiği bir konferansta şu şekilde açıklamıştır:"..millet ve milliyet mefhumlarını anlamış vatandaşların kütleleşmesi ancak bu mefhumların halkçılık zihniyeti ile

---

[366] Köker, *a.g.e.*, s. 148
[367] Cezmi Eraslan, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, İstanbul 2003, s.281
[368] Ayın Tarihi (86),1931, s.7560-7561

incelenmesi ve saflaşması sayesinde mümkün olur....CHF tek vatandaşın olduğu kadar çalışma zümrelerinin hususi menfaatlerini de devletin ve memleketin umumi menfaatleri çerçevesi içinde temin olunabileceğine kanidir...biz sınıflaşmayı reddediyor bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa ediyoruz..."[369]. Yine 1932 yılında TBMM'de halkçılığı tanımlarken; "Halkçılık kanunlar önünde Türk vatandaşlarının mutlak ve kati musavatını emreder. Halkçılık Türkiye'de imtiyazlı tabakaların mevcudiyetini reddeder selbeder. Halkçılık sınıf mücadelesini kabul etmiyen bir ifade ve çalışma zümreleri arasında ahenk tesisini takip eder"[370].

Halkçılığın bu şekildeki yorumları inkılabın ideolojisini yapma görevini üstlenenler başka kadrolar tarafından da yapılmaktadır. Kadro dergisinde Vedat Nedim Tör; 'Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti' makalesinde halkçılığın 'sınıflaşmamayı' hedef aldığını belirterek yazısını şöyle demektedir. "Müstakil bir millet kalmak şartı ile, yüksek, verimli gelirli ve aynı zamanda sınıfsız ve tezadsız bir millet olmak ...işte yalnız inkılabımıza has dava budur. Böyle bir dava karşısında bulunan biricik millet Türk milletidir"[371].

Nusret Kemal ise, Halkçılığın her türlü sınıflaşmaya karşı olduğu halde, halkçılığın bir hareket noktası olabilmesi için "sınıflaşma "mecburiyetinin olduğunu belirtmektedir. "..Halkçılık sınıfı inkar eden bir mezhep olmaktan ziyade sınıfları, kendi inkişafiyle kaldırmağa gaye edinmiş bir harekettir... Halkçılık, cemiyetin içinde tahakküm zihniyetinin büyümesine mani olmak ve şayet bu zihniyet büyüyecek olursa onunla mücadele etmek" demektedir[372].

Bununla beraber devletçilik prensibinin de Halkçılık ilkesinin yani sınıfsız bir toplum oluşturma çabasının bir gereği, hatta zorunluluğu olduğu çoğunlukla belirtilen bir husustur. Bu çeşit bir devletçilik, Kadro dergisinde yoğun bir şekilde işlenmiştir. Kadro yazarlarından İsmail Hüsrev, millet içindeki

---

[369] *Cumhuriyet,* 19 Teşrinevvel 1931
[370] *Kurun*, 23 Haziran 1932
[371] Vedat Nedim Tör, "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", *Kadro*, sayı.11, İkinciteşrin 1932, s.19
[372] Nusret Kemal, "İnkılap İdeolojisinde Halkçılık", *Ülkü*, sayı.13, Mart 1934,s.41

,sınıf ve zümre kavgalarının "millet bütünlüğünü" bozan önemli bir sorun olduğunu ve bununda uygulanan devletçilik siyasetiyle aşılabileceğini şu şekilde belirtmektedir: "...bizdeki devletleştirme, sermaye sahiplerine kaşı amele sınıfı namına bir hareket yahut mevcut sanayiinin maliklerinden amele devleti eline geçmesi değildir...Milletin total ifadesi olan devlet, milli istikbalin temelini teşkil eden milli sanayii patron amele zıddiyetinin doğurmadan kendi mülkiyeti ve idaresi altında kuracaktır"[373].

Sınıfsız, tezatsız bir toplum yaratma çabalarının temelinde yer alan Halkçılık ilkesi bu dönemde daha çok iktisadi açıdan ele alınmakla birlikte, siyasi ve kültürel içeriğinin de tek parti idaresini meşrulaştırma amacını taşıdığını görmekteyiz.

Halkçılık kavramını devlet halkçılığı ve cemiyet halkçılığı olarak ikiye ayıran Nusret Kemal, cemiyet halkçılığının sınıflaşmayı önleyici bir boyutu olduğunu, devlet halkçılığının ise "halkın, memleketin umumi idaresini eline alması gayesi" olarak belirtmektedir.Ancak bunun bir amaç olduğunu hiçbir zaman hiçbir yerde oluşmadığını belirten yazar "inkılabın gayesinin bunun önünde olan "engelleri yıkmak ve gayeye giden yolu açmak" olarak ifade etmiştir. Yazısına "Demokrasi inkılapçıları en liberal dinleri kuran peygamberlerin bile olduğu gibi diktatördürler, başlangıçta işi lüzumsuz ve vuzuhsuz münakaşanın çıkmazına sokmamak için fikirleri biraz klişeleştirirler ve arkalarından gelenlerden mutlak bir itaat isterler" diyerek devam eden yazar halkçı bir devletin en önemli görevlerini de şu şekilde açıklamaktadır: "....halkçı bir devletin en büyük vazifesi halkı mümkün olduğu kadar surette kendi kendini idare edecek kültür ve şuur seviyesine vardıracak tedbirler almak. ...şüphe yok ki bir yarım akıllı veya şuuru aykırı tesirler altında aksayan bir adamla şuuru mükemmel ve hür bir adama memleket idaresinde aynı hakkı vermek doğru değildir.Milleti idare hakkı bu ehliyete malik olanlara ve tam olarak verilmek lazımdır... Devlet halkçılığının başka bir vazifesi de kendi kendini idare etme

[373] İsmail Hüsrev, "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro,* sayı:26, Şubat 1934, s.25

seviyesine varıncaya ve bu yolda teşkilatlanıncaya kadar halkın koruyucusu olmaktır[374].

4.1.3.KADROCULAR

Cumhuriyetin ilanından itibaren ülkede yapılan köklü inkılaplara rağmen, bu inkılapların bir ideoloji haline getirilmemiş olması 1932 yılında bir grup aydını[375] harekete geçirmiştir. "İnkılabın İdeolojisini" yapmak ve yorumlamak amacıyla Kadro adında bir dergi çıkarmışlardır[376].

Kadroculara göre, "İnkılap kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün fikri unsurlara malik olmasına... rağmen ...(bu) fikir unsurları inkılaba ideoloji olabilecek bir fikir sistemi içinde derlenip düzenlenmiş değildir[377]. İnkılap hudutları belli bir dünya görüşüne ve bir hedefe dayanmadıkça onun ekseriyet için müphem ve anlaşılmaz kalması tabiiydi. Nitekim biraz dikkat edilince görünüyordu ki Ankara'da bir kısım insanlar, hatta mühim bir ekseriyet için inkılap, kabul edilmiş, fakat izah ve idrak edilmemiş bir şeydi. Hatta onu bir tez, bir şiar olarak kullananların her biri için de onun manası başka başkaydı. Onu yürütmek mevkiinde olanlar arsında bile geniş anlayış farkları vardı"[378]. Bundan dolayı "inkılabımızın fikir ve prensip unsurlarının... işlenmesi, izahı, bugünkü inkılap aydınlarına düşen görevlerin en önemlisidir.[379] Bu hedefle ortaya çıkan kadrocular "Kadro"nun ne olduğunu ve niteliğini de açıklamaktadırlar: (Kadro)...bir inkılap avangardıdır. İnkılabın bütün yönetici fikirleri ,inkılabın mahiyetini gelişme istikametini tayin ve ilan eden prensipler, ancak böyle bir kadronun ideolojisinde ifadesini bulur. Kadro, İnkılabın irade ve menfaatini savunan inkılabı duyan şuurlu ve feragatli bir avangarddır. İnkılap, milletin en

---

[374] Nusret Kemal, "Halkçılık",*Ülkü*,Nisan 1933 , sayı.3,s.186-187
[375] Kadro dergisini çıkaranlar ve sürekli yazarları şunlardır: Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, M.Şevki Yazman, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya, Dr.Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf,İsmail Hüsrev , Marksist düşünce geleneğine sahip kimselerdi. Naci Bostancı, Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri , Ankara 1990 , s.5
[376] Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, s.74,
[377] Aydemir, *a.g.e.*, s.74
[378] Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Ankara 1959, s.468-469
[379] Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, s.74

ileri ve en duygulu unsurlarını toplayan azlık, fakat disiplinli bir kadronun iradesinde temsil olunur"[380].

Kadro, kendini toplum önünde gören ve ona yol gösteren bir " azlık" grubu mahiyetindedir."...Kadro, bir milli kurtuluş hareketinin, bir milli inkılabın kumanda heyetidir. Onun azlık, fakat şuurlu öncüsü ve yöneticisidir. İnkılabın tek ve idealist partisi, onun tek ve idealist lideri etrafında toplanan Kadro'dur...[381]. Kadro kendini bu şekilde tanımlarken, Türkiye'nin bir inkılap içerisinde olduğunu, bunun durmadığını ve daha da derinleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu derinleşme "inkılap bilincinin, inkılap ahlak ve disiplinin yeni kuşakların, geniş köy ve şehir halkının dimağlarına inmesi, yerleşmesi" demektir[382].

Kadrocular, Türk İnkılabının bir takım fikir prensipleri ve dünya ölçüsünde manalı yeni değerler ortaya çıkardığını belirtmekte ve bunları şu şekilde sıralamaktadır[383] :

- Avrupa ülkelerinde, sosyal çekişmeler ve sınıf kavgalarının olduğu bir zamanda Türk inkılabı, milletin, imtiyazsız, sınıfsız bir varlık halinde istiklali sloganını getirmiştir.

- Türk inkılabı, dünyanın, tabi olan ve hükmeden nizamının yerine, her biri kendi içinde siyaseten ve iktisaden birlik, kendi aralarında özgür ve eşit haklı bir milletler düzenini ilan etmiştir.

Bununla beraber Kadrocular, Milli kurtuluş hareketleri içerisinde Türk inkılabının tarihi bir misyonu olduğu belirtmişler. Eğer Türk aydını bunu incelemezse ve sistemleştirmezse bunun bir kayıp olacağını ve bu kaybın yalnızca Türkiye'nin değil tüm insanlığın kaybı olacağını belirtmişlerdir[384].

---

[380] *Aynı eser*,s.226
[381] *Aynı eser*, s 27
[382] *Aynı eser*, s. 74
[383] *Aynı eser*,s.80-81
[384] *Aynı eser*,s.83

Tarihsel materyalizmi, yöntem olarak kullanan Kadrocular, 19.yy'ın çelişkisinin sınıflar arası mücadele olmadığını, kapitalizmin sömürgecilik faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan sömürge ülkeleri ile, sömürgeci ülkeler arasındaki çelişki olduğunun saptamaktadırlar. Bu noktadan hareketle, Kadrocular, Milli kurtuluş hareketlerini başarıyla gerçekleştiren ülkelerin sömürge ülkeleri düzeyine gelebilmeleri için kendi sanayileşme sistemlerini ortaya koymaları gerektiğini, bunun da devlet öncülüğünde olabileceğini savunmuşlardır[385]. "Bu sistem, sömürge ve yarı sömürgelerin zaten yoksun oldukları sanayi ve iş kollarını, bütün milletin gücü ile, halk yararına kurmaktır. Ana sanayi tesislerini, ana işletme kollarını devlet eliyle kurmak, yaratmaktır. Bu çözüm yolu, bizim gibi, diğer memleketlerde de, sanayiin gelişmesinden doğan aşırı sınıf farklılıkların ve sınıf kavgalarını ta baştan önleyecektir[386]. Kadrocular, dünya içerisinde Türk inkılabının yerini bu şekilde tanımlarken, Milli kurtuluş hareketinin temsilcisi Türkiye'nin devletçi politikalarla sınıfsız ve tezatsız bir toplum oluşturacağını vurgulamaktadırlar.

Vedat Nedim Tör bunu şu şekilde vurgulamaktadır: "İleri teknikli bir Türk iktisadiyatı ve sınıfsız ve tezatsız bir Türk milleti ancak devletçi bir iktisat siyasetinin eseri olacaktır.. Bu itibarla Türk milletinin sınıflaşmasına meydan vermeden, ileri teknikli bir iktisada kavuşması demek, aynı zamanda içtimai endişeleri de göz önünde bulunduran bir iktisadi devletçilik demektir.Sınıfsız ve tezatsız bir millet olmak gayemizdir"[387].

Kadrocular, ekonomik konularda devletçi politikaları savunurken, aynı zamanda "Kapitalizmin idari kılıfı" olarak gördükleri demokrasiye de karşı çıkmakta ve siyasi anlamda da katı bir devletçilik politikasını savunmaktadırlar[388]. Kadrocular, demokrasinin özünü, bütün kabiliyetlerin, ahenkli ve muvazeneli bir şekilde gelişmesine imkan veren "makul bir sosyal nizam olarak" tarif etmektedirler. Ancak bunun bir ideal olduğunu ve hiçbir

---

[385] *Aynı eser*,s 36-50
[386] *Aynı eser*, s.48
[387] Vedat Nedim Tör, "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", *Kadro*, İkinciteşrin 1932, sayı 11 s.19
[388] Burhan Asaf, "Rejimler Nasıl, Niçin Değişiyor", *Kadro*, Birincikanun 1932, sayı.12 , s.28

zaman hiçbir yerde kurulamadığını da ilave etmektedirler.Bununla beraber, siyasi demokrasi, 19.yy'ın ekonomik ilişkilerinin bir ifadesidir. Gittikçe artan ve karışık hale gelen iktisadi durum, buhranlarla sonuçlanmış ve bu durum, 19.yy demokrasisini yıkıcı bir mahiyet almıştır. Demokrasi, "böylece, bugünkü iktisat münasebetlerinin toplum şartlarının siyasi nizamı olma vasfını çoktan kaybetmiştir"[389]. Kadroculara göre, klasik demokrasi ve kurumları, Avrupa'ya vereceğini vermiştir. Batı dışındaki memleketlere ise bir şey vaad etmemektedir[390].

Kadrocular, demokrasiye bu sebeplerden karşı çıkarken, Türkiye'nin rejiminin komünist ve faşist rejimlerden farklı olduğunu da vurgulamışlardır. Şevket Süreyya, "Devletin otoritesinin güçlendirilmesi ve ona iktisadi bir kuruculuk ve teşkilatçılık vazifesi(nin) verilmesi faşizm ile karıştırılıyor" demekte ve faşizmin niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır: "Faşizm...emperyalizmdir...millet üstünde millet aleyhine bir mütegallibe nizamıdır...faşizm ne bir inkılaptır. Ne de bir "milli harekettir" bir istibdattır." Türk İnkılabının orijinal olduğunu ve taklit ihtiyacında olmadığını belirten Aydemir, Türk inkılabının kendi prensipleri gibi iktisadi ve siyasi müesseselerini de kendine uygun şekilde ortaya çıkaracağını belirtmektedir[391].

Burhan Asaf Belge de, Kadrodaki yazısında Ettora Rossi'nin; Kemalizm'in, Faşizmin genç bir kopyası olduğu yolundaki yazısını eleştirmekte ve Kemalizm'le Faşizm arasındaki farkları vurgulamaktadır[392]. Burhan Asaf'a göre, Faşizm, Kapitalizmin ortaya çıkardığı sınıf çelişkisini ortadan kaldırma hareketidir. Halbuki Türk Milli Kurtuluş hareketi, "yarı müstemleke olan Osmanlı imparatorluğunun yerine müstakil Türk vatanının bugünkü şartlara göre ikamesidir. Türk milleti inkılabına sınıflaşmamış bir millet bünyesi ile başladığı için sınıflaşmayı reddedecek ve imkansız kılacak tedbirler almaktadır." Ayrıca "Faşizm, sömürgecidir, oysa Kemalizm müstemlekeciliğe karşı bir isyandır."

---

[389] Aydemir, *a.g.e.*,s.144
[390] *Aynı eser*,s. 145
[391] *Aynı eser*,s. 180
[392] Burhan Asaf, "Faşizm ve Milli Kurtuluş Hareketi", *Kadro*, Ağustos 1932, sayı, 8, s.38

Kadrocular, Marksizm'in ise, Avrupa'nın şartları göz önünde tutulduğunda haklı nedenlere dayandığını, ancak sınıf kavgaları üzerine kurulan Marksizm'in milli kurtuluş hareketlerinin geliştiği sömürge ülkeler için çözüm olamayacağı görüşündedirler.Buna karşın, dünyadaki çelişkiyi, sömüren ve sömürülen ülkeler arasındaki çelişki olarak gören, milli kurtuluş hareketleri ile bu çelişkinin sınıf mücadelesi olduğunu ileri süren Marksizm arasında bir ortak nokta vardır. Bu ortak nokta, emperyalizme karşı olma noktasıdır[393].

Kadrocuların, demokrasi, faşizm ve komünizm hakkındaki değerlendirmelerini bu şekilde belirttikten sonra Türkiye için önerdikleri yapıyı da ele alabiliriz. Ş.Süreyya, Milli kurtuluş hareketlerinin getireceği devlet nizamında, "hem millet içinde hem de milletler arasındaki çelişme ve çatışma unsurlarının yer almaması, kendiliğinden ve ilk şart olarak ortaya çıkmıştır. Şu halde milli kurtuluş hareketlerinin devlet anlayışında, ne Fransız ihtilalinden önceki düşünürlerin ideal bir fikir terkibi olan demokratik devlet anlayışından, ne harpten önceki emperyalist entrikalarını maskeleyen liberal devlet nizamından, ne de bu emperyalizmin maskeli bir devamı olan totaliter devlet teşebbüslerinden alacağı bir örnek yoktur." demekte ve Türkiye'nin bunların haricinde milli kurtuluş hareketlerine de örnek olacak 'planlı' bir devlet düzeni bir devletçilik[394] anlayışını benimsemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu devletçilik anlayışı, aynı zamanda sınıflaşmayı da önleyeceği için Batı demokrasisine ve onun partiler rejimine de gerek kalmayacaktır.

Kadro'ya göre, ekonomi unsurlarının tümünü kendinde toplayan ve yön veren devlet, siyasi unsurların da tümünü kendinde toplamalıdır. Bu da ancak tek parti ile olabilir. Parti, ülkenin tümünü temsil eden, kendinde toplayan bir örgüttür. Ayrıca parti, inkılapları uygulamak için de olduğuna göre ikinci bir partiye gerek kalmamaktadır[395]. Kadrocular, tek partili devletçi bir rejimi

---

[393] Bostancı, *a.g.e.*, s.128
[394] Aydemir, *a.g.e.*,s.175-176
[395] Aydemir, *a.g.e.*,s.142-147

savunurken, bu sistem içerisinde "milletin kollektif iradesini temsil eden bir kişi" olarak tanımlanan Şef'in de bu sistem içerisindeki yerini vurgulamışlardır[396].

Kadrocular, inkılabın ideolojisini üç yıl içerisinde iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan yapmaya çalışmışlardır. Ancak "Kadroculârın geliştirdikleri ideoloji, düşünsel açıdan bir tutarlılığa sahip olma noktasında başarılı olarak değerlendirilebilirse de pratikte, iktidar sahiplerini etkileyecek ve dönemin politikalarını belirleyecek düzeyde bir başarı sağlayamamışlardır"[397].

İnkılabın ideolojisini yapmak ve başarısını sağlamak için ortaya çıkan Kadro dergisi iktidarın bazı kesimlerinden sert tepki görmüştür[398]. Dergi 1934 yılında kapatılmış ve derginin sahibi Yakup Kadri Tirana büyükelçi olarak gönderilmiştir[399].

4.1.4.İNKILAP TARİHİ DERSLERİ

Kadrocuların 1932 yılından itibaren oluşturmaya çalıştıkları "inkılabın ideolojisi" Kadro'nun kapatılmasından sonra CHF önderleri tarafından sürdürülmüştür.Bu çerçevede yapılan çalışmalardan biri de üniversitelerde okutulmaya başlanan İnkılap Tarihi dersleridir. 1934 yılından itibaren üniversitelerde zorunlu olarak okutulmaya başlanan 'İnkılap Tarihi' derslerinin amacı şu şekilde açıklamıştır: "İnkılap devrini yaşamış, o devri hazırlamış insanların ruhunda en kuvvetli ileri hareket unsuru olan sıcaklığı ve heyecanı, ulusal çalışma hayatına çıkacak olan genç Türk nesillerine, yeni unsurları aşılamaktır. Onları yaşadığımız inkılap prensipleri ile yetiştirip vazifeye hazırlamaktır. Her büyük fikir hareketi,tesiri evrensel olan her inkılap, ileri gidiş

---

[396] Bostancı, *a.g.e.*,s.97-100

[397] İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü, Kadroculârı ve Kadroyu Anlamak*,İstanbul 2003, s.543-544

[398] Yakup Kadri, dergiyi çıkartmaya başladıkları sırada Recep Peker'in bundan rahatsız olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır : " Parti namına neşriyatta bulunma hakkını kimden alıyorsunuz. Bir fikir mecmuası çıkarmak lazım gelirse, onu ancak biz çıkarırız ve zaten çıkartmak üzereyiz." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İstanbul 1998, s.42, "19yy.da Avrupa'nın ,içine saplandığı liberal , anarşik ve başıboş gelişmelerin doğurduğu amansız sınıf kavgalarını ve ekonomik bunalımlarını önliyebilecek yepyeni ve ileri bir sosyal devlet anlayışını öngörüyorduk. İşte, bu yeni görüşleri yadırgayan çevreler, bizi iki de bir Atatürk'e fitliyorlar, aleyhimizde neşriyat yaptırıyorlar ve Kadro'nun kapatılması için sinsi tertipler kuruyorlardı." Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, İstanbul 1976, s.130-131

[399] Y.Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, s.27

esnasında nesiller, zamanlar geçtikçe, şefler değiştikçe hız ve heyecanını kaybeder.Bu safhalarda yavaş yavaş ana fikirlerden gerilemeler görülür.Bu heyecan hayat boyunca –insan hayatı değil– bir ulusun hayatı boyunca nesilden nesile aynı hızı, aynı canlılığı muhafaza etmezse feragatler başlar, ana inanışlardan kaybedilir. İnkılabı yok etmek kayalar çarptırmak isteyen unsurlar bu hızı eksiltebilirler. Buna yol vermemek için biz kurtuluş ve diriliş devrimizin sıcaklığını nesilden nesile nakletmeliyiz"[400].

İlk İnkılap Tarihi dersleri CHF'nın önderleri tarafından İstanbul Üniversitesinde okutulmaya başlanmıştır.Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker gibi dönemin CHF ve hükümet kadrolarında bulunan önemli liderler tarafından verilen bu dersler aynı zamanda "inkılabın ideolojisinin" ne olduğunu anlamakta önemli bir kaynaktır.

4.1.4.1. RECEP PEKER

Parti ideolojisinin oluşmasında önemli çabaları olan, dönemin CHF Genel Sekreteri Recep Peker tarafından İstanbul Üniversitesi'nde verilen İnkılap Tarihi dersleri, toplam 9 dersten oluşmaktadır. Dersleri, Türk İnkılabı'nın iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için Avrupa'daki inkılaplarla karşılaştırmalı olarak anlatan Recep Peker'in verdiği dersler şu başlıklar altında incelenebilir: İnkılabın manası, hürriyet inkılabı, sınıf inkılabı ve reaksiyonlar, siyasi partiler ve çeşitleri.

4.1.4.1.2.İNKILABIN MANASI

İnkılabı, "Bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski,haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküp onların yerine ileriyi, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı koymaktır"[401] diye tanımlayan Peker, inkılabın yaşayabilmesi için onun sistemleştirilip, şuurlaştırılması gerektiğini belirterek İnkılap Tarihi derslerinin amacını da ifade etmektedir.

---

[400] Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek, İlk İnkılap Tarihi Ders Notları, Hazırlayan: Oktay Aslanapa, İstanbul 1997, s.207-208
[401] Peker, *a.g.e.*,s.211

Türk İnkılabının "yalnız siyasal veya ekonomik bir rejim değiştiren bir inkılap olmadığı, ulusal, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşayışın tümünü derinden etkileyen bir inkılap olduğunu belirten Peker, halktan gelen inkılapların üstünlüğünü vurgulayarak Türk İnkılabını halktan gelen inkılapların en yücesi olarak tanımlamıştır[402]. Bununla beraber, Peker Türk inkılabını halktan gelerek otoriteler karşı yapıldığını ancak İnkılabın iktidar mevkiini almasıyla halka doğru devam ettiğini belirtilmektedir.Peker'in bu yaklaşımı aslında tek partinin de siyasal yaşam içindeki yerini göstermektedir

4.1.4.1.3.HÜRRİYET İNKILABI

Hürriyeti, "dünyanın karanlık devirlerinden aydınlık devre çıkışı esnasında halkın, kendilerini idare edenlere ve bu idareyi suistimal eyleyenlere karşı ayaklanış"[403] diye ifade eden Peker, ancak zaman içerisinde bu inkılapların zaafa uğramaya başladığını belirtmektedir.

Peker, "Hürriyet inkılabının sonucunda ortaya çıkan toplanma ve cemiyet kurmada serbestlik hakkının....birçok siyasi partilerin kurulmasına yol açtığını "hatta çeşit çeşit partili parlamentoda iş yapacak derecede parti bulunamadığından partiler arasında koalisyonlar kurulduğunu" ve bu haliyle ülkeyi yönetmenin imkansız hale geldiğini belirtmektedir[404]. Bu şekilde çok partili parlamenter rejimin olumsuz yönlerini belirten Peker "inkılap fikrinin hücum ettiği eski müessese ve fikirlerin" bu sistem içerisinde kendisine yer bulabildiğini hatta zamanla inkılapçılarla pazarlık etme noktasına geldiğini ve böylece inkılaptan ödünler verilmeye başladığını belirtmektedir.Türk inkılabının ise bu inkılaplardan farklı olarak hiçbir zaman pazarlık etmediğini vurgulamıştır[405].

Bununla beraber Peker, çok partili parlamenter yapının sınıf ve parti menfaatlerini ön plana çıkardığını bununda milletlerin medeni ilerleyişinde bir

---

[402] *Aynı eser*, s. 212-213
[403] *Aynı eser*, s. 217-218
[404] *Aynı eser*, s. 218-219
[405] *Aynı eser*, s. 220-221

engel olduğunu belirtmektedir[406]. Peker, inkılapların kopya edilemeyeceğini edilmesi halinde bunun çok olumsuz sonuçlar doğuracağını örnekler vererek açıklamaktadır. (Almanya,Osmanlı) Türk inkılabının hiçbir bakımdan kopya olmadığını, orijinal olduğunu belirterek sonra Atatürk'ün "Biz bize benzeriz" sözüyle devlet rejiminin farklılığını vurgulamıştır.

4.1.4.1.4.SINIF İNKILABI VE VAZİYETİMİZ

Buhar gücünün makinelerde kullanılmasıyla beraber hızlı bir şekilde çoğalmaya başlayan fabrikaların bir işçi sınıfı doğurduğunu, işçi haklarına da patronların riayet etmemesi ile bir işçi sınıfı ruhu oluştuğunu belirten Peker, işçilerin sendikalaşmayla beraber patronlarla mücadele etmeye başladığını, parlamenter rejimin de buna seyirci kalmasıyla Avrupa'da sınıf ihtilallerinin ortaya çıktığını ifade etmektedir[407].

Türk inkılabının Halkçılık ilkesi ile sınıf tezadının olmadığı bir ülke oluşturma amacında olduğunu belirten Peker, Türkiye'nin sınıf ihtilalleri karşısındaki durumunu şu şekilde açıklamaktadır: "Türkiye Cumhuriyeti halkçı bir varlıktır.Biz halkçıyız halkçı demek ,ulus içinde hiçbir imtiyaz ve üstünlük tanımayan ve her ferdini öteki kadar hak ve şeref sahibi sayan, ekonomik alanda birini ötekine, işçiyi patrona, patronu işçiye mahkum edecek ,müstehliki müstahsilin eline düşürecek vaziyetlere müsaade etmeyen bir varlık etmektir.Bu varlık, bütün bu unsurları müsavi hakta ve şerefte bir halk yığını tanır, aralarında birtakım farklar varsa bunu hayatın icabı, iş bölümünün bir zaruriyeti sayar.Halkçı zihniyet, ulusu birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul eder. Onun içinde herhangi bir zümreyi kendisinden başkalarına karşı üstün olmak iddiası ile hareket ettirmez. Bizim halkçı vasfımız sınıf mücadelesini yaratan doktrinlerin tamamı tamamına zıddınadır"[408].

---

[406] *Aynı eser*, s. 219
[407] *Aynı eser*, s. 227-295
[408] *Aynı eser*, s. 245-246

4.1.4.1.4.SİYASİ PARTİLER VE ÇEŞİTLERİ

Peker, siyasi partiyi; "Bir devlet içinde bütün ulusal işlerin ana çizgileri ve yürütme şekilleri üzerinde, birbirine inananların ve dayananların bir ve beraber düşündüklerini tatbik için vücuda getirdikleri birlik" olarak tanımlar[409]. Bununla beraber, hürriyet ihtilalinin ortaya çıkardığı iktisadi ve siyasi "liberalizmin eskimeye başladığını" ve bugünün problemlerine çare olmadığını belirtmektedir[410].

Peker, ihtilalin çıkardığı, iktisadi liberalizmin başıboşluğunun artık devletin doğrudan müdahaleleriyle tamamlanmakta olduğu ve ekonominin uluslaşmaya başladığını ifade etmektedir. Peker'e göre, Hürriyet ihtilalinin bir diğer sonucu olan siyasi liberalizmin çok partili parlamenter siyasi yapısı işleri "zorlaştırmaktan ve karıştırmaktan" başka bir sonuç doğurmamaktadır. Bunun için liberal devlet tipinin dağınık partileri yerine ulusun bütün isteklerine omuz vermiş ... ulusal bir parti gereklidir[411].

Peker, bu derslerinde siyasi partinin tüm çeşitlerini tek tek ele almaktadır. İfade ettiğimiz görüşleri tüm derslerinde üzerinde sıklıkla durulan konulardır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Peker'e göre çok partili rejim tarihteki yerini almıştır ve devir ulusal partilerin başarılı olacağı devirdir.Peker'in bu görüşleri 1935 kongresinde CHF'nın yapısını dönüştürecek ve parti-devlet birlikteliğinin sağlanması sonucunu doğuracaktır.

4.1.4.2.M.ESAT BOZKURT

İstanbul Üniversitesi'nde İnkılap Tarihi dersi veren bir diğer devlet adamı da Mahmut Esat Bozkurt'tur[412].

---

[409] *Aynı eser*,s. 251
[410] *Aynı eser*, s. 272
[411] Bozkurt, *a.g.e.*,s.257
[412] M.Esat Bozkurt'un hayatı ve fikirleri hakkında geniş bilgi için bkz.Nilüfer Uğurlu Şenal, *Mahmut Esat Bozkurt*,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,İstanbul 2004

M.Esat Bozkurt, ihtilallerinin şekillerini hangi şartlarda yapıldığını farklı zaman ve mekanlardan örnekler vererek anlatmaktadır. Bozkurt, ihtilali, "bir şeyi esastan değiştirerek yerine yepyenisinin kaim olmasıdır." diye açıklamakta bunun için de inkılap kelimesinin yeterli olmadığını görüşünü savunarak ihtilal kelimesini kullanmaktadır[413].

Türk rejimini, Faşizm, Nazizm ve Komünizm ile karşılaştıran Bozkurt, Türk rejiminin bunların hiçbiriyle tarif olunamayacağını belirtmekle beraber bu rejimlerle arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri de vurgulamaktadır.Bu rejimlerin tümünün diktatörlük temelinde ve emperyalist olduğunu,Faşizmin korporatif yapısının, Komünizmin mülkiyet hakkını ortadan kaldırmasının, bu rejimlerle Kemalizm arasındaki önemli farklar olduğunu ifade etmektedir.[414] Bozkurt'a göre Komünizm insanlar arasında "mutlak eşitlik" tasarlamaktadır. İnsan tabiatı buna müsait olsaydı, "insanın insan tarafından istismarının ortadan kalkardı"görüşünü belirtmektedir[415]. Ancak Komünizmin insan tabiatına uymamasından dolayı gerçekleşemeyeceğini, ancak sosyal eşitsizliği en aza indirecek sistemin de "devlet sosyalizması" olarak ortaya çıktığı görüşünü savunan Bozkurt, Türk rejiminin de devletçiliği, devlet sosyalistliğini benimsediğini belirtmektedir[416].

4.2.1935 CHP KURULTAYI

CHP 4.Büyük kurultayı 384 milletvekili ve 160 il temsilcisinden oluşan delegeleriyle 9-16 Mayıs tarihleri arasında toplanmıştır. Kurultayın açılış konuşmasını yapan Atatürk; her kurultayın önemli bir dönemin başında toplandığını belirterek; "1927 Kurultayı, doğuda kopan azıyı yenerek Cumhuriyetin sarsılamaz temelde olduğunun anlaşılması, 1931 Kurultayının güvenlik ve sükunun kesin olarak kurulmasına rast geldiğini bu kurultayın ise geniş ölçüde gelişim devri içinde bulunduğumuz günlerde toplanmış olduğunu"[417]

---

[413] *Aynı eser*,s 115
[414] *Aynı eser*,s.156-157
[415] *Aynı eser*,s.158
[416] *Aynı eser*,s.167
[417] Dursun, *a.g.e.*,s.59

ifade ederek kongreyi açmıştır. M.Kemal Atatürk ayrıca son 4 yıl içerisindeki çalışmaları ve dış politikayı değerlendirmiştir.

4.2.1.PROGRAM

1935 yılındaki 4.CHP kongresinin ortaya çıkan en belirgin özelliği CHP'nin devlet aygıtı ile arasında daha sıkı bir işbirliğinin başlaması ve kendini devlet partisi olarak nitelendirmesidir. Kongrede benimsenen program giriş ve 7 bölümden oluşmaktadır.CHP programının giriş bölümüne "partinin güttüğü bütün esaslar Kemalizm prensipleridir"[418] ifadesi eklenerek Kemalizm kurumsal ideolojik bir hale gelmiştir[419]. Esasların yer aldığı bölümde de daha önceki kurultaylar da partinin nitelikleri olan 6 ilke devletin nitelikleri olarak sayılmıştır.Seçim kanunun yenileneceği belirtilerek iki dereceli seçimin yurdun genel şartlarına ve demokrasini gereklerine en uygun sistem olduğu belirtilmiştir[420].

2.Bölümde, altı ilke sıralanarak yine CHP'nin vasıfları arasında yer almıştır.Devletçilik ilkesinin daha da netleştiği bu programda; Devlet özel sektörün yapmakta olduğu bir işi kendisi yapmaya karar verirse, bu her defasında bir kanunla yapılacak ve özel sektörün zararı devlet tarafından karşılanacaktır." denmektedir[421]. Ekonomi başlığında ele alınan 3.Bölümde, grev ve lokavtın yasaklanacağı, iş anlaşmazlıkların da devletin hakemliğinde çözüleceği belirtilmektedir. 5.Bölümde, zorunlu eğitim 5 yıl olarak belirlenmiştir. 50.Maddede ise "Türk gençliği onu temiz bir ahlak yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır." demekte ve gençliğin sıkı bir disiplin altında devrim hedefleri doğrultusunda yetiştirileceği vurgulanmıştır[422]. Programın 7.bölümünde etnik yapı ve sınıf temelinde derneklerin kurulamayacağı belirtilmiştir[423].

---

[418] Dursun, a.g.e.,s.68
[419] Parla, *a.g.e*., s.23
[420] Dursun, *a.g.e*.,68
[421] *Aynı eser*,s.69
[422] *Aynı eser*,s.70
[423] *Aynı eser*,s.70

4.2.2.TÜZÜK

4.Kurultayda kabul edilen tüzük, esaslar ve 11 bölümden oluşmaktadır. 3.Kongrede kabul edilen tüzükten pek farklılık göstermemekle beraber, parti devletine giden yolu açan iki önemli madde değişikliği yapılmıştır.

Tüzüğün 95.maddesinde "parti kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır" ve yine 96.madde "ilerde partiyi ilgilendiren işler için yapılacak söz veya yazı değetleri (ilişkileri) parti başkanları ile ilbaylar (vali) arasındadır" denerek, parti devletine giden yolda önemli bir adım atılmıştır[424].

4.2.3.RECEP PEKER'İN KURULTAY KONUŞMASI

Kurultayda programın geneli üzerine söz alan Recep Peker, yeni programın en büyük farkının "baştanberi devletle bir ve beraber çalışan CHP varlığını devlet varlığı ile birbirine daha sıkı bir suretle yakınlaşması olduğunu", ve partinin ana vasıflarının da bu yeni programla devlet vasfı haline geldiğini belirtmiştir.

Peker konuşmasında, liberal devlet tipinin yıkıldığını ve yerine ulusal devlet anlayışının ortaya çıktığını belirten konuşmasında ulus devleti ile ilgili olarak şöyle demektedir. "Ulusal devlet, keyfi bir idare değildir.Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı idare demek de değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet nizamlı bir idarede herkesin özel teşebbüsü demektir." Demokrasinin tarifini "halk tarafından halk için" diye kısaca yapan Peker demokrasinin, yurdun, ulusun karakterine tabiatına göre çeşitlilik gösterebileceğini belirterek Türkiye'deki uygulamanın bize en uygun demokrasi tarzı olduğunu şu şekilde belirtmektedir. "Demokrasi bir nas, bir ayet değildir.Bir ruh, bir espri ve bir manadır.Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra muhit denilen bir icaba uydurulduktan sonra tatbik edilirse fayda verir,kök tutar. Zigana dağının üzerine portakal ağacı dikilmez. Biz filan memlekete ve yahud filan yerde böyle

[424] *Aynı eser*,s. 63

yapmışlar,biz de aynını tatbik edelim diyenlerden değiliz. Biz memleketimize uygun olan ulus işine elvereni tatbik ederiz.Ve ulus işlerinde taklid ve dış görünüşle beğendirme yerine hayata uygun yolları buluruz[425].

4.3.PARTİ DEVLET BİRLEŞMESİ

1935 yılında CHP kurultayında Recep Peker'in konuşmasında netleşmeye başlayan tüzük ve programa da yansıyan parti-devlet birlikteliği, iki yıl içerisinde tamamlanmış, parti yönetimi ile idari organların birleştirilmesi ve Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Milliyetçilik, Devletçilik, İnkılapçılık gibi parti ilkelerinin anayasaya girişiyle ülkede tek parti egemenliği doruk noktasına çıkmıştır[426].

Parti ile hükümetin birleştirilmesi kararı 18 Haziran 1936 tarihinde İsmet İnönü'nün şu genelgesi ile hayata geçirilmiştir[427].

Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve partinin inkişafını arttırmak ve hızlandırmak için bunan sonra Parti faaliyetleri ile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Genbaşkurca karar verilmiştir.

Bu maksatla :

1-Dahiliye Vekili Genyönkurul üyeliğine alınmış ve kendisine Partinin Genel Sekreterlik vazifesi verilmiştir.

2-Bütün vilayetlerde, vilayet parti başkanlığına, vilayetin valisi memur kılınmıştır.

3-Umumi müfettişler, mıntıkaları dahilinde bütün devlet işlerinin olduğu gibi Parti faaliyet ve teşkilatının da yüksek mürakıp ve müfettişdirler.

---

[425] *Aynı eser*,s.72
[426] Hikmet Bila , *CHP Tarihi (1919-1999*), İstanbul 1999, s.71
[427] *Kurun* 19 Haziran 1936

4-Vilayetlerde İlyönkurulca intihap edilmiş bulunan başkanlar üye durumunu almış ve mensup veya mahallince müntehap mebus başkanlarının başkanlık vazifeleri hitam bulmuştur.

5-Bu beyannamenin icaplarını Parti Genel Sekreteri olmuş bulunan Dahiliye Vekili takip ve tanzim edecektir.

6-Yukarıdaki maddeler bütün parti teşkilatına , vilayetlere ve umumi müfettişliklere tebliğ olunmuştur.

İsmet İnönü'nün bu genelgesiyle CHP, kendisini devletle birleştirip bütünleşmiş saymıştır[428]. Parti hükümet bütünleşmesinin amacının, partiyi güçlendirme olduğu, 28 Ağustos 1936 tarihinde Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya tarafından CHP örgütlerine gönderilen; "Hükümet ve parti beraberliğini, bütün kudreti hükümete vererek parti teşkilatını daha az önemli görmeye eğilimli bir anlayış şeklinde değerlendirmeyi önlemek gerektiği gibi, asıl konunun partiyi kuvvetlendirmek ve amaçlarını daha kolaylıkla gerçekleştirmek için hükümetin tam yardımını sağlamak olduğu belirginleştirilmelidir." genelgesi ortaya koymaktadır[429].

Hilmi Uran da parti devlet bütünleşmesini "1930 senesinde memleket idaresinde çeşitli partiler rejimi ile bir murakabe sistemi tesisi tecrübe edilmiş iken, ondan altı sene sonra hükümet idaresinin, kendi partisinin murakabesine bile tahammülsüzlük göstermekte oluşu ve bu tahammülsüzlüğü de "memleketin siyasi, içtimai hayatında güdülen yüksek maksatların tahakkuku" ve "partinin inkişafının hızlandırılması" gibi aslı olmadığı belli olan hedeflerle saklamaya çalışmakta bulunması idi"[430] şeklinde yorumlamaktadır.

---

[428] Yetkin, *Tek parti Yönetimi*, s.132

[429] Aktaran,Soydan, *a.g.e.*,s.133, "Bu kararla açıkça görülmeye başlanmıştı ki, Tek Partili Cumhuriyet düzeni,Cumhuriyet Halk Partisinin aldığı bu kararla, Partisiz Cumhuriyete yönelmiştir." Mahmut, Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, s.190; Fahir Giritlioğlu da alınan bu kararla , partinin istiklalinin son bulduğu görüşünde, Fahir Giritlioğlu,*Türk Siyasi Hayatında CHP Mevkii,*s.113

[430] Uran, *a.g.e.*,s.297

18 Haziran 1936'da alınan kararla parti ve hükümetin birleştirilmesi çalışmaları 15 Şubat 1937'de CHP ilkelerinin devlet ilkeleri haline dönüştürülmesi ile tamamlanmıştır. 3115 sayılı kanunla yapılan değişiklikten sonra Anayasanın 2.maddesi Türkiye Devleti; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı'dır şekline getirilmiştir[431].

İsmet İnönü ve 153 milletvekilinin imzasıyla hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik öngören tasarı ile ilgili ilk söz alan Şükrü Kaya'dır[432]. Devlet sisteminde uygulanacak prensiplerin açık olarak tespit edildiğini, CHP'nin amacının modern bir devlet kurmak olduğunu belirten Şükrü Kaya bu prensiplerin başlıcalarının anayasaya geçmesini, Atatürk ilkelerine milletçe hep birden bağlılığımızın ve samimiliğimizin göstergesidir" diye yorumlamıştır.

Şükrü Kaya, ilkeleri tek tek ele aldığı konuşmasında, tüm bu prensiplerin Türk milletinin karakterinden doğduğunu belirterek prensiplerin hepsinin Türk ve Türkçü olduğunu ifade etmiştir.Memleketin bağımsız olarak yaşaması için ilk şartın halkçılık olduğunu belirten Kaya, Türk halkçılığını: "Halka doğru halk için değil,halk tarafından halkla beraber" şeklinde nitelemiştir. Laiklik ilkesinin anayasaya girişini ise "Biz tarihte deterministsiz, icraatta pragmatik maddeciyiz, o halde kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız" diyerek açıklamıştır.

Böylece kurulan yeni devlet düzeni ile partisiz bir cumhuriyete gidilmiştir. Başbakan İsmet İnönü mecliste yaptığı bir konuşmada yeni durumu şu şekilde belirtmiştir.Cumhuriyet Halk Partisi bugün artık hükümetten ayrı bir politik örgüt olmaktan çıkmıştır[433].

---

[431] Giritlioğlu, *a.g.e.,* s.116
[432] *Kurun,* 6 Şubat 1937
[433] Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, s.220

4.4. CHF YAZARLARININ TEK PARTİ YÖNETİMİNİ DEĞERLENDİRMELERİ

1931 yılı CHP Kurultayı ile beraber tek parti yönetimi, ideolojisini oluşturmaya başlamış ve 1935 yılı CHP kongresine kadar ki süreçte tek parti yönetimi ülkenin tüm güçlerini kendinde toplayan bir yönetim haline gelmiştir. 1935 yılı CHP kurultayında parti devlet kavramının kullanılması, parti devlet yakınlaşmasının başlaması dönemin basını ve CHP önderleri tarafından ülkede olması gereken bir beraberlik ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştır.

CHP kurultayının toplanmasından kısa bir süre önce Kurun gazetesinde Asım Us, tek parti rejiminin bazı kesimlerce hoş karşılanmamasını eleştirmektedir.Asım Us, tek partili rejimin faydalarını belirtirken milli mücadelenin CHP'nin temeli Müdafaa-i Hukuk tarafından tek partili bir idarede başarıldığını belirtmektedir. Daha sonraki dönemde CHP'ye karşı olarak kurulan partilerin yarar değil zarar getirdiğini ifade eden Us, sözlerini şöyle sürdürmektedir: Bugüne kadar yapılan tecrübeler göstermiştir ki devletimizin işlerini ulus için en iyi yolda yürütmek için (tek parti) rejimi çok faydalı olmuştur[434].

Sadri Etem de 1935 Kurultayında kabul edilen ve Recep Peker'in İnkılap Tarihi derslerinde söylediği "meclisin açılmasıyla parti ve devletin birleştirileceği" yönündeki ifadelerini yorumlarken "Böylece devlet prensibi ile kurumlar arasındaki ayrılık ortadan kaldırılacaktır" demektedir.Bununla beraber, Teşkilat-ı Esasiye kanunun 1789 İhtilalinin "İnsan hukuku esasından" alındığını belirten Etem, bunun şu andaki devlet prensibi ile bağdaşmadığını ve Teşkilat-ı Esasiye kanununda köklü değişikliklerin yapılması gerektiğini belirtmektedir.Türk devletinin esasının "sınıfsız tezatsız" bir toplum yaratma çabasında olduğunu bunun da partinin altı ilkesi ile izah edildiğini belirten yazar, yapılacak değişikliklerle "devlet prensipleri ile gündelik hayat faaliyetleri

[434] Asım Us, "Tek Parti", *Kurun*, 12 Mayıs 1935

arasındaki tezatların kalkması ve prensiplerle pratik faaliyetleri idare eden kanunların hayata geçişinin" sağlanacağını belirtmektedir[435].

Parti ve devletin 18 Haziran'daki kararname ile birleşmesinden sonra yapılan değerlendirmeler bu birleşmenin cumhuriyetin bir ileri safhası olduğu noktasındadır.Örneğin Yunus Nadi,CHP'nin tüm milleti ve ülkeyi kapsayan bir parti, hükümetin de halk hükümeti olduğunu, ikisinin de halka dayanma noktasında bir ve beraber olduğunu belirten Yunus Nadi bu birleşmenin kuvvetler birliği esasına uygun ve "yekpare vatan düşüncesinin" bir sonucu olduğunu belirtmektedir.Bunun Kemalizm'in yeni ileri bir safhası da olduğunu sözlerine ekleyen Yunus Nadi şöyle demektedir: "Milli parti hükümetinin kendi partisi ile el ele yürümekten daha tarihi ne olabilir ki? İşte son tadille tatbikatın gösterdiği bu lüzum yerine getirilmiş ve her ikisi aynı millet kaynağından aynı prensiplerin hamuru ile yoğrulan parti ile hükümetin bütün milli faaliyetlerde beraber yürüyecekleri en ufak tereddüd ve ihtilafa meydan vermiyecek bir kesinlikle tasrih olmuştur[436].

F.Rıfkı Atay da, hükümet ve parti birleşmesinin "Türkiye'nin milli kudretini terkip eden bütün unsurların daha ahenkli, daha sıkı, daha mesuliyetli olarak çalışmalarına hizmet edeceğini" belirtmektedir[437].

Parti devlet birlikteliğini yeni bir hamle olarak değerlendiren Hakkı Tarık Us da, hükümet ile parti arasındaki mesafenin böylece kapanmış olacağını, gereksiz 'murakabe' ile kaybolan enerjinin böylece son bulacağını belirterek, Bu şekilde; "vali ile parti teşkilatları anasında daha yakın bir temas olacağını, bunun da hükümet işlerinin yürütülmesinde kolaylık sağlayacağını" ifade etmektedir[438].

Ülkü Dergisi'nde yazan Nusret Köymen ise parti devlet kaynaşmasının, zaten başından beri bir ve beraber olan CHP ve hükümetin doğal bir birleşmesi olduğunu, bunun bir ileri adımının da parti ilkelerinin anayasaya girmesi

---

[435] Sadri Etem, "Liberalizm Ehramı Tersine Çevriliyor", *Kurun*, 12 Mayıs 1936
[436] Yunus Nadi, "Cumhuriyet Halk Partisinde İleri Bir Adım", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1936
[437] F.Rıfkı Atay, "Hükümet ve Parti", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1936
[438] Hakkı Tarık Us, "Yeni Bir Hamle", *Kurun*, 23 Haziran 1936

olacağını ve böylece parti-devlet kaynaşmasının tamamlanacağını belirtmektedir. Aynı zamanda Kemalizm'in yeni bir politik anlayış ortaya koyduğunu belirten yazar Türk aydınına "Kemalizm'in ilmini yapmak" gibi önemli bir görev düştüğünü söylemektedir[439].

[439] Nusret Köymen, "Kemalizm ve Politika Bilgisi", *Ülkü*, Temmuz 1936, sayı:41, s.321-324

SONUÇ

I.Dünya Savaşı'nın sonunda işgal edilen Türk topraklarında Kuvay-ı Milliye ve yerel cemiyetlerle başlayan bağımsızlık mücadelesi, M.Kemal Atatürk önderliğinde milli iradenin çabaları ile başarıyla sonuçlandırmıştır. Kurtuluş savaşının milli iradenin temsilcisi olan meclis tarafından başarıyla sonuçlanmasıyla beraber Osmanlı Devleti tarihe intikal edecek ve Türkiye Cumhuriyetine bırakacaktır. Yeni Türk Devleti ise, kısa zaman içerisinde büyük inkılaplar yaparak, Osmanlı Devletinin kurum ve müesseselerinin yerine ulus devletin kurum ve değerlerini koyacaktır.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasıyla Meclis'teki Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na dönüşmüştür. Ancak Cumhuriyetin ilanı ile HF içerisinde ortaya çıkan tartışmalar ve HF'nın otoriter bir yapıya doğru gidişi, kısa süre içerisinde fırka içinde ayrılıkları doğurmuştur.Milli Mücadelenin diğer önderlerinin başını çektiği ilk muhalefet fırkası böylece 1924 yılı Kasım ayında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulmuştur. Ancak yapılmış olan inkılapların sosyal ve hukuki adımlarının da atılarak inkılapların tamamlanması ve yerleşmesi için CHF'nın muhalefetsiz bir ortam isteği, 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı sebep gösterilerek TPCF'nın kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. TPCF'nın kapatılmasından itibaren hızlı bir inkılap dönemine girilmiş eğitim ve hukuk alanında inkılaplar yapılmıştır. CHF 1930 yılına kadar ülkede muhalefetsiz bir tek parti olarak kalmıştır.

1929 dünya ekonomik bunalımının bir tarım ülkesi olan Türkiye'yi sarsması ve CHF'nın bu dönem içerisinde ekonomik konularda başarısız olması, iktidarın denetlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. 1930 yılında, özellikle ekonomik konularda CHF üzerinde muhalefet baskısı oluşturmak ve denetim sağlamak amacıyla Cumhuriyet tarihinin ikinci muhalefet partisi M.Kemal Atatürk'ün teşvikiyle Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulmuştur.

Ancak, SCF'nın kısa süre içerisinde halktan yoğun ilgi görmesi CHF iktidarında, iktidarın kaybedileceği korkusunu doğurmuştur.Bununla birlikte ülkedeki muhalefet ortamının; inkılapları tehlikeye düşürmeye başladığı ve ülkeyi anarşi ortamına sürüklediği iddiası Serbest Cumhuriyet Fırkası demokrasi deneyiminin dört ay yaşamasına neden olmuştur.

SCF'nın kapanmasının hemen ardından CHF önderleri ve yazarları çok partili hayatın sakıncalarını ve tek partili yönetim şeklinin devlet idaresinde en mükemmel ve çağdaş bir yönetim şekli olduğu yolunda yorumlarda bulunmaya başlamışlardır. Aynı zamanda 19.yy demokrasilerinin tarih kitaplarındaki yerini aldığı ve yeni dönemin tek partili bir yönetim içerisinde olan ulus devletlerin dönemi olduğu sıkça belirtilen bir konudur.

SCF deneyimi CHF'nın, prensiplerini anlatamadığı ve halka inemediği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. SCF'nın kapanmasıyla başlayan yeni dönemde CHF halka ulaşabilmek için Halkevleri, Halk Hatipleri gibi kurumlar oluşturmuştur.İnkılapların korunması ve yerleştirilmesi amacıyla tekrar tek partili döneme geçen CHF iktidarı, aynı zamanda tek parti yönetim biçiminin örgütlenmesini de bu dönem içerisinde gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de tek parti yönetiminin kuruluş ve yerleşmesinin başladığı dönem Avrupa'da da tek parti yönetimlerinin güçlendiği bir dönemdir. İtalya'da Faşizm, Almanya'da Nazizim, Sovyet Rusya'da ise Stalinizm tek parti olarak yönetimde bulunmakta ve bu yönetim biçiminin tüm örgütlenmelerini yapmaktadırlar. Avrupa'da demokrasi düşüncesinin bu şekilde gerilmesi ve tek partili yönetimlerin yaygınlaşması CHF önderleri ve yazarları tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Bu idarelerin, özellikle otorite, disiplin gibi kavramlarının, halk eğitimi gibi tek parti ideolojisini benimsetici kurumlarının Türkiye'ye örnek olabileceği yolunda genel bir anlayış oluşmuştur.

Bu dönemde Kadro dergisi etrafında toplanan bir grup yazar, tek partili yönetim çerçevesinde inkılabın ideolojisini oluşturmaya çalışırken, Falih Rıfkı Atay, Komünizmin halk eğitimini, Faşizmin otoriter yapısını övmekte, Recep

Peker, Almanya ve İtalya gezilerinden sonra bu ülkelerin benzeri bir örgütlenme biçimini sunmaktadır.

CHF önderleri tek parti rejimini bu şekilde kuvvetlendirmeye çalışırken M.Kemal Atatürk'ün tek parti idaresinden rahatsızlık duymakta olduğunu bilmekteyiz. Çeşitli platformlarda tek partili yönetim şeklinin zararları ve çok partili hayatın gerekliliği üzerinde duran Atatürk, tek parti rejimini yaşanması gereken zorunlu bir dönem olarak görmektedir.

Çalışmamız içerisinde notlarını verdiğimiz, M.Kemal Atatürk'ün çağdaş demokrasilerin niteliklerinden övgüyle bahsettiği sözleri ve bunu pratik olarak, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmakla göstermesi Atatürk'ün arzuladığı rejimin nasıl bir rejim olduğunu göstermektedir.

Ancak, Atatürk'ün bu düşüncesi, Serbest Fırkadan sonra bir daha kendi döneminde pratiğe geçemeyecek ve Türkiye 1930'lu yıllarda parti devletine giden yolda kurumlaşmasını tamamlayacaktır. Tek parti idaresini kurumlaştırma çabası 1935 yılında parti devlet birlikteliğinin sağlanması ve 1937'de de parti ilkelerinin Anayasaya girmesiyle tamamlanacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Ağaoğlu, Ahmet, *Devlet ve Fert*, Sanayiinefise Matbaası, İstanbul 1933

_____ *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim yay., İstanbul 1994

Ağaoğlu, Samet, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul Tarihsiz

Akbulut,Dursun Ali ve diğerleri (Hazırlayanlar), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2000, s.359-367

Akgün, Seçil, *Hilafetin Kaldırılması ve Laiklik*,Ankara, tarihsiz

Arslan,Ali, *Darülfünundan Üniversiteye*, Kitabevi yay.,İstanbul 1995

Asaf, Burhan, "Arkada Kalan Darülfünun", *Kadro*, sayı.8, (Ağustos 1932)

s.47-48

_____ "Üniversitenin Manası" , *Kadro*, sayı 20,(Ağustos 1933), s.24-28

_____ "Rejimler Nasıl,Niçin Değişiyor", *Kadro*, sayı.12, (Birincikanun 1932), s.16-20

_____ "Faşizm ve Milli Kurtuluş Hareketi", *Kadro*, sayı. 8, (Ağustos 1932), s.36-39

Atatürk, M.Kemal ,*Nutuk*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.,Ankara 1989

Aslanapa,Oktay; Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek, *İlk İnkılap Tarihi Ders Notları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997

Akşin, Sina,*Türkiye Tarihi:Çağdaş Türkiye:1908-1980*,Cem yay.İstanbul, 1992

____ *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet(1919-1920),*Cem yay.,İstanbul 1992

____"Atatürk Dönemi Demokrasi", *Prof.Dr. Gündüz Ökçüne Armağan*, *AÜSBF*, Ankara 1992

Akyüz,Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*,Alfa yay., İstanbul 2001

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*,Doğan Kardeş yay.,İstanbul 1969

_____ *Yeni Rusya*, Ankara 1931

_____ *Moskova –Roma*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932

_____ *Eski Saat*, Akşam Matbaası, İstanbul 1933

_____ *İnanç*, İstanbul 1965

_____ *Atatürkçülük Nedir?*, İstanbul 1966

_____"Yeni Fırka Doğarken" *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1930

_____"Bir Mektup-İnkılap Susmamalıdır", *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1930

_____"Mazlum ve Maznun Fırkası", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Eylül1930

_____ "Tethiş", *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1930

_____"İngiliz, Fransız Demokrasisi", *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1931

_____ "Sınıf Kavgası", *Hakimiyet-i Milliye*,1 Nisan 1931

_____ "Yeni Rusya", *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinsani 1930

_____ "Hükümet ve Parti", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1936

Atatürk,Mustafa Kemal, *Atatürk"ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1997

Ateş, Toktamış, *Demokrasi*,Ümit yay.,Ankara 1994

Ateş, Nevin Yurdsever, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu*, Der yay., İstanbul 1998

Avşar,Abdülhamit, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü, Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi yay., İstanbul 1998

Aydemir,Ş.Süreyya, *Tek Adam*, Remzi yay.,İstanbul 1965

_____ *İnkılap ve Kadro*, Remzi yay. 2003

_____ *Suyu Arayan Adam*, Öz yay. Ankara 1959

_____ *Menderesin Dramı*, Remzi yay., İstanbul 1969

_____ "Darülfununun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı",*Kadro*, sayı. 14, (Şubat 1933), s.5-11

Başar,Ahmet Hamdi, *Atatürk'le 3 ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, Tan Matbaası,İstanbul 1945

_____ "Türkiye Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi, Kalkınmamızda sistem Mülahazaları" (Tebliğler), Akdeniz Matbaası, Eskişehir 1960

_____ "Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz ? : En büyük Milli Davamız Üzerinde Bir Tahlil", Başar Yayınları, İstanbul 1959

Baydar, Mustafa , *H.Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş yay.,İstanbul 1968

Baykal,Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu yay.,Ankara 1974

Bila, Hikmet, *CHP Tarihi (1919-1999),*Doğan yay.,İstanbul 1999

Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*,İstanbul 1943

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası,II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar*, Dergah yay.,İstanbul 1990

Boratav,Korkut, “Türkiye’de Devletçilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, sayı.8,İletişim yay.,İstanbul 1983

Bostancı,Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990

Bozkurt, M.Esat, “Başka Memleketlerde” Hakimiyet-i Milliye, 19 Kanunevvel 1930

_____ “Yugoslavya’da Neler Oldu?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Kanunevvel 1930

_____ “Bir Hakikat”, *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1930

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar,II.Kısım*, Doğan Kardeş yay.,İstanbul 1960

Çavdar, Tevfik, *Türk Demokrasi Tarihi (1839-1950),* İmge Kitabevi yay, Ankara 1995

Çeçen,Anıl, *Halkevleri*, Gündoğan yay, Ankara 1990

Demirel,Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet, İkinci Grup*, İletişim yay, İstanbul 1995

Dursun,Tuncay,*Tek Parti Dönemi CHP Kurultayları*, Kültür Bakanlığı,Ankara 2002

Duru, Kazım Nami, “Çocuk Devletindir”, *Cumhuriyet,* 26 Nisan 1932

Duverger,Maurice, *Siyasi Partiler*, Çev: Ergun Özbudun, Bilgi yay.,1993,

____ *Diktatörlük Üstüne*, Çev: Bülent Tanör, Dönem Yayınevi, İstanbul 1965

____ *Siyasal Rejimler*, Çev: Teoman Tunçdoğan,Sosyal yay.,İstanbul 1986

Eraslan,Cezmi, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kum Saati yay.,İstanbul 2003

_____ 'Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler', *İlmi Araştırmalar*, sayı.9, İstanbul 2000

Eraslan,Cezmi ve diğerleri (Hazırlayanlar), "Cumhuriyetin İlanı",*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi yay.,Ankara 2000, s.421-432

Eraslan, Cezmi ve diğerleri (Hazırlayanlar), "Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,* Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2002,s.15-42

Eraslan, Cezmi ve diğerleri (Hazırlayanlar), "Halkçılık", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,* Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2002,s.280-290

Etem, Sadri, "Liberalizm Ehramı Tersine Çevriliyor", Kurun, 12 Mayıs 1936

Gencer, Ali İhsan , Sabahattin Özel, *Türk İnkılap Tarihi*,Der yay. İstanbul 2001

Güneş, İhsan, *I.TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür yay.,İstanbul 1997

Goloğlu,Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930),*Başnur Matbaası, Ankara 1972

_____ Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938),Turhan Kitabevi yay.,Ankara 1974

_____ 3.Meşrutiyet,Başnur Matbaası,Ankara 1970

Göze, Ayferi, *Liberal, Marxist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980

Grew, C.Joseph, *Yeni Türkiye*, Çev:Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual yay.,İstanbul 1999

Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Hayatında CHP Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965

Hüsrev, İsmail, "Milli Kurtuluş Devletçiliği", *Kadro*, sayı.19, (Temmuz 1933), s.23-31

_____"Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, sayı:26, (Şubat 1934), s.20-26

İlmen, Süreyya, *Dört Ay Yaşamış Zavallı Serbest Fırka*, Muallim Fuad Gücüyener yay.,1951

İnönü,İsmet, *Hatıralar*, Bilgi yay.,İstanbul 1987

_____ "Halkevleri Yıldönümünde", *Ülkü*, sayı.2, (1 Mart 1933), s.99-103

_____ "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*, sayı.22, (Teşrinevvel 1933), s.4-6

İnan,Afet, *Atatürk'ten Yazdıklarım*, M.E.B., İstanbul 1971

Kalafat, Yaşar, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı,Karakteri,Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*,Boğaziçi yay.,Ankara 1992

Kapani,Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., Ankara 1976

Kandemir, Feridun, *İzmir Suikastinin İç Yüzü*, Ekicigil yay.,İstanbul 1955

Karaosmanoğlu, *Politikada 45 yıl*, İletişim yay., İstanbul 2002

_____ *Zoraki Diplomat*, İletişim yay., İstanbul 1998

_____ "Fesihten Sonra", *Hakimiyet-i Milliye,* 23 Teşrinisani 1930

Kaya,Şükrü, *Sözleri ve Yazıları,(1927-1937)*, Derleyen:Ekrem Ergüven, İstanbul 1937

Kemal, Nusret, "Halkçılık", *Ülkü*, sayı.3, (Nisan 1933),s.185-190

_____ "İnkılap İdeolojisinde Halkçılık", *Ülkü*, sayı.13, (Mart 1934),s.41-45

Kutay,Cemal, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüzyılımızda Bir İnsan Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, Kazancı Ticaret, İstanbul 1992

_____ *Celal Bayar'ın Yazmadığı, Yazamadığı Üç devirden Hakikatler*, Alioğlu yay., İstanbul 1982

_____ *Üç Devirde Bir Adam, Ali Fethi Okyar*, Tercüman yay.,İstanbul 1980

Kışlalı,Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler*, İmge yay.,Ankara 2003

Köker,Levent, *Modernleşme,Kemalizm ve Demokrasi*,İletişim yay.,İstanbul 2004

Köymen, Nusret, "Kemalizm ve Politika Bilgisi", *Ülkü*, sayı.41, (Temmuz 1936), s.321-324

Özbudun,Ergun, *Siyasal Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay.,Ankara 1977

Öz,Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım* (1923-1945), Gündoğan yay.,Ankara 1992

Parla,Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku,III,* İletişim yay.,İstanbul 1995

Sakallı,Bayram, *Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Kültür Bakanlığı yay.,Ankara 1988

Saray,Mehmet, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996

Sertel,Sabiha, *Roman Gibi*, Ant yay., İstanbul 1966

Sertel,Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi yay.,İstanbul 2000

Soyak,Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi yay., İstanbul 1973

Soydan,Aynur, *Avrupa'da Tek Parti Yönetimlerinin Yükselişi ve Türkiye Modeli (Atatürk Dönemi*), İstanbul Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996

Şimşek,Sefa, *Halkevleri 1932-1951:Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi*, Boğaziçi Üniversitesi yay., İstanbul 2002

Mesut, Zeki, "Tek Fırkalı Murakabe", *Hakimiyet-i Milliye* , 4 Kanunevvel 1930

____ "Çok Fırkalı Murakabe", *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Kanunevvel 1930

Mumcu, Uğur, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Umag yay.,İstanbul 1992,

Nadi, Yunus, "Menemendeki İrticai Hareket", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1930

_____ "CHF'na Gelince", *Cumhuriyet* , 11 Ağustos 1930

_____ "Cumhuriyet Halk Partisi'nde İleri Bir Adım", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1936

Özbudun,Ergun, *Siyasal Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay.,Ankara 1977

Peker, Recep , "Halkevleri Açılış Nutku", *Ülkü*, sayı.1, (Şubat 1933),s.6-8

Sezgin, Ömür/ Şaylan Gencay, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,VIII* , İletişim yay.,İstanbul 1983

Şenal,Nilüfer Uğurlu, Mahmut Esat Bozkurt, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 2004

Şükrü, Ahmet, "Yeni Fırka'nın İnfisahı", *Milliyet,* 18 Teşrinisani 1930

Tanör, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920),*Yapı Kredi yay.,İstanbul 1998

_____ "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi I* ,İletişim yay.,İstanbul 1983

Tanrıöver, H.Suphi, *Dağyolu*, Hazırlayan: Faruk Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.,Ankara 1987

Tekeli,İlhan, Selim İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Odtü-Ankara 1983

Tekeli,İlhan,Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara 1982

TekinAlp, *Kemalizm*, Hazırlayan: Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm yay.,İstanbul 1998

Tunaya,Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952,Tıpkı Basım,Arba yay.,İstanbul 1995

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku Ders Notları*, Sulhi Genç Matbaası, İstanbul 1966

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),* Tarih Vakfı Yurt yay., Ankara 1999

Timur,Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası,* İmge Kitabevi, İstanbul 1993

——— *Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara 1968

Toker, Metin, *Şeyh Said ve İsyanı* , Akis yay., Ankara 1968

Tör, Vedat Nedim, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet yay., İstanbul 1976

_____ "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", *Kadro*, sayı.11, (İkinciteşrin 1932),s.17-21

Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara 1959

Us, Asım, "Tek Parti", *Kurun*, 12 Mayıs 1935

_____ *Asım Us'un Hatıra Notları, (1930'dan 1950 yılına kadar)*, Vakit Matbaası, İstanbul 1966

Us, Hakkı Tarık , "Yeni Bir Hamle", *Kurun*, 23 Haziran 1936

Uyar, Hakkı,*Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1998

Üstel, Füsun, *Türk Ocakları (1912-1931),* İletişim Yay.,İstanbul 1997

Yazman, Arslan Tufan, *Atatürk'le Beraber, Devrimler, Olaylar, Anılar, (1922-1938),* Yörük Matbaası,Ankara 1969

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim III,* (1922-1944), Rey yay.,İstanbul 1970

Yetkin, Çetin , *S.C.F. Olayı*, Otopsi yay.,İstanbul 2004

_____ *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar yay.,İstanbul 1983

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim yay.,İstanbul 1993

_____ *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam yay.,İstanbul 1992

Faydalanılan Ansiklopedi ve Süreli Yayınlar

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Ayın Tarihi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim yay.,İstanbul 1983

İlmi araştırmalar

Kadro

Ülkü

Faydalanılan Gazeteler

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Kurun

Son Posta

Vakit

ÖZGEÇMİŞ

1980 İstanbul doğumluyum. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldum. 2002-2003 Eğitim-Öğretim yılında İstanbul Üniversitesinde Tezsiz Yüksek Lisansımı tamamladım. 2003 yılında Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladım. Bununla beraber İstanbul Beşiktaş Bingül Erdem Lisesi'nde Tarih öğretmeni olarak görev yapmaktayım.